ПЕТЪР ПОПОВ

ВИДИНСКИЯТ КРАЙ

НАУКА И ИЗКУСТВО

ВИДИНСКИЯТ КРАЙ

Сканиране: Еми, 2020 г.

БИБЛИОТЕКА

ПРИ БЪЛГАРСКОТО ГЕОГРАФСКО
ДРУЖЕСТВО

П. ПОПОВ

ВИДИНСКИЯТ КРАЙ

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО «НАУКА И ИЗКУСТВО»
София — 1965

В книгата се дава географска характеристика на Видинския край. Разгледана е природната обстановка, всред която се развива този интересен кът от нашата родина, разгръщат се страници из богатото му историческо минало, дава се картина на стопанския живот и в географски аспект се проследяват някои въпроси, свързани с населението и икономиката на Видин и Видинско.

Книгата е предназначена за учители по география, студенти, ученици, а също така и за по-широк кръг читатели, любители на географско четиво.

Видинският край заема северозападния ъгъл на страната ни, включен между река Дунав и началото на хайдушкия Балкан — целия онзи край, разположен между великата европейска река и българо-югославската граница. Това е един кът от нашата родина, надарен с богата и интересна природа, един край, прославен със своето плодородие. Тук са съчетани живописната природа на планинския и полупланинския пейзаж с необгледната шир на Дунавската низина, чудният свят на Белоградчишките скали с подземните прелести на Магурата и на многобройните други пещери.

Видинският край непрекъснато се обновява. Там, гдето в миналото реката разливаше своите води, заблатяваше равнината и носеше неизброими бедствия на населението, сега се простират ширни блокове от царевица и пшеница, от натежали с плод овощни и зеленчукови градини. Там, гдето северният вятър разнасяше пясъците по дунавското крайбрежие, днес свеждат стъбла млади лозници, превити от кехлибарен плод.

Този край има свой общопризнат център — град Видин. Един град, оставил дълбока диря в историческото развитие на българската държава и българския народ. Един град, който доскоро се развиваше само като център на плодородна селскостопанска област, а сега бързо върви по пътя на модерната индустриализация.

Видин е най-северозападният град в пределите на нашата страна. Селището лежи в низина, обграждаща от запад един от най-големите меандри по течението на Долния Дунав. Астрономическото положение на града се определя с координати 44^0 и 13′ с. ш. и 22^0 и 41′ и. д. Видин е разположен непосредствено по левия бряг на реката, което му придава извънредно благоприятно транспортно-географско положение. Като пристанище на река Дунав и като стар икономически, административен и културен център Видин събира в себе си сноп от радиално насочващи се към града шосета. Едно от шосетата води през Петроханския проход за София, а друго прехвърля прохода Връшка чука и се отправя през град Зайчар към вътрешността на съседните югославски територии. По шосе Видин отстои на 216 км северозападно от София. Градът се свързва чрез железопътна линия с Лом, Бойчиновци, Враца и чрез възловия център Мездра — с цялата железопътна мрежа на страната. Удобни шосета свързват Видин с най-близко разположените до него градове, като Кула — 32 км, Лом — 57 км и Белоградчик — 55 км. Освен това по удобния дунавски воден път Видин се свързва с всички дунавски пристанища в България и с тези зад пределите на нашата страна.

Да се разглежда Видин сам без неговата близка околност е трудно и географски неоправдано. Видин съществува и се развива като стопански културен, административен и географски притегателен център на една значителна територия. Тази територия представлява обособена около гр. Видин стопанска област, в която се включват няколко десетки села и два неголеми града — Кула и Белоградчик. Изключен и изолиран от тази територия, Видин не би могъл

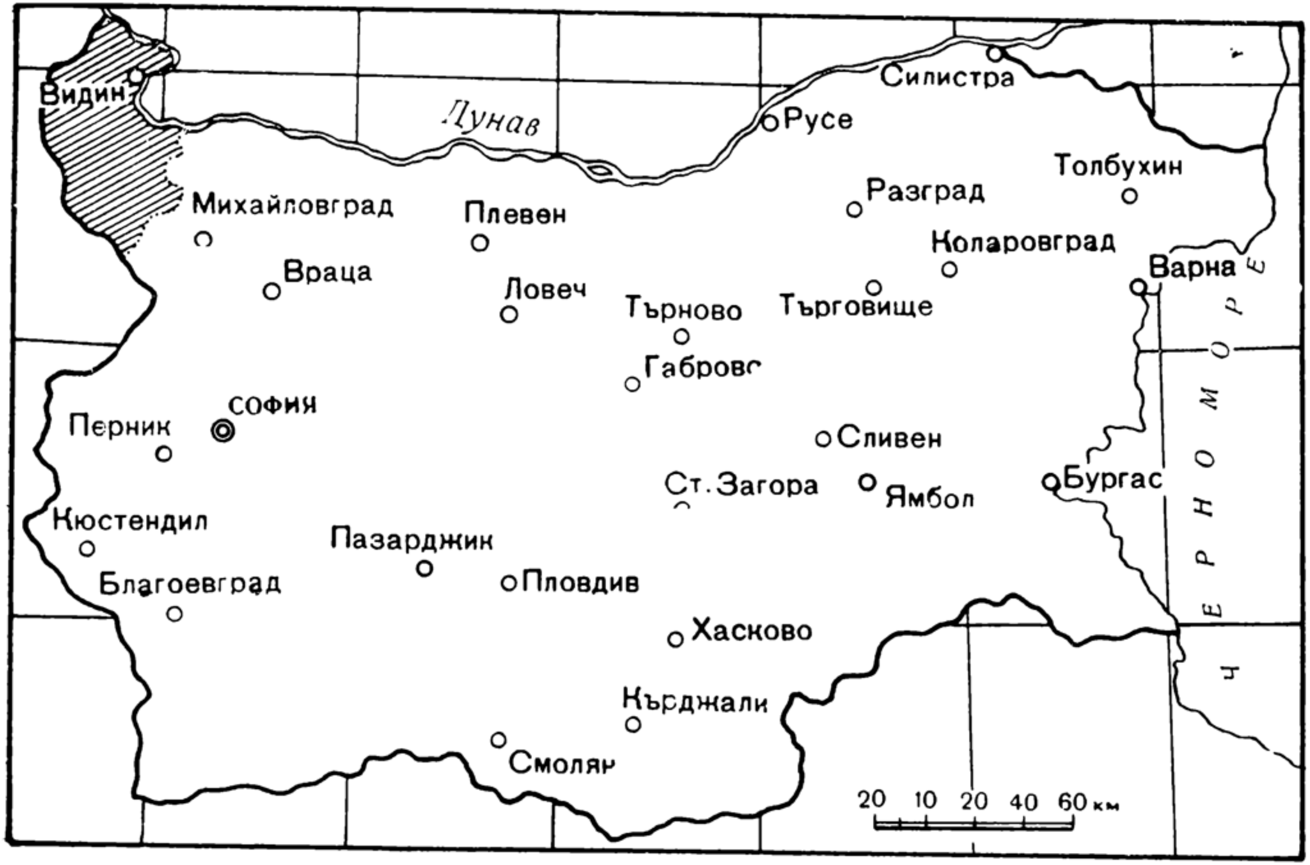
Видин
Дунав
Силистра
Русе
Толбухин
Разград
Михайловград
Плевен
Коларовград
Варна
Враца
Ловеч
Търново
Търговище
Габрово
СОФИЯ
Перник
Сливен
Ст. Загора
Ямбол
Бургас
Кюстендил
Пазарджик
Пловдив
Благоевград
Хасково
Кърджали
Смолян
ЧЕРНО МОРЕ
20 10 20 40 60 км

Географско положение на Видинския край да се развива нормално в стопанско отношение. Всичко това налага град Видин да бъде разгледан на фона на своята област, която в основни линии се покрива с територията на съществуващия днешен Видински окръг.

Географското положение на Видин е влияело в значителна степен положително върху дългото стопанско и историческо развитие на града, но в редица случаи това положение е играло и отрицателна роля. Изгодното пристанищно положение на Видин е станало причина за неговото развитие още в най-ранни исторически времена. По-късно, в периода на турското владичество на Балканския полуостров към Видин са гравитирали в стопанско отношение обширни територии от Северозападна България и днешни югославски земи, разположени на запад от долното течение на р. Тимок. Фактически това е било обширното задземие (хинтерланд) на видинското пристанище, от което са изнасяни по Дунав или са били предлагани на пазарите във Видин най-различни произведения на селското стопанство и занаятчийското производство.

В периода на капиталистическото развитие на България териториалният обхват на видинския хинтерланд намалява значително, а видинското пристанище е конкурирано от ломското.

Изгодното стратегическо положение на Видин е станало причина в минали исторически времена градът да изпълнява важни предимно крайгранични военни функции. Това също така се е отразило в повечето случаи благоприятно върху стопанското развитие на града и неговата околност, тъй като за нуждите на Видинския гарнизон са се изразходвали големи количества селскостопански и занаятчийски произведения, а това в значителна степен е подтиквало развитието на съответните стопански отрасли. Стратегическото положение на града е ставало причина и за воденето на редица сражения в неговия район, които са опустошавали Видин и близката му околност.

Само до преди десетина години териториалното разположение на града — в една от големите дунавски низини, можеше да се счита като крайно неблагоприятно явление. Значителна част от Видинската низина и много от жилищните квартали на селището се заливаха и при най-малкото повишаване в равнището на дунавските води. В резултат на хидротехническото строителство, което бе проведено в годините на народната власт, Видинската низина днес е напълно отводнена, а изградената по крайбрежието на реката дига пази надеждно низината и града от странични заливания.

ПРИРОДЕН ОБЛИК

Град Видин лежи между 33 и 35 м надморска височина върху една от най-младите речни тераси на Дунав. По отношение на своето височинно разположение Видин е един от най-ниските спрямо морското равнище севернобългарски градове. Във физикогеографско отношение Видинският край обхваща няколко неголеми природни зони от западния дял на Северна България. Тук съществува едно рядко сполучливо съчетание на равнинните зърнопроизводителни райони с тучните старопланински и предбалкански пасища. При съвременните икономически условия всичко това създава много благоприятни предпоставки за развитие на интензивно земеделие и животновъдство. Най-северната част, в която са разположени селищата Видин, Ново село, Брегово, Гомотарци и др., е заета от плодородната Видинска низина. В географско отношение Видинският край представлява част от района на западните придунавски слаборазчленени льосови плата. Пò на юг тази платовидна област повишава своята височина и постепенно преминава в зоната на Предбалкана и Стара планина. Всяка една от четирите основни физикогеографски зони — Дунавското низинно побрежие, Дунавската платовидна и хълмиста област, зоната на Предбалкана и най-западната част от главната старопланинска верига, се отразяват в значителна степен върху природния и стопанския облик на Видинския край. Във всяка една от тези зони природната скулптура е създала чудни, рядко красиви и единствени по рода си в нашата страна природни феномени, които привличат много туристи. Грандиозни скални скулптури, изящни пещерни лабиринти, редки дюнни образувания, всичко това може да се види за кратко време и на близко разстояние из видинските околности.

Низината на гр. Видин лежи едва на няколко метра от равнището на дунавските води. Обширни области от низината се намират на 2—3 метра над Дунав, а на места почти се изравняват с речното равнище. В недалечното минало това са били блатисти области, които не са се използували стопански и са били разсадници на малария. Размерите на заблатеността зависеха изключително от водния режим на реката. При пролетни снеготопения във високите планини, когато в полето вече черешите зреят, или при продължителен дъждовен период дунавското корито се изпълва. Огромни количества води, наричани от местното население «черешови води» поради съвпадането им със зреенето на черешите, се просмукват по подземен път и блатата заливат обширни плодородни земи. Настане ли суша, Дунав изменя своя воден стоеж, нивото на реката спада и пак по подземен или повърхностен път водата от блатата поема обратния път към реката. Тогава блатата се свиват в по-тесни брегове и дават възможност за един или за няколко месеца да се обработи някой освободен от блатото парцел земя. Блатата господствуваха и от капризите на Дунав зависеше дали ще има добра реколта, или не. Такъв беше до преди десетина години пейзажът на Дунавското побрежие. Сега низината е покрита от гъста канална мрежа. Придойде ли водата, по каналите тя се изтича обратно в Дунав, а настъпи ли суша, мощните мотори на помпените станции заработват. Огромни тръби засмукват вода от реката и тя потича по гъстата канална система, за да ороси обширните блокове на държавните и кооперативните земеделски стопанства.

Низината край Видин и по-високите платовидни и хълмисти области са покрити от дебел слой льос. Той е послужил като добра основа за създаването на богати с хранителни вещества плодородни почви. Дълга и интересна е историята на льосообразуването. Малките, почти микроскопични льосови частици са донасяни от хиляди километри. В една от последните геологически епохи — кватернера, значителна част от Западна и Северна Европа е била покрита от мощни ледени блокове подобно на сега съществу-

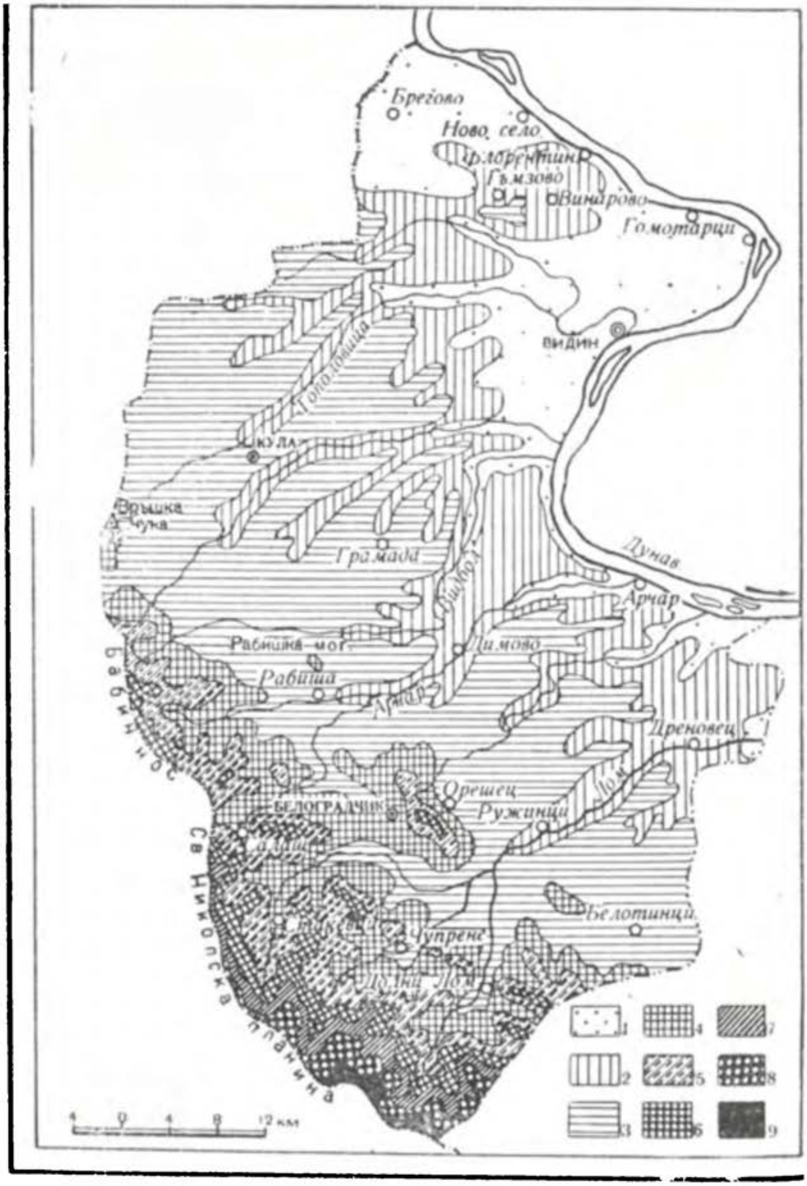
Брегово
Ново село
Флорентин
Гъмзово
Винарово
Гомотарци
ВИДИН
Тополовица
КУЛА
Връшка Чука
Грамада
Видбол
Дунав
Арчар
Рабишка мог.
Димово
Рабиша
Арчар
Бабин нос
Дреновец
Орешец
БЕЛОГРАДЧИК
Ружинци
Лом
Св Николска планина
Белотинци
Чупрене
Долни Лом
1
2
3
4
5
6
7
8
9
4 0 4 8 12 км

Орохидрографска скица на Видинския край

Височинни пояси: *1* — от 0 до 100 м, *2* — 100 — 200 м, *3* — 200 — 400м, *4* — 400 — 600 м, *5* — 600 — 800 м, *6* — 800 — 1000 м, *7* — 1000 — 1200 м, *8* — 1200 — 1600 м, *9* — над 1600 м ващите ледници в Гренландия. Целият Скандинавски полуостров, Северна Германия, Северна Полша и северната част от европейската територия на Съветския съюз са били покрити с ледници. Огромните ледени блокове са се свличали на юг и в движението си са рушели грамадни количества скална маса. Под тежестта на ледника скалите се трошели на хиляди късове, част от тях водата, ледът и мразът превръщали в ситен пясък или фин прашец. Над обхванатите от леда територии се концентрирали тежки студени въздушни маси, които създавали непрекъснати антициклони. Студените антициклонални въздушни маси потичали на юг и се създавал почти непрекъснат въздушен ветрови поток, който духал от северозапад към югоизток. Вятърът поемал със себе си най-дребния, образуван от ледниците прашец и го пренасял на юг и югоизток. Прашецът непрекъснато се насипвал по пътя на вятъра, като по-едрите частици се наслагвали по-близо до мястото на образуването си — до ледниците, а по-фините били отнасяни по-надалеч. Хилядолетия са били необходими, докато се насипе няколкометров слой от дребния ледников прашец, от който е изградена рохкавата скала льос.

Процесът на льосонавяването е траел много дълъг период, почти колкото е траяла цялата ледникова епоха. През това време се създават льосови образувания по цялото течение на Долния Дунав, включително и в околностите на гр. Видин.

При такива условия възниква въпросът, каква роля е изиграло льосонавяването, като е натрупало дебел слой льосова скала във Видинско — положителна или отрицателна. Тук отговорът е положителен. При създаването на льосовите наслойки са покрити обширни неплодородни пясъчни и каменисто-чакълести полета. Поради липса на здрави свързващи вещества льосът не е твърдо споен и лесно се поддава на селскостопанска обработка. По този начин той е облагородил обширни и иначе негодни за селскостопанско използуване земи. Но льосонавяването е изиграло и друга положителна роля. Според Г. Гунчев[1] и Ст. Бончев[2] льосът и льосонавяването не само че облагородяват повърхнината на Северна България и по-специално на Видинския край, но те отвоюват и известни заливни пространства от дунавското крайбрежие. Тези придадени части представляват ниски земи, разположени край Дунав. Преди льосонавяването те са били заливани от високите му води и са имали вид на заблатени области, като най-значителните от тях са били в крайния северозападен ъгъл на България. Такава придадена от льосонавяването част представлява и цялото Видинско поле.

Включените в големия завой на р. Дунав територии северно от гр. Видин се издигат от 10 до 30 м над речното равнище. Върху това льосово плато около селата Гъмзово, Винарово и Ново село се е обособила една от най-развитите лозарски и винарски области в България.

В тази част на Видинския край само на 10—12 км северозападно от Видин, между селата Гъмзово, Връв, Балей и Брегово, се намира чудна дюнна област. Тя обхваща площ от около 100 кв. км и отвисоко дюните наподобяват на дълги, сякаш замръзнали и спрели своя ход морски вълни. На пръв поглед това изглежда странно. Та нали обикновено се счита, че дюните са пустинни пясъчни земеповърхни форми, които понякога може да срещнем и край обширните пясъчни морски брегове. А край Видин, в най-северозападното ъгълче на България, между най-долното течение на пограничната река Тимок и Дунав няма нито пустиня, нито обширен пясъчен морски бряг. В същност това е зона, в която са се запазили форми от една интензивна геологическа епоха.

---

[1] Гунчев, Г. — Льосът в Северна България, София, 1933 г., стр. 55.

[2] Бончев, Ст. — Геологична и хидрологична студия по водоснабдяването на гр. Видин, Видин, 1921 г.

През кватернера наред със създаването на льосовите наслойки край Дунав в близката видинска околност се е създал един рядък природен феномен — релеф, който на никое друго място в България не може да се срещне и наблюдава. Все още обаче този природен кът от нашата родина не е много известен и почти не се посещава от туристи.

Стигналите до Видинския край любители на природните красоти обикновено се насочват към легендарните Белоградчишки скали, към подземните прелести на пещерата Магура, намираща се в околностите на недалечното с. Рабиша, или пък с параход се отправят надолу по течението на р. Дунав. При такава конкуренция от рядко съчетание и струпване на няколко туристически обекта видинската дюнна област е останала непопулярна и все още малко посещавана. Реши ли човек да прекоси направо, без да обикаля по шосето и да премине от брега на Дунав при с. Ново село до р. Тимок при селището Брегово, той непременно ще попадне сред застиналото море от разнасяните някога от вятъра пясъчни дюни. За да се наблюдава дюнният релеф, не е необходимо да се върви много. Щом се напуснат периферните квартали на селищата Ново село или Врър, пред погледа се разстила обширна надиплена област.

На пръв поглед изглежда парадоксално — това е част от Дунавската равнина, а такъв неравен релеф! Изкачим ли се върху някоя дюна, пред нас се редят дълги ивици от гребени на пясъчни валове. Но за разлика от пустинните и морските дюни тези тук имат своя специфика. Във Видинския край дюните са много по-дълги. Размерите на някои от тях достигат до 500 м дължина и 10—15 м височина. Захласнат във вълнообразието на терена, наблюдателят почти не забелязва ролята на растителността, а тя тук е велика сила. Дюните са обрасли в зеленина и корените на растенията са свързали здраво рохкавия пясък. Това не им позволява да се придвижват от вятъра и да засипват пътищата или културните растения. Растителността тук е укрепила дюнния релеф, той е неподвижен и наистина изглежда замръзнал.

Независимо от неравния релеф дюнната област е разработена и културната растителност все повече и повече измества диворастящата. Тук могат да се видят обширни лозя, ниви от цветист слънчоглед, от буйна царевица и разцъфнал със своите пухкави кутийки памук. Местата, които биха могли да бъдат ответи, са засадени с акациеви горички. Наред с храстовидната растителност те надеждно пазят дюните от придвижване.

Закътани между валовете, са се сформили дълги и недълбоки долинки. Тяхното пясъчно дъно поема жадно всяка капка дъждовна вода. Падналите валежи се просмукват надълбоко и затова цялата дюнна област е безотточна. Рохкавият пясък обаче съхранява достатъчно влага, за да могат да се развиват нормално селскостопанските растения. Тук водната ерозия почти не действува. Пясъкът поема жадно водата и в цялата област не може да се срещне нито едно речно корито или пък издълбана от поток ровина. На пръв поглед наистина почти пустиня, но в същност това не е така. В повърхностните слоеве има достатъчно подпочвена и почвена влага, която в по-ниските речни тераси прониква от Дунав и Тимок, а в по-високите части се натрупва от падналите валежи. Благодарение на това тук растителността се развива нормално и е създала добър почвен слой за развитие на земеделието.

Като се наблюдава отвисоко, забелязва се, че в подреждането на дюните има строго определена система. Те не се кръстосват, развили са се надлъж по течението на Дунав и имат посока от северозапад към югоизток. Тази ориентация е строго свързана с процеса на дюнообразуването. Подобни дюнни образувания се срещат в пустините на Средна Азия — Каракум и Казълкум, в Сахара, а също така и в някои от пустините на Централна Австралия. Един от най-големите изследователи на пустините в Средна Азия — академик Обручев, обяснява образуването на дългите пясъчни дюни с действието на вятъра, който духа паралелно на дюнните възвишения и коритните понижения между тях. Поради нееднаква плътност на въздушната струя вятърът не действува навсякъде с една и съща сила. Бързо движещият се вятър поема песъчинките от долинните понижения и ги натрупва постепенно подобно на снежна преспа надлъж по гребена на пясъчния вал. Съобразно с преобладаващата посока на ветровете дюните се наслояват в успоредни редици, които в пустините достигат до няколко десетки километра дължина.

Видинският дюнен релеф е бил обект на географски изследвания, които са разкрили причините на неговото създаване. Според К. Мишев[1] този рядък за нашата страна релеф се е създал през ледниковия период. Тогава от северозапад към югоизток е текъл постоянен поток от студени въздушни маси, които са образували трайни и силни ветрове. Тези ветрове са създали и са определили посоката на видинските дюни. За разлика от льоса ситнозърнестият кварцов пясък, който изгражда дюните, не е пренесен от големи разстояния, както това е станало с льосовите частици. Видинската дюнна област е изградена от местни дунавски пясъци, които са наслоявани с течение на хилядолетия по терасите на р. Дунав или в най-ниските части от долното течение на р. Тимок. Вятърът само е моделирал формите, без да е извършвал далечна транспортна дейност. Подобни дюнни области не са чужди за долините на други големи реки. В географската литература се описват подобни зони по долините на реките Волга и Дон в Съветския съюз, Висла в Полша и др.

Естествено продължение на Видинската дюнна област представляват дюните по левия бряг на Дунав срещу Видин в Калафатския район, а също и на югославска територия, западно от р. Тимок в областта Крайна.

При разглеждането на Видинската дюнна област естествено е да възникне въпросът, какво е стопанското значение на тази неголяма физикогеографска зона, допринася ли тя с нещо за стопанското развитие и за обособяване на Видинския край? Наистина този въпрос заслужава внимание. Вълнообразният терен не е пригоден за внедряването на интензивна селскостопанска техника, което затруднява неговото селскостопанско усвояване. За сметка на това тук има редица други преимущества. Отцедливите пясъчни склонове на дюните създават много благоприятни условия за вегетацията на лозата. Не токутака именно в този район, в землището на с. Гъмзово, се е създал и развил известният винен сорт Гъмза. Поради рохкавия характер на пясъчните почви по дюните не може да се задържа голямо количество влага и лозята почти не страдат от переноспора и други болести на коренната и листната система. Ето защо в тази област е създадено опитно поле, клон на Научния институт по лозарство в Плевен, в което научни работници създават висококачествени винени и десертни сортове лозя. Във Видинския край е концентрирана значителна част от лозарството на България. За това са допринесли в немалка степен и благоприятните почвено-климатични условия на Видинската дюнна зона.

---

[1] Мишев, К. — Дюнният релеф във Видинско, сп. География, кн. 4, 1958 г.

Цялата северна част от територията на Видинския край, като се започне от р. Тимок на запад и се свърши с деснобрежието на големия дунавски завой, представлява старо долинно легло на Дунав. В продължение на хилядилетия реката е текла по тези места и е моделирала основните земеповърхни форми на северните части от Видинския край. Ако се тръгне от дунавския бряг на запад или юг, трябва да се преодолеят редица възвишения, като се преминава към все по-голяма и по-голяма надморска височина. След всяко възвишение на същото равнище следва обширна равнина, а по-нататък идва пак друго възвишение и пак друга равнина. Тези равнини са разположени терасовидно една спрямо друга, откъдето са получили и своето название — речни тераси на Дунав. Във Видинско има 6 такива ясно изразени тераси.

Колкото терасите са по-ниски и по-близо до Дунав, толкова техният облик е по-ясен. По-отдалечените и по-високите тераси са деформирани на много места от ерозионните процеси и са загубили отчасти своя вид. Най-ниските тераси при приижданeто на реката попадат под водата, поради което носят названието заливни тераси, или пойми. Почвите по тях са богати с хранителни вещества и растителността тук вирее добре, но те не са удобни за селскостопанско използуване поради това, че при високи води реката напълно може да унищожи реколтата.

При Видин има две заливни тераси, една от 3 до 5 м, а другата от 5 до 7 м над речното равнище. По-нататък следват други тераси, като най-високата — шестата от тях, достига височина от 80 до 95 м над равнището на реката. По тях се намират едни от най-плодородните земи, върху които са разположени обширните блокове на кооперативните стопанства във Видинско.

На някои места заливните тераси липсват и към Дунава се спуска стръмен, почти отвесен земен откос. Водата постоянно подмива тяхното подножие и често големи отломъци от льос, чакъл и почвен слой се срутват в реката. На други места по стръмния склон към реката или по склоновете между две тераси се срещат свлачища. Това са твърде опасни за строителството и особено за хидротехническите съоръжения земеповърхни явления. На пръв поглед склонът изглежда здрав, а теренът — удобен за строителство. В същност това не е така. Дълбоко, на няколко метра в основанието на склона са нослоени в минали геологически времена глини и глинени листи. При силни валежи и поява на подпочвени води разположеният над глините земен слой се размеква. Водата прониква надолу, докато стигне до водонепропускливите глини. При това положение се създава условие за свличане и разположените върху глините земни пластове започват незабелязано да се плъзгат надолу по склона. Теренът се нагъва и разкъсва, а заедно с него се разкъсват и направените тук сгради, пътища, напоителни канали и други съоръжения. Свлачищата нанасят вреди и на селското стопанство, като разкъсват лозя, овощни градини и разрушават годната за стопанско използуване земя по наклонените терени.

Интересно е да се надникне в геологическото минало и да се разгадаят причините, които са създали такова разнообразие от земеповърхни форми в северната половина на Видинския край. Това обаче не е така лесно. За да се разбули тайната за създаването на този релеф, е необходимо да се направят щателни геоморфоложки изследвания, да се извършат редица геологически сондажи и други проучвания. Ето как някои геоморфолози са обяснили развитието на земеповърхните форми във Видинско.[1]

В периода на терциера цялата територия около течението на Долния Дунав, в това число и днешният Видински край, са представлявали дъно на голямо море, наречено от учените Дакийски басейн. В дъното на това море са се отложили много пясъчни, чакълести и тинести слоеве, които са образували значителна част от съвременната геологическа структура на Видинската област. В началния период на кватернера в създалата се във Видинско плиоценска заравненост започват да се стичат води от ограждащите я Стара планина и Карпатите. Водите свличат със себе си много пясъци и чакълища, които на места се натрупват върху по-старите плиоценски образувания. Едновременно с това се развива и речна мрежа. Тя образува началото на съвременната система от дунавските притоци. Реките започват да се врязват дълбоко в рохкавите плиоценски утайки и равнината придобива вид на силно нарязано плато.

---

[1] Вж. Maruszak, H., Miszew, K. — Zarys geomorfologiczni Rowniny Naddunajskiej w okolicy Widina, Lüblin, 1959, s. 61.

След успокояването на терена и прекъсването на тектонските движения реките започват да развиват странична ерозионна дейност и да разширяват речните си корита. Те постепенно разрушават заедно с ветровете и дъждовната ерозия плиоценските наслойки по долното си течение и развиват своите речни долини. В най-горните течения на реките оцеляват части от старото плато, което и до днешни дни е запазило своята височина — около 100 м над съвременното равнище на р. Дунав.

Процесът на страничното оформяне на речните легла трае сравнително дълъг период и речните долини се превръщат в обширни плоскости с не по-малко от 20 км ширина. В по-късни геологически времена описаният по-горе процес се повтаря още няколко пъти и реките се всичат още веднъж на около 10 м, а след това още на 40 м. Вертикалното всичане се извършва по-бързо, отколкото страничното оформяне на новата речна долина. През второто и третото си врязване реките успяват да развият ширина на своето корито не повече от 10 км. Така се получават стъпаловидни образувания от двете страни на реките, които фактически са и едни от най-старите речни тераси във Видинския край. Но тук възниква въпросът, защо тези старинни тераси нямат това ясно очертание, което се забелязва в най-ниските тераси, разположени в непосредствена близост до съвременните речни корита? Ето обяснението и на този въпрос.

В един от началните периоди на кватернера, който носи названието вюрм, настъпва чувствително охлаждане на климата. Това причинява значително понижение на горната горска граница в планините. Много горски масиви изчезват, което от своя страна причинява увеличаване на ерозионните процеси в цялото поречие на Долен Дунав. При тези условия реките влачат разрушен от планините скален и почвен материал и затлачват своето корито. На места речните тераси се припокриват от нови наноси, които маскират много от старите земеповърхни форми — дело на предишната дейност на течащите води.

В цялата ледникова епоха настъпват четири замразявания, които се отделят от междинни затопляния на климата. В периодите на затоплянето на климата ледниците се отдръпват значително на север. Горната граница на горите в планините се повишава и степента на ерозията се намалява от развитието на растителността. Притоците на Дунав и самият Дунав престават да натрупват наноси и започват отново да се всичат вертикално. Едновременно с това те развиват странична дейност и моделират нови речни форми. Същевременно най-старите и най-високите тераси на Дунав се подлагат на денудационни процеси. В тях се развива равнинен релеф, който нарушава формата им. Към всичко това трябва да се прибави и дейността на почти непрекъснатото през ледниковата епоха льосонавяване, което от своя страна също така влияе в значителна степен за сформянето на земеповърхния облик в съвременните територии на Видинския край. Описаният по-горе процес се осъществява няколко пъти във връзка с всяко заледяване и междинно затопляне. Това внася още по-голямо разнообразие в природното моделиране на релефа.

Но да видим какво е създала природата по̀ на юг, там където се издигат варовиковите височини на Предбалкана и в далечината се синеят най-западните дялове от Стара планина.

На юг платовидните заравнености също така са загубили своя първоначален облик и са нарязани от много суходолия. Като се наблюдава географската карта, би могло да се предположи, че това е една обширна равнина. В същност не е така. Колкото се отива на запад към Кулско или на юг към Белоградчик, теренът е силно денивелиран и неголеми хълмове се заменят от малки впадини. На отделни места са запазени обширни равнинни полета, които на югозапад все повече и повече повишават своята надморска височина. На места от полето изведнъж започват гънките на Предбалкана. В района на Видинско Предбалканът е разрушен от денудационните процеси и от него като значителни височини са останали да стърчат само Рабишката могила и Белоградчишкият венец. Това са силно окарстени варовикови области, слабо обрасли с растителност. Тук почвеният слой е измит от водите върху големи площи и в същност това са едни от най-слабо стопански използуваемите места на Видинския край. В замяна на това природата тук е изваяла такива неповторими по своето великолепие творения, които биха могли да послужат като прекрасна база за развитието на международния туризъм и курортното дело в този край.

Във варовиковите пластове на Видинско са се образували множество пещери. Досега са установени 24 пещери, но повечето от тях все още не са изследвани и не се ползуват с известност. Много от пещерите са известни само на местното население и са посещавани от случайни любители на подземния свят. В някои от пещерите се разкриват старинни постройки, останали от различни исторически времена. По течението на р. Арчар, недалеч от с. Държаница, се намира пещера, в която вероятно по времето на богомилството е била изградена църква. Преследвани за своето учение, богомилите избрали този скрит от природата кът и изградили тук свой храм. Дълго време пещерата пазела църквата от вражески поглед, докато преди няколко години недобросъвестни посетители я полуразрушили, за да търсят скрито имане.

Много от пещерите крият в себе си ненагледни красоти и богат археологически материал. Известна в това отношение е пещерата Миризливка, намираща се недалеч от гара Орешец. На отсрещния склон срещу нея е пещерата Темната дупка, а малко по-нагоре е разположена друга пещера, дълга около 160 м и известна под названието Пропастта. На самия връх Ведреник зее неизследвана още пещерна пропаст, а в неговото подножие се е скътала дългата почти един километър, изящна със своите сталагмити и сталактити пещера Пролазница. Все в тази част от най-южните територии на Видинския край се намират пещерите Мечата дупка, разположена в околностите на с. Подгоре, известната със своята подземна река Водна пещера. В равнината, немного далеч от с. Макреш, се намира пещерата Василовата дупка. Тя е получила своето име във връзка с използването ѝ за убежище от хайдутите по време на турското робство. Пак в равнинните райони на Видинско, в землището на с.Срацимир,е разкрито друго пещерно образувание, наречено от местното население Лозарската пещера. В нейните потайни глъбини се намират остатъци от първобитния човек, а също така оръжия и инструменти от каменната епоха. Във Видинско се намира и тъй наречената Музикална пещера. Навлезе ли човек в нейните прохладни сводове, го обгръща пълна тъмнина. Независимо от това тук посетителят не се чувствува сам. Дълбоко от земните недра се чуват най-различни и същевременно странни звуци. Те се създават от бълбукащите във варовиковите входове и пукнатини подземни струйки вода. Всред това пещерно богатство с най-голяма известност и легендарност се ползува прочутата у нас пещера Магура.

Отдалеч Рабишката могила не може да привлече с нищо погледа на пътника — обикновено карстово възвишение, оголено от хилядилетията. Бели или потъмнели от времето скали стърчат по неговите склонове. Лятно време тук е горещо и картината е скучна, а падне ли дъжд, голите скали моментално поглъщат всяка капка вода. Образува ли се малко ручейче, то протича само няколко десетки метра и водите му се загубват в бездънните понори на силно окарстената местност. Но къде изчезват тези води, каква е по-нататък тяхната съдба? Това е един въпрос, който е вълнувал дълго време хората. Оказва

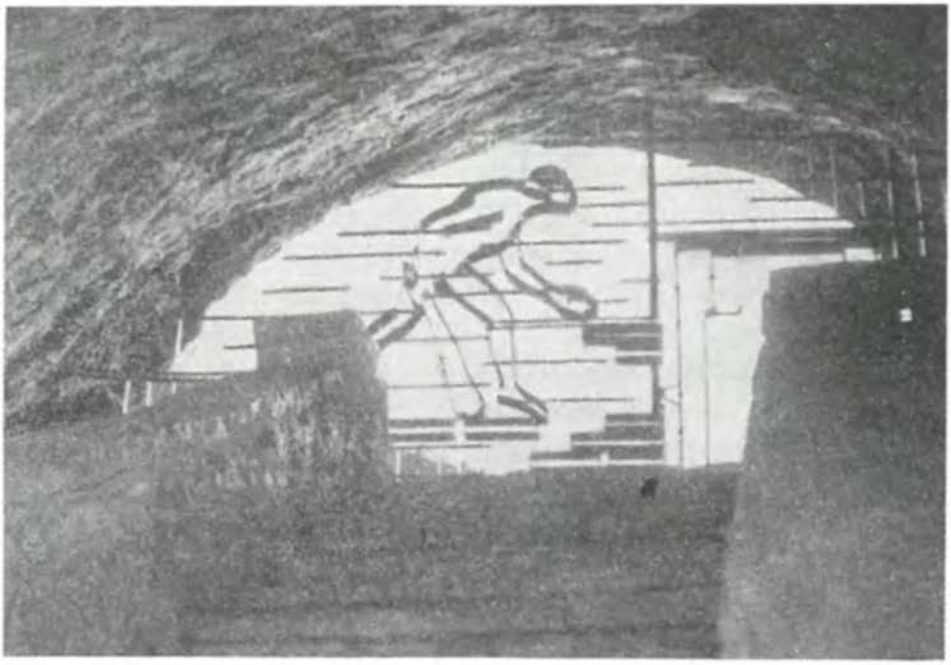

Входът на пещерата Магура

се, че дъждовните води, които съдържат в минимални количества въглероден двуокис или въглена киселина, бавно, но упорито разтварят варовика. Те образуват широки каверни в скалата, прояждат я, но същевременно отлагат на различни места разтвореното варовиково вещество и създават неповторими по своята форма образувания. Така с течение на стотици хиляди години в недрата на пустата на пръв поглед Рабишка могила се е създала пещерата Магура — един чуден подземен дворец, сътворен изящно от дейността на природните сили.

Пещерата Магура се намира недалеч от с. Рабиша в подножието на Рабишката могила и в непосредствена близост до малкото Рабишко езеро. Удобен път се отделя от шосето София—Видин при с. Димово. Той води към с. Рабиша, извива с няколко серпентини над селото и минава непосредствено под входа на самата пещера. Най-високата част на Рабишката могила е на 461 м надморска височина, а на 80 м по-ниско от тази точка се крие трудно забележимият малък вход на пещерата. Оттук започва обширен подземен лабиринт, чиято дължина надвишава три километра и половина. В пещерата са установени 32 странични отклонения, от които 6 са открити при последните проучвания и при благоустройството на това скрито доскоро в утробата на земния мрак творение. До преди няколко години Магура бе една от известните пещери в нашата страна, но тя не се посещаваше много от туристи и любители на природата. Пещерата не бе електрифицирана, нямаше стъпала за наклонените галерии и посетителите рискуваха да се загубят в подземния свят. От средата на 1962 г. пещерата е благоустроена и е направена достъпна за всеки, който пожелае да я види. За да влезе в пещерата, посетителят трябва да мине през нисък коридор. Посреща го изобразеният отдясно първобитен човек, но не е необходимо дълго да върви приведен. Няколко крачки само и пред възхитения поглед се открива огромна по своите размери зала. Малко е да се каже, че в нея би могло да се помести многоетажно здание. Десетки скрити прожектори осветяват това пространство и дават възможност да се наблюдават и най-малките подробности.

В далечни исторически времена тук е намирал убежище от природните стихии първобитният човек. В непосредствена близост до изхода, в най-сухата част, под сводестите арки и прохладния камък са запазени останки от няколко редици огнища. Около тях са разкрити кости от диви животни, каменни и бронзови оръжия и сечива. Но това са твърде обикновени явления за пещерния свят. Нашите предшественици са оставили множество такива белези за своето съществуване в още много наши и чуждестранни пещери. Най-ценното наследство, оставено ни от предишните обитатели на Магура, са пещерните рисунки. Това са единствените по рода си запазени до наши дни творения на древночовешкото изкуство в почти цяла Европа. Една от пещерните зали носи названието «Слънчевата зала», защото тук е представен образът на слънцето, а друга една зала представлява своего рода галерия на първобитното изкуство.

Част от рисунките на първобитния човек в пещерата Магура

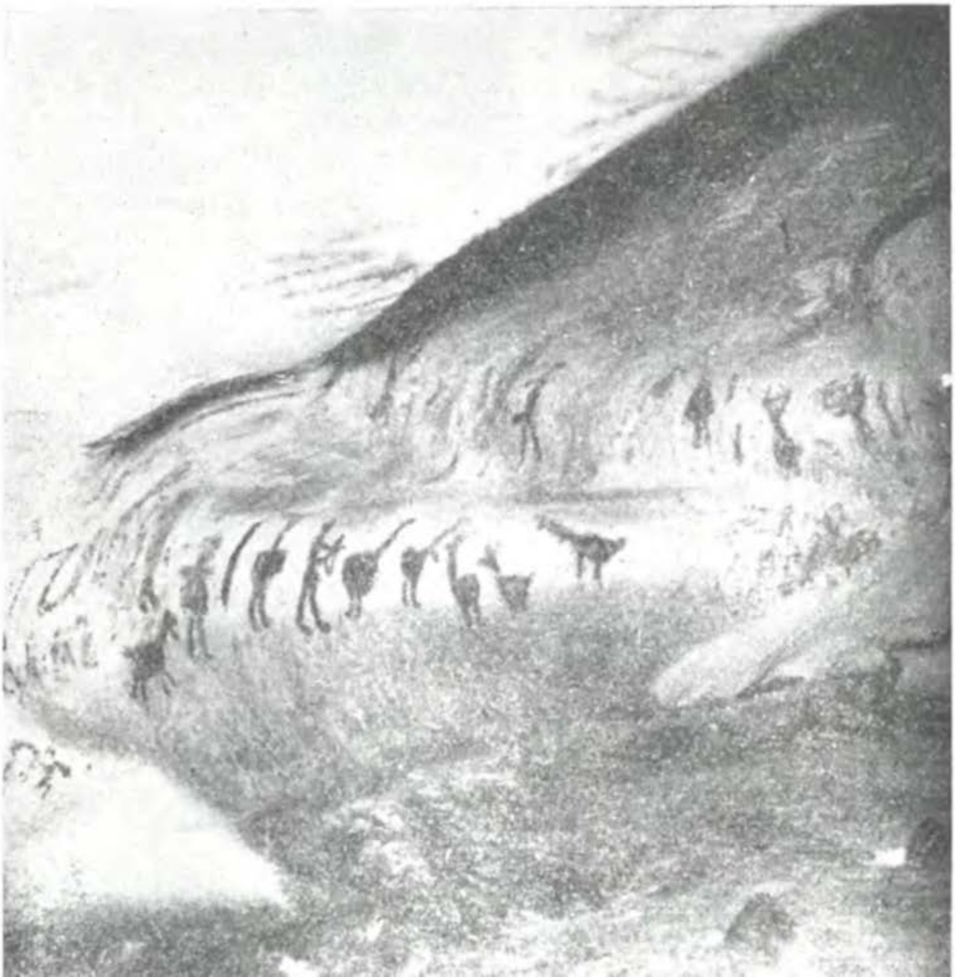

Рисунките са правени с тор от прилепи върху сухите каменни стени. Някои от тях с течение на времето са покрити като с глазура от тънък прозрачен варовиков слой и по този начин са се запазили почти невредими. Изображения на хора и животни са разположени на седем места. Отделните фигури са изобразени в размери от 15 см до един и половина метра височина. Всички рисунки са групирани в по-големи или по-малки композиции, в които са представени моменти от живота на първобитния човек, като веселие, танци, лов. Нарисувани са и някои диви животни, които са били обект за ловуване, а също така и животни, които по всяка вероятност са били вече опитомени и са живеели заедно с човека.

За да се разгледа пещерата, която е благоустроена, трябва да се премине по новоизградените 1400 м каменни пътеки, да се слезе и да се изкачи по 300 стъпала и да се надзърне в многочислените кътчета на пещерата, осветени от 450 лампи и други осветителни тела. Изваяните от водата варовикови форми представляват своеобразен подземен свят с най-фантастични фигури и форми. Изправени на пода, стърчат множество сталагмити. Те наподобяват мъртва вкаменена гора. Никакво движение не издава техния растеж, но тази своеобразна гора е расла, а расте и сега.

Много от пещерните форми наподобяват различни фигури. Богатото въображение на човека ги е оприличило на растения, животни, скулптурни изображения, постройки, предмети и др. В просторните зали, чиито размери надхвърлят надлъж и шир 70 м, а сводовете им достигат до 50 м височина, е подреден своеобразен музей. Нито един от експонатите на този музей не е изработен от човешка ръка. Тук сякаш природата е искала да покаже своето изящество и изтънчен вкус. И наистина това е така. Та нима човешкият гений, колкото и велик да е той, би могъл да създаде такова съчетание от варовикови драперии, нежно надиплени на фона на исполинските кристални сталактони. По-нататък варовикът се е наслоил така, че е създал една гигантска козирка. Това е навес, който като че ли е предназначен да брани от водните капчици малките сталагмити, наподобяващи току-що наболи от твърдата пещерна основа нежни стъркове. Някои от сталагмитите са така високи и стройни, че са получили наименованието «Тополата», «Малкият и големият брат», «Повaленият бор» — лежащ исполин, създаден от паднал сталагмит , и др. Изведнъж настъпват тесни коридори, по които двама души трудно биха се разминали. Трябва да се слезе по дълга тясна стълбичка и ето ново очарование. От пукнатината като че ли е рукнал буен водопад. Той обаче е вкаменен и не се движи, въпреки това водопадът е запазил своето величие и като че ли всеки момент ще потече отново.

Пред нас се разкрива залата на «пещерните камбани». Изглежда, че този път въображението е измамено. Нито една форма не наподобява на камбана. Но докоснете ли с малък твърд предмет няколко от многобройните сталактити, моментално се разнася чуден звън. Той е нежен, мелодичен и звучи приятно в съвършената пещерна акустика. Леко почукване върху съседни сталактити, следват нови звуци със съвършено нови тонове, нито един от тях не се повтаря, всеки има свое звучене, своя мелодичност.

Посетителят може с часове да се взира в най-причудливите форми на подземния свят. Всеки пречупва по своему във въображението си отделните ваяния на природата. В някои от фигурите могат да се открият подобия на риба, глава на овен, барелеф на стройна тънка ела, вкаменена ръка с тънки дълги пръсти и др. Но има и фигури, за които не е необходимо човек да бъде с богато въображение и да ги оприличи на нещо. Те ясно се открояват от останалия пещерен свят. Едни каменни форми поразително наподобяват миниатюрни фигури на алпинисти, устремени към висините на непристъпна скала. По-нататък малките водни капчици са измоделирали сграда на тайнствен и същевременно приказен замък. Той има стройни кули и стръмно спускащи се покриви. Недалеч оттук се намира фигурата на «Мадоната», а още по-нататък е създаден цял макет на «древен ориенталски град».

Увлечен в подземните прелести, трудно е да си дадеш сметка колко път си извървял из пещерните галерии. А пътят лъкатуши, извива и ту се спуска надолу, ту се изкачва по подземните входове към висините на Рабишката могила. Фактически пещерата е пуснала разклонения по цялата снага на възвишението и го проломява от единия до другия край. В пещерата може да се влезе от юг, откъм с. Рабиша, може да се прекоси цялото подножие на могилата и да се излезе от нейната северна страна към Рабишкото езеро. В тази посока са ориентирани и туристическите маршрути за разглеждането на пещерата. Под земята трябва да се изминат няколко километра, а страничните разклонения удължават още повече пътя на разглеждането. За да се види хубаво и обстойно пещерата, са необходими няколко часа, но те минават неусетно като минути. Подземният свят поглъща в себе си посетителя и не го ос-

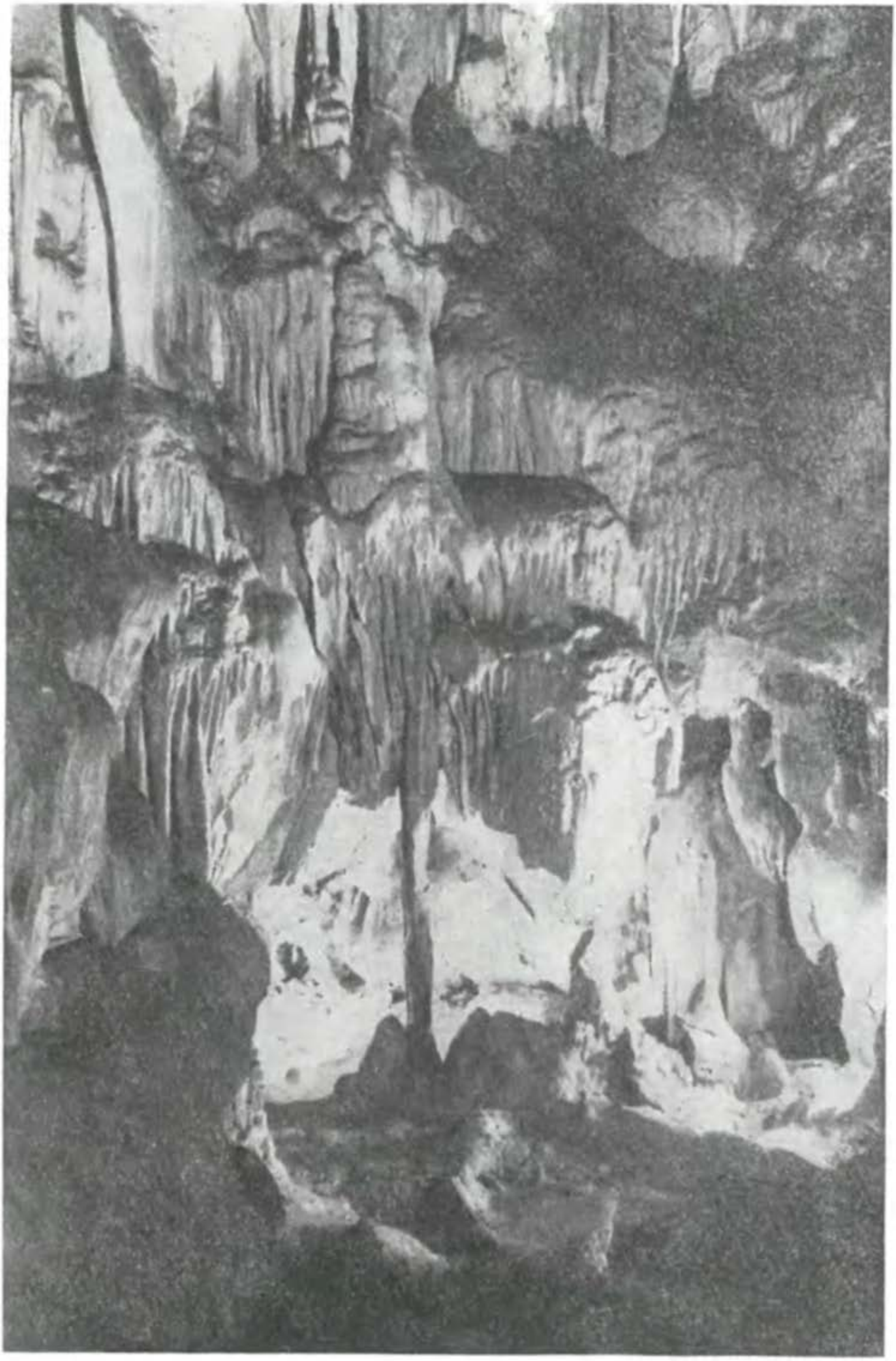

Кът от подземния свят на Магура

вобождава от обаянието си, докато пред захласнатия поглед не блесне отново слънчевата светлина на изхода и човек не вдъхне дълбоко от свежия надземен въздух.

Благоустройството на Магурата не е завършено изцяло. От общата установена дължина на пещерата засега достъпна за туристите е малко повече от половината. В перспектива се предвижда по-нататъшно усвояване и електрифициране на този чуден кът от нашата родина, като продължи неговото подземно и надземно благоустрояване.

От височината, в която се намира пещерата Магура — Рабишката могила, се разкрива обширен кръгозор. На север, леко нахълмена, се простира Дунавската равнина, а на запад и юг се синеят очертанията на най-западните дялове от Балкана. На юг, между Стара планина и второто предбалканско възвишение във Видинския край — Белоградчишкия венец, се открояват странните видения на някакви приказни фигури. Това е следващият природен феномен във Видинско — Белоградчишките скали. За да се попадне от подземния свят на Магура всред другото чудо на природата — Белоградчишките скали, не е необходимо дълго да се пътува. Тези два чудни свята се намират на по-малко от 25 км по шосе един от друг, а по въздушна линия разстоянието е само 15 км. Трудно е да се опише величието на този край. Тук гледката е сякаш фантастична. Тя надхвърля пределите и на най-необузданото въображение, пленява посетителя и го кара да занемее в захлас. Непосредственото впечатление от посещението на този край е така силно, че то оставя трайни следи в спомените на всеки пътник или турист.

Белоградчишките скали се простират по една дълга ивица от 30 км в землището на Белоградчик и селата Прауждa, Фалковец и Белотинци. Най-причудлива форма имат скалите, струпани около Белоградчик. Техният чар бил забелязан много отдавна и редица пътешественици от миналото говорят с възхищение за величавите форми, изваяни от хилядолетията. Унгарският пътешественик Феликс Каниц, посетил нашата страна още в турския период, прави следното описание на Белоградчишките скали: «Общият вид и групировка на скалите под блестящата и променлива светлина на луната произвеждат чудно впечатление. Когато при лунно осветление

Белоградчишките скали — «Монасите», в дъното скален «замък»

видите тези колони от червен пясъчник, горните части на които представляват живописни групи от къщи, обелиски, хора и животни, тогава чак разбирате произхода на окаменения град, за който се говори в арабските приказки.»

Всеки посетител може с часове да гледа тези каменни видения, показващи от всяка страна ново разнообразие и красота. Народната фантазия е олицетворила много от скалните групи и им е дала съответни названия. Изправени тридесетметрови каменни колони наподобяват група от хора, които вървят един след друг. Те сякаш са забулени в расо и народът ги е нарекъл «Монасите», като е създал легенда за тяхната жестокост, поради което са били вкаменени. В друга скална група народната фантазия вижда изваяна главата на народния закрилник хайдут Велко, а третата е нарекъл «Ученичката».

Милиони години са минали, докато се създадат днешните Белоградчишки скали. Още в ранни геологически времена буйни потоци и реки са свлекли от планините огромни количества чакъл, пясък и глина. Те са послужили като основен материал за образуване на червени конгломерати и пясъчници, които по геоложката терминология се наричат бунтзандщайн (пъстър пясъчник). По-късно, през юрския период, тази скална формация била залята от обширно море, което отложило върху пясъчниците и конгломератите дебел слой от варовик с много останки от миди, охлюви и други живи същества, обитавали някога морето. Образуването и нагъването на Стара планина обхванало бунтзандщайновите червени пясъчници и конгломерати, а също така и юрските варовици. Образувала се тъй наречената Белоградчишка антиклинала. Хилядолетия изминали, докато природните стихии разрушат варовиковата обвивка и оголят рохкавите скали на пясъчниците и конгломератите. В тях започнала да действува речната ерозия. Вертикалните скални пукнатини, съчетани с действието на водата, вятъра и температурните колебания, започнали да моделират скулптурата на Белоградчишките скали. Нееднаквата скална спойка, състояща се от силициеви и песъчливо-глинести вещества, разнообразявала степента на скалното разрушение, известно под името изветряне. Така се стигнало до днешната поредица от скални групи, всяка от които има свои особености, чар и форми.

Най-величествена е Белоградчишката група. Подобно на огромен замък се издигат каменните стени над града. Още в периода на римското владичество хората оценили стратегическото значение на Белоградчишката скална група и изградили върху нея крепост, която днес населението нарича «Калето». Тя пазела пътя, водещ от Рим за дунавското пристанище и крепост Бонония — предшественик на днешния Видин.

Белоградчишките скали се славят не само в България. Те са известни в много европейски страни. Ненапразно писателят Антон Страшимиров казва, че по «величие и красота Белоградчишките скали са нещо единствено на земята», а френският пътешественик Бланки отбелязва, че не може да посочи кът в Европа, с който да сравни величието и хубостта на Белоградчишките скали.

Малкият, но китен Белоградчик, заедно с обаятелните скални образувания около него, представлява прелестен кът от нашата родина. Той е разположен между мощните дебри на Стара планина и предбалканското възвишение Белоградчишки ве-

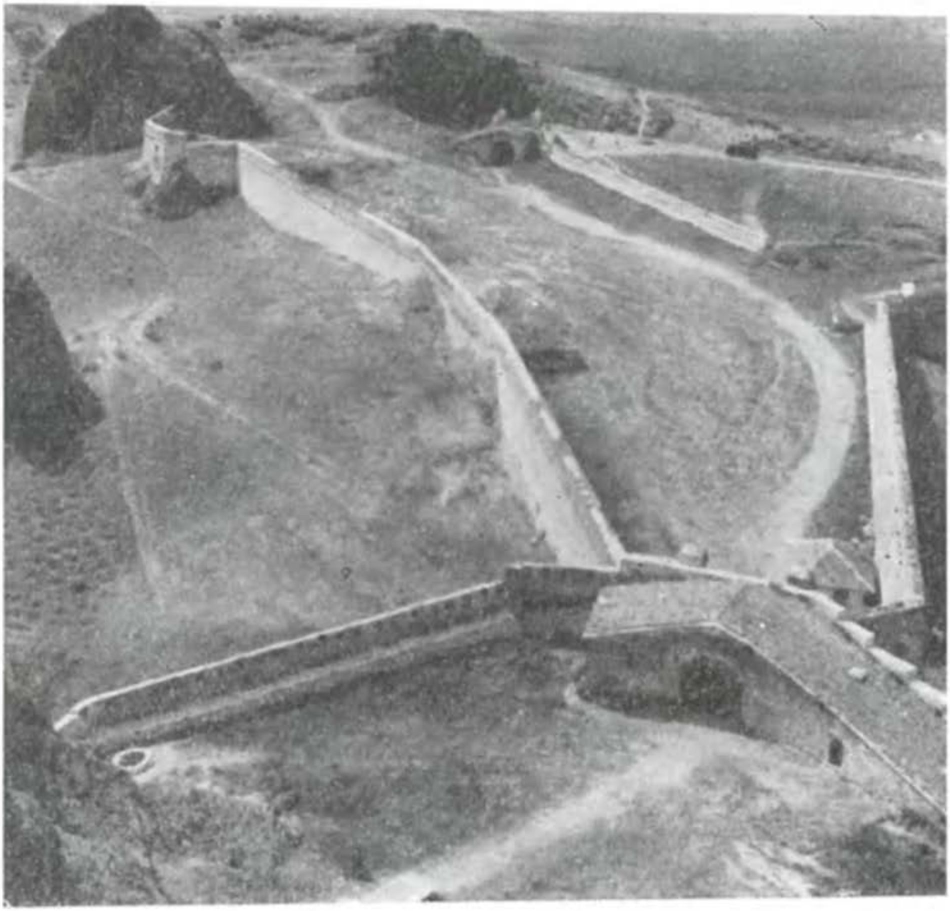

Част от стените на белоградчишката крепост

нец. Тази част от България е така щедро надарена с природни красоти, че не е необходимо да се изминат и 100—200 метра, за да се смени наблюдаваната панорама. А картините тук са невиждани — необикновени. На фона на мощно издигащите се скали се белеят яките стени на старинна крепост. Наляво като гигантски гъби се извисяват червени скални маси, които, наблюдавани от различни страни, предлагат ново разнообразие от величие и красота. В низината шумят водите на спускащите се от Балкана пенливи планински реки, а по тучните ливади между величавите скали пасат стада от овце и едър рогат добитък. Планината е съвсем близко и изглежда, че нейните букови и борови гори се намират само на няколко разкрача от чудния скалист край. Да, това е наистина прелестно място, в което страната ни трябва да развие една от бъдещите курортни и туристически бази. В Белоградчик и неговите околности може и трябва да се изгради туристически комплекс, който ще си извоюва за кратко време не по-малка международна слава от Златните пясъци и Слънчев бряг на Черно море. При това този курорт не ще бъде изолиран. Само 30—40 минути път са необходими, за да попадне туристът от Белоградчик

Скален силует край Белоградчик

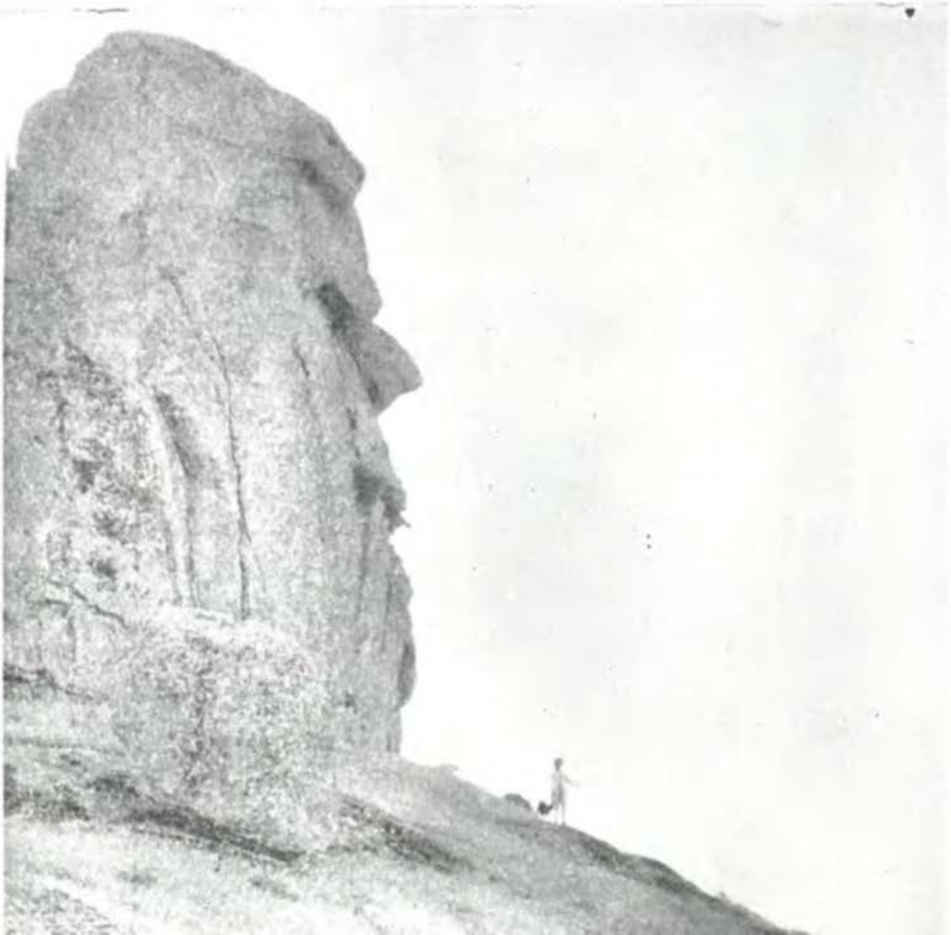

в подземния рай на Магура, да се изкачи по затревените била и гористите склонове на Стара планина, да броди по дюните и лозята около Ново село, да съзерцава от височините на Бабините Видини кули към безбрежния простор на Влашката низина или пък да се любува на тихия и спокоен ход на дунавските води.

Видинският край не е забележителен само със своите природни красоти. С течение на геологическите епохи, през които се е оформял земеповърхният облик, са се създали и натрупали някои полезни изкопаеми. Тези природни богатства за съжаление все още не са напълно проучени и усвоени. В продължение на дълъг исторически период на Видинско се гледаше като на крайгранична, периферна и слабо развита в икономическо отношение област. Затова тук проучвания почти не се правеха. По-щателни геологически изследвания започнаха да се извършват едва в последните няколко години. В резултат на това бяха разкрити допълнителни природни ресурси.

В околностите на Видин преобладават полезните изкопаеми от неруден произход. Едно от най-значителните богатства представлява откритият напоследък гипс. Находищата на този ценен за народното стопанство минерал се намират в близките околности на Видин. Най-големи запаси на гипс са установени при с. Кошава, на 12 км североизточно от Видин. Доскоро се смяташе, че най-богатото находище на гипс в България е това при село Раднево, Старозагорско. Новото откритие на видинския гипс превишава повече от 12 пъти запасите на Раднево и засега по запаси на гипс Видинският край стои на челно място в страната. Находището при с. Кошава има наситеност от 80 до 90% чист гипс и запасите му възлизат на 60 млн. тона. Ако се приеме, че за в бъдеще в България ще се запази досегашната степен на консумация от гипс, то само Кошавското находище ще може да удовлетвори нуждите на страната в продължение на 90 години. В същност употребата на гипса ще се увеличи неколкократно, тъй като това полезно изкопаемо намира все по-голямо приложение в строителството, селското стопанство и промишлеността.

Във връзка с тази нараснала стопанска използуваемост на гипса във Видинско се изгражда голям промишлен комплекс за гипс. Тук ще се добива, преработва и сортира гипс, като значителна част от получената продукция ще бъде предназначена за износ. Във връзка с това на р. Дунав при с. Кошава се проектира изграждането на модерно и добре обзаведено пристанище за товарене на гипс.

Разгънатите на широка основа проучвателни работи в Северна България установиха и някои твърде обнадеждващи геологически явления във Видинско. Така например бяха установени нефто-газоносни проявления. Във Видинско се откри малко газово находище. Това има извънредно голямо значение, тъй като газовото находище доказа, че пластовете, които са се образували в най-нови геоложки времена, могат да се смятат за петролопродуктивни. Нефтопроявления са установени и в най-южните предели от Видинския край. В Белоградчишката антиклинала при селата Крачемир, Салаш и Горни Лом са открити следи от нефт. Специалистите предполагат, че това са останки от стари разрушени вече залежи. Независимо от това разкриването на следи от петрол са добро указание за съществуването на нефтообразувателни процеси и могат да се правят предварителни изводи за формирането и търсенето в тази зона на петролни залежи.

Във Видинския край са открити и няколко находища от черни, антрацитни и лигнитни каменни въглища. Техните запаси не са напълно установени и имат предимно местно значение. Недалеч от граничното село Киряево при прохода Връшка чука се намират залежи от черни каменни въглища. Това находище е от юрска възраст и се характеризира с висока калоричност на въглищата. В миналото тук са се добивали в малки количества въглища. Поради непроученост, неизяснена перспектива в запасите, трудни транспортни уловия и други икономически причини частната концесия, която е разработвала находището, го е изоставила. Пак юрски черни каменни въглища са разкрити при местността Зелениград, разположена непосредствено сред величавата скална група на Белоградчик. Високото качество на каменните въглища и необходимостта от гориво в този край наложиха да се проучи по-подробно Белоградчишкото находище. Запасите тук не се оказаха големи. Находището понастоящем се експлоатира и тук се добиват годишно средно по 15 000 т въглища. Във Видинско има и палеозойски (карбонски) антрацитни каменни въглища. Такива са находищата при селата Стакевци и Праужда, а при с. Горно Озирово са установени черни каменни въглища. Тези находища все още не са проучени цялостно и не се експлоатират.

Лигнитни въглища са открити в землищата на селата Скомля и Дълго поле, а също така и по течението на р. Войнишка между градовете Кула и Видин. Някои геолози смятат, че видинските лигнитни въглища са от една възраст и са се образували едновременно с Ломския лигнитен басейн. За това говори и фактът, че лигнитите във Видинско имат същата структура и качество, както тези в обширния Ломски лигнитен басейн. Изключение прави само това, че ломските въглища са с много мощни слоеве и имат разпространение на голяма площ, но при тях има крайно неизгодни за експлоатация хидрогеоложки условия. Видинските лигнити не са наводнени, но се предполага, че техните запаси са много по-ограничени. Тези находища не са подложени на промишлена експлоатация, но населението в близките села около р. Войнишка само е разкрило някои от плитките пластове на лигнитите по течението на реката и копае понякога въглища за огрев.

Освен посочените дотук нерудни изкопаеми във Видинско има и много варовици за производство на вар. Техните запаси не са проучени, но някои от находищата се смятат за практически неизчерпаеми при сегашната степен на експлоатация. Най-големи са запасите в зоната на Предбалкана и в някои от карстовите терени югозападно и южно от Видин.

Видинският край е богат и на много други строителни материали, като камък за градеж, глини за изпичане на тухли и керемиди. По поречието на реките Дунав и Арчар, по горното течение на р. Лом и по други техни притоци за нуждите на строителството се добиват големи количества пясък и чакъл. При с. Капитановци на 7 км северно от Видин има залежи от мрамор. Във Видинско има и няколко малки находища с промишлено значение от огнеупорна глина. Те се намират при селата Бранковци, Раковица и Гранитово.

В най-южните предели на Видинския край, предимно в планинската част, са установени и някои

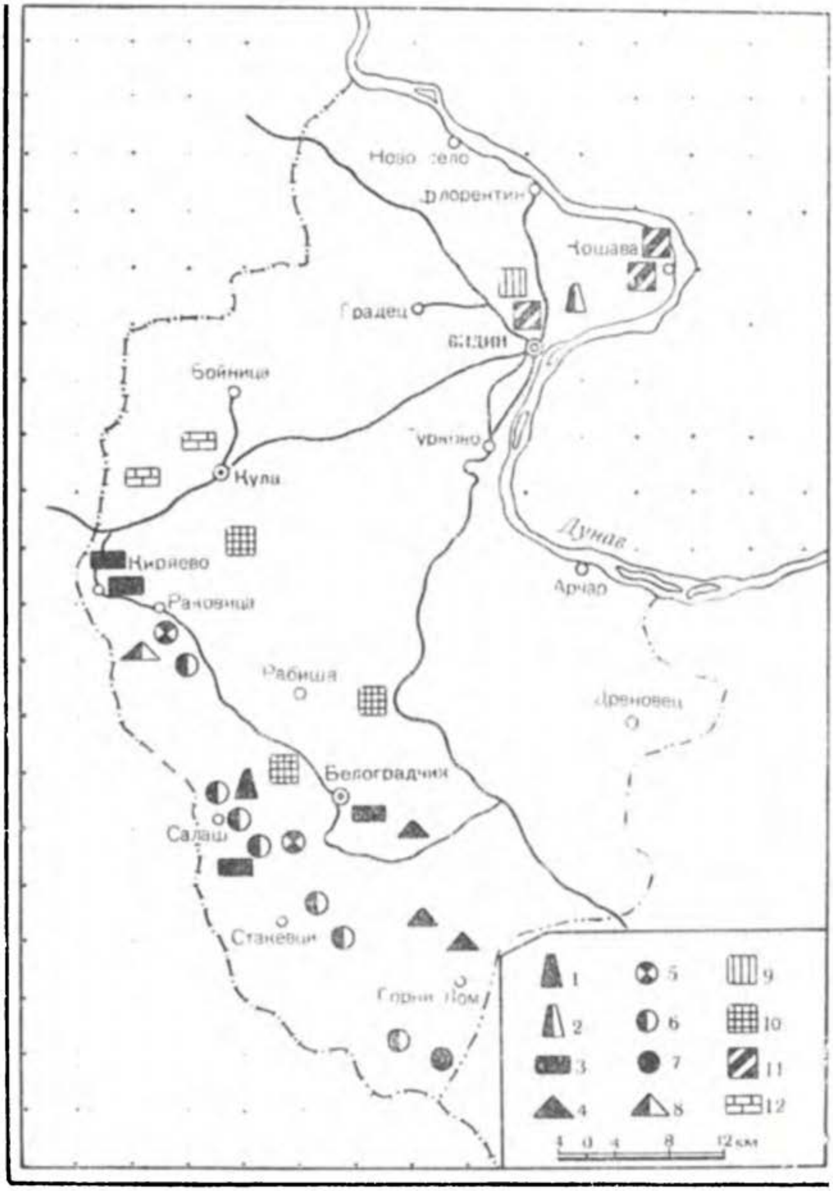
Ново село
Флорентин
Кошава
Градец
Видин
Бойница
Кула
Дунав
Киряево
Раковица
Арчар
Рабиша
Дреновец
Белоградчик
Салаш
Станевци
Горни Лом
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
4 0 4 8 12 км

Скица на полезните изкопаеми във Видинския край

1 — признаци на нефтено находище, *2* — признаци на земен га
3 — въглища, *4* — железни руди, *5* — хромови руди, *6* — медн
руди, 7 — оловни руди, *8* — барит, *9* — мрамор, *10* — огн
упорни глини, *11* — гипс, *12* — варовик за вар

рудни находища на цветни и черни метали. Недалеч от с. Ракитница има медни и оловно-цинкови руди. Медни руди има също така и в землищата на Белоградчик, Салаш, Чупрене, Крачемир и Горни Лом. Тези местонаходища все още не са проучени и са с неизяснена перспектива. Същото е положението и с железните руди при селата Долни Лом и Боровица.

Град Видин и неговият край попадат в зоната на Дунавската климатична област, която има ясно изразен континентален климат. Видинският край в климатично отношение се характеризира със сравнително студените си зими и с горещите си лета. Средната годишна амплитуда на температурата в полските части варира около 24°. Тази рязкост в климата се дължи до голяма степен на отдалечеността от морските брегове. По своето географско положение Видинският край е най-отдалечената територия на България едновременно от Черно и Средиземно море и затова тук не се чувствува въобще омекотяващото влияние на морския климат. Затова в значителна степен влияят и планините, разположени в южната част на разглежданата област. За температурното състояние във Видинско може да се добие представа от следните данни:

Таблица за средната месечна и средната годишна температура на въздуха, изчислени за периода от 1916 до 1955 г.

Станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Видин	—1,6	—0,1	5,6	12,1	17,1	20,7	23,0	22,1	17,9	11,9	5,8	0,6	11,2
Белоградчик	—1,4	—0,5	4,6	10,8	15,4	19,0	21,6	21,3	17,7	11,0	4,9	—0,1	10,4

Дългогодишни температурни наблюдения са водени в две метеорологични станции, една в равнинната част на района — във Видин, и друга в зоната на Предбалкана — в Белоградчик. Това съчетание на станциите е твърде сполучливо, тъй като наблюденията показват, че вътре в разглеждания район съществуват известни климатични различия. На юг към Белоградчик климатът губи резкостта на своя континентален характер. Тази зона вече има преходен климат между континенталния на Видинската низина и планинския климат на Стара планина. Изобщо в целия Видински край има достатъчно високи температури за нормалното вегетационно развитие на селскостопанските култури. Това се потвърждава и от долната табличка за средна и крайна дата на последната пролетна и първата есенна слана и свободното от слана време за периода 1931—1955 г.

Станция	Последна слана		Първа слана		Средна продължителност на свободното от слана време
	средна дата	най-късна дата	средна дата	най-ранна дата	
Видин	10.IV	**12.** V	16. X	18. IX	188 дни

Голямата продължителност на свободното от мразове време се отразява твърде благоприятно върху виреенето на редица селскостопански култури, като зърнени храни, фуражи, зеленчуци, лозя, коноп, захарно цвекло и други индустриални растения. Средният годишен брой на дните със снежна покривка във Видин е 49,8, в Кула — 57,2, а в Белоградчик — 60,3. Колкото се отива по̀ на юг, с нарастване на надморската височина се увеличава и средната височина на снежната покривка, която във Видин е 9,6 см, в Кула — 13,1 см, а в Белоградчик — 16,3 см. По-малкото наслояване на снежната покривка в равнинната част влияе отрицателно върху селското стопанство, тъй като снегът лесно се отвява от зимните придунавски ветрове и част от културната растителност, като зимни посеви, трайни насаждения и др., е застрашена от измръзване.

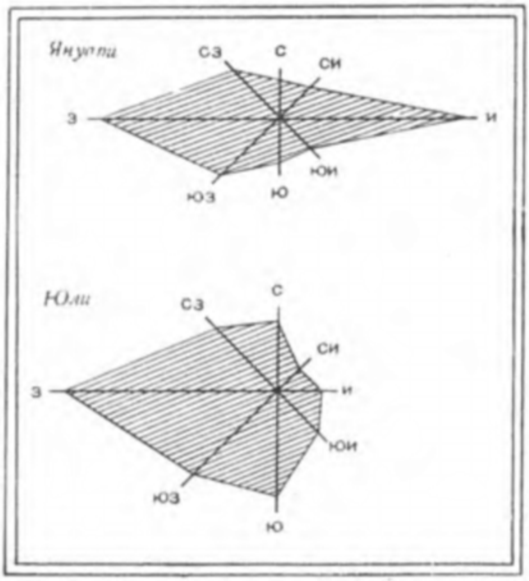

Роза на ветровете в гр. Видин

Във Видинско през лятото преобладават западните и северозападните ветрове, а през зимата — източните и западните. Това личи добре от приложените рози на ветровете. Поради преобладаването на равнинния терен по цялото долно течение на река Дунав и поради голямата площ на Влашката низина ветровете навлизат безпрепятствено във Видинския край. Затова тук ветровете понякога са силни и поривисти. Средната месечна и годишна скорост на вятъра, изразена в метри в секунда, е представена в таблицата на стр. 48.

На юг към Предбалкана и към Стара планина силата и скоростта на вятъра намаляват чувствително. Това се потвърждава и от данните за станцията в

(период на наблюдение 1930—1949 г.)

Станция	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Видин	2,1	2,5	2,6	2,2	1,6	1,7	1,9	1,6	1,5	1,5	1,8	2,0	1,9
Белоградчик	0,8	1,7	1,3	1,4	0,7	1,0	1,1	1,1	0,6	1,0	1,1	1,1	1,1

Белоградчик, където средната скорост на вятъра е почти два пъти по-малка, отколкото тази при Видин.

През лятото ветровете са влагоносни, но независимо от това в ниските припочвени въздушни слоеве на равнината в повечето случаи ветровете допринасят за изсушаването на почвите и увеличават изпаряемостта от растенията. В областта на Пред-

Станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1. Видин	36	33	37	47	63	64	48	44
2. Арчар	41	34	38	53	78	66	45	41
3. Ново село	45	38	39	46	64	65	47	30
4. Брегово	42	36	42	54	64	60	36	41
5. Кула	44	36	40	57	67	65	48	46
6. Грамада	38	26	3	50	58	57	46	39
7. Белоградчик	40	32	45	66	87	79	52	57
8. Долни Лом	42	40	45	76	106	103	68	67

балкана и в Стара планина поради принудително вертикално изкачване на ветровете във височина и изстудяването на намиращите се във въздушните маси водни пари ветровете се превръщат в дъждоносни и причиняват чести валежи. С това се обяснява и по-голямото количество на валежите в планинската и предбалканската част на Видинския край, която е по-богата и на хидроресурси от равнината (като се изключи водното богатство на Дунав), и страда по-малко от засушавания.

Разпределението на валежите във Видинския край е дадено в следната таблица за средна месечна, сезонна и годишна сума на валежа (наблюдения за периода 1896—1945 г.).

Валежите са разпределени сравнително равномерно по сезони, но през лятото, когато е най-усиленият период от вегетацията на селскостопанските

IX	X	XI	XII	Год.	Зима	Пролет	Лято	Есен
34	59	52	46	63	115	147	156	145
45	58	60	51	610	126	169	152	163
34	60	58	54	580	137	149	142	152
37	55	58	50	575	128	160	137	150
42	63	56	52	616	132	164	159	161
43	58	51	46	545	110	141	142	152
53	62	51	49	673	121	198	188	166
54	71	49	46	767	128	227	238	174

култури, валежът не е напълно достатъчен и често за селското стопанство настъпват тежки суши. За да се избегне това отрицателно климатично влияние, във Видинско се изгражда една от най-големите напоителни системи в нашата страна.

Видинският край разполага с голямо водно богатство. Цялата речна мрежа е ориентирана към р. Дунав. По-голямата част от реките, които протичат през територията на Видинската низина, водят началото си от най-западните дялове на Стара планина. Такива са реките Тополовица, Войнишка, Видбол и Арчар. Изключение правят Тимок и Дунав, които извират извън пределите на нашата страна. В планинската част реките имат голям увес, текат бързо и буйно и някои от тях, особено тези около Белоградчик, са удобни за енергетично използване. От всички реки най-голямо стопанско значение има р. Дунав. По дунавския воден път са се оформили пристанищата на Видин, Арчар, Ново село и ще се изгради специалното пристанище за износ на гипс при с. Кошава. Отрицателното влияние на дунавските заблатявания във Видинско е отстранено, а положителното въздействие на реката ще се засили още повече, като бъде завършена изцяло Видинската напоителна система. Тази система ще се храни основно с води от р. Дунав. Водата ще се изсмуква от реката чрез построената вече огромна помпена станция при с. Гомотарци, отстояща на около 12 км по права линия северно от Видин. Но Дунав е причинявал на няколко пъти и катастрофални наводнения във Видин. Най-паметно е наводнението през март 1942 г., когато водното равнище се е покачило с 10 м над нулата на водочета при пристанището. Това наводнение е причинено от задръстване на големи ледени блокове по време на ледохода по реката. При островите Богдан и Сечан, намиращи се недалеч от Видин надолу по течението на реката, при наличието на придънен лед се натрупват големи количества плаващи ледени блокове и се създава леден бараж. Той повдига равнището на водата и залива Видин и цялата прилежаща към него равнина. Тази опасност сега вече се преодолява с воденето на наблюдения и взимането на съответни мерки още преди започването на ледохода. Типичен в това отношение е случаят от 8 март 1954 г., когато пак в резултат на задръстване от ледени блокове водното равнище успя да се покачи само с 2 метра. Тогава леденият бараж бе разрушен чрез бомбардировка от военни поделения, водите бяха отприщени и Видин спасен от заливане.

При село Рабиша до пещерата Магура се намира малкото Рабишко езеро, което сега има голямо значение за Видинската низина. То има площ от един и половина квадратни километра. В езерото не се вливат и не изтичат води. Неговият водосборен басейн е съвсем малък и възлиза едва на 4 кв. км. При тези условия възниква въпросът, откъде езерото събира водите си? Установява се, че то се поддържа изключително от дъждовни води и неговото равнище се колебае силно при дъждовен и засушлив период.

На около 50 м по-ниско от равнището на езерото, непосредствено до с. Рабиша, блика карстов извор. Доскоро се предполагаше, че той е свързан с Рабишкото езеро. Неколкократните изследвания със специални оцветители на водата не потвърдиха това схващане. Установяването на безотточността на езерото позволи тук да се осъществи една остроумна идея за превръщането на Рабишкото езеро в естествен язовир.

От много години насам дълбочината на езерото се колебае средно около 1—1,5 м, а най-голямата му дълбочина от 2 до 3 метра. Водните запаси на езерото се изчисляват на 3 млн. куб. м. Да се използува тази вода за напояване е нецелесъобразно, езерото бързо ще пресъхне, тъй като в него притокът на нови води е твърде малък. За да може езерото успешно да се използува за напояване, към него сега са прокарани канали, по които водите от горното течение на реките Видбол и Арчар се вливат в Рабишкото езеро. През зимата и пролетта, когато се топят снеговете, в езерото се събира голямо количество вода, а през лятото, когато в полето селскостопанските култури се нуждаят от влага, водите на естествения Рабишки язовир текат по гъстата мрежа от напоителни канали и оросяват обширните блокове.

Във Видинско се срещат няколко вида почви. Низината край Дунав, в която е разположен Видин, е заета от алувиални и делувиални ливадни почви. На северозапад, където се намират землищата на селата Ново село, Брегово, Винарово, Гъмзово и др., са разпространени типичните черноземи, а по̀ на юг следва една обширна зона от излужен чернозем. В зоната на Предбалкана и по̀ на юг се срещат различни видове горски почви, като сиви и тъмносиви горски почви, кафяви горски почви и др. Всички тези почви съдържат значително количество органични вещества и имат богат глинен състав. Това има извънредно голямо значение за създаването на добра почвена структура и увеличаване на плодородието. Разнообразието на почвите дава много добра възможност за осъществяване на най-рационално териториално разпределение на растениевъдните отрасли, като за всеки отрасъл се подбира най-подходящ почвен тип. На някои места обаче почвите са еродирани, което ги прави почти негодни за използуване. Силно еродирани площи има по някои склонове в долините на реките Арчар, Видбол, Войнишка и Тополовица. За да се ликвидира отрицателното влияние на почвената ерозия, започнаха да се провеждат редица мелиоративни мероприятия, като залесяване, укрепяване, терасиране и засаждане на еродираните терени с ерозионоустойчива растителност. Значителна част от тези мероприятия се провеждат и в тясна връзка с изграждането на обширната Видинска напоителна система.

Видинският край има богата растителност. Тук на сравнително малка площ се сменят няколко растителни зони, определени от почвени, климатични и други условия. По характера на растителността си Видинският край принадлежи към югоизточната провинция на Средноевропейската флористична област. В миналото значителни площи от Видинско са били заети с гори. Днес тези гори са отстъпили място на обработваемите площи и са се запазили предимно в планинските части. Голямо значение за стопанството на разглежданата област имат тополовите и върбовите гори по дунавското крайбрежие и по дунавските острови. Тук преобладават канадската топола и бялата върба. Тези два растителни вида имат сравнително голям прираст на дървесина и се използуват за огрев, за строителни материали и за други цели. Подобна растителност се е развила и по течението на другите по-големи реки във Видинско.

В зоната на льосовото разпространение и в някои области на Предбалкана, където преобладават скалистите и варовиковите терени, има участъци с тревиста растителност от степен характер. На отделни места в дунавското побрежие, където все още са се запазили някои мочурливи места, има блатна растителност. От нея най-много в миналото се използуваше тръстиката, но в резултат на големите отводнителни мероприятия този вид растителност силно намаля. От храстовидните и увивните растения голямо значение има дъбилното растение смрадлика, а така също и шипките, къпините и малините. Смрадликата вирее по варовиковите терени и най-често се среща в хълмистите области. Големи количества от това диворастящо растение се събират и се използуват в кожарската промишленост или пък се изнасят в чужбина. Шипките, къпините и малините имат широко разпространение в Предбалкана. До преди 5—6 години те почти не се използуваха, а напоследък се насърчава тяхното бране и предаване на специални организации за изкупуване и преработка. Напоследък се започна и масовото събиране и използуване на диворастящите лековити билки. Те се употребяват за нуждите на медико-фармацевтичната промишленост.

В заключение може да се отбележи, че природните условия на Видинския край благоприятствуват изцяло за стопанското му развитие. Богатите природни ресурси на Видинско са в процес на усвояване и в недалечна перспектива ще бъдат използувани в значителна степен. В резултат на това от изостанала периферна територия в миналото Видинският край ще се превърне в развито икономическо звено на народното стопанство, което ще играе още по-важна роля в икономиката на България със своята промишленост, със селското си стопанство, транспорта, културното и туристическото дело. С развитието на тотози край Видин ще утвърди още повече своето значение на обединително звено в стопанско, културно, административно и политическо отношение.

ИЗ ДАЛЕЧНОТО И БЛИЗКОТО МИНАЛО НА ВИДИНСКИЯ КРАЙ

Видин и неговият край имат богато и разнообразно историческо минало. Градът е съществувал през целия период от историческото развитие на нашите земи и в различни етапи от време е играл по-голяма или по-малка историческа и икономическа роля. В повечето случаи Видин е бил важно звено в отбранителната структура на страните, в чиито предели се е включвал, и това му е осигурявало добро икономическо и административно-политическо положение.

Видинският край е бил населен още в праисторически времена. За това свидетелствуват редица останки от старите заселници, които са обитавали многобройните пещери из този край. При някои разкопки са намерени материали, от които се съди, че във Видинско са живели хора през каменната, бронзовата и желязната епоха. Някои от каменните, бронзовите и железните предмети, които местното население е употребявало, са запазени и досега като музейни експонати. По-късно в пределите на Видинския край се заселило тракийското племе Мизи. Те изместили местното древно население, усвоили значителни територии от пределите на днешната Северна

България и нарекли своята земя Мизия. Това име по-късно било възприето и от римляните. От военни набези и завоевания постепенно мизите преминали към уседнал живот и организирали свои постоянни селища. За да запазят от нападение своите градове, те ги обграждали с ровове. Следи от такива укрепителни съоръжения на мизите са установени край някои отдавна изчезнали селища, разположени върху по-високите места, недалеч от р. Дунав. По-големите родове изградили свои укрепени градове. Те им служели за отбрана от външни нападения. В градовете живеели управителят на племето и неговите помощници, предимно военоначалници. Освен това градовете се населявали от местната аристокрация и занаятчиите. Обикновеното население, което се занимавало със земеделие, живеело в съседство със своите работни земи и намирало убежище в укрепленията на градовете само при опасност от нападение. В тези градове се извършвали и натурални размени от занаятчийски и селскостопански произведения. Останки от такъв старинен град са установени недалеч от Дунав при село Видбол. Предполага се, че по същия начин възникнали градовете Рациария и Видин. За това, че Видин бил основан още по времето на мизите, се съди по четирите могили около града, които по всяка вероятност са били изградени за гробница на мизийските вождове.

В мизийския (тракийски) период се извършили и някои икономически промени в най-южните предели на Видинския край. В планинските райони — около Белоградчик, били открити рудници и топилни за добив на метали, а в подножието на планините се развили различни видове занаяти, лозарство, пчеларство и други селскостопански отрасли. По-късно, около 350 г. пр. н.е., тези земи попаднали в зоната на завоеванията на македонците, келтите и други племена. Македонците държали дълго време в подчинение тези земи, но в периода на тяхното владичество не станали някакви сериозни икономически и обществени изменения. Такива изменения били извършени в периода на Римската епоха. Видинско попаднало под властта на римляните около 75 г. пр. н. е.

За да укрепят северните си територии, които достигали до р. Дунав, римляните започнали голямо строителство на крепости и в тях се настанили римски легиони. Тогава при с. Флорентин недалеч от Видин била построена добре укрепена цитадела, а на мястото на днешното село Арчар израснал като мощен военен пункт гр. Рациария. Не останал назад от това строителство и Видин, който бил наречен от римляните Бонония. Към крепостта на Бонония

Външното и вътрешното (горе високо) укрепление в Белоградчишките скали

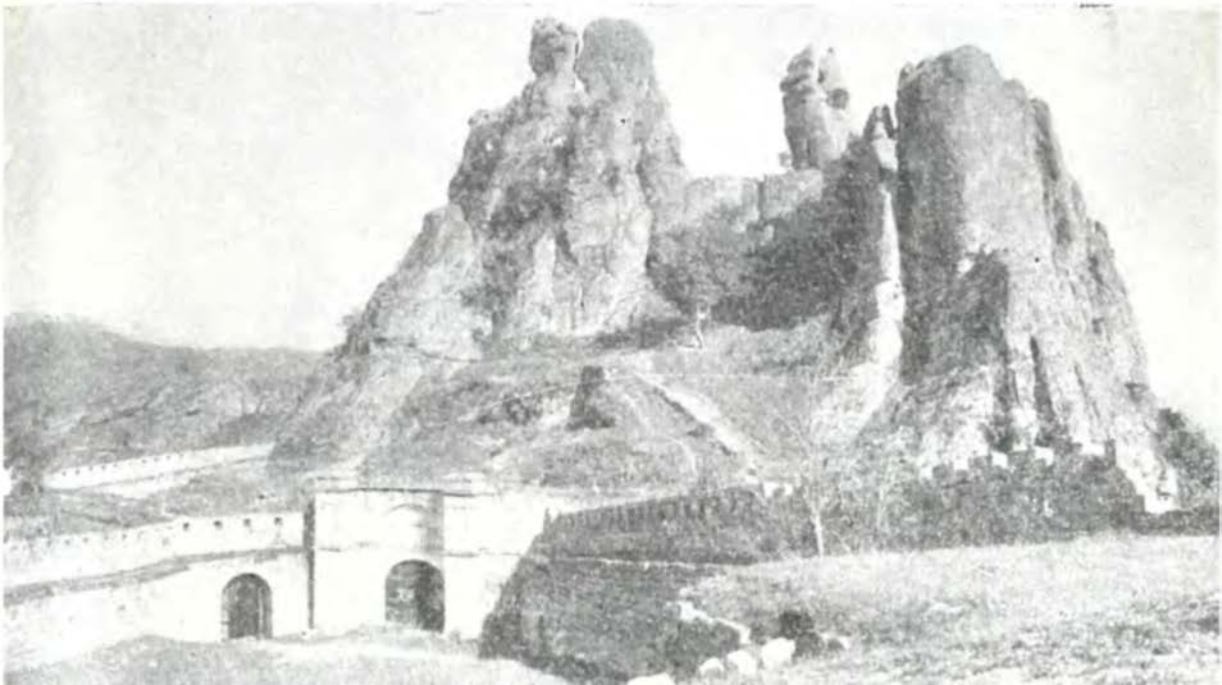

водели пътища от София, Ниш и Белград, които тогава също така били превърнати в римски военностратегически пунктове. За да се охранява пътят, идещ от София, върху удобно възвишение на Белоградчишките скали била построена здрава крепост. По същото време била изградена и крепост при днешния гр. Кула. Една от кулите на тази крепост се е запазила в полуразрушен вид и досега и е дала названието на съвременния град.

Първоначално Видин играл ролята само на крайграничен кастел, но по-късно тук бил прехвърлен рациарският гарнизон. Строителните и укрепителните работи продължили и край Дунав. Там, където се намира днешната крепост «Бабини Видини кули», била издигната голяма наблюдателна кула с бойници.

По-късно настъпили мрачни времена, в които се извършили нападенията и опустошенията от готите Последвали нови нашествия и разорения. Видин и неговата околност били опустошавани няколко пъти и след това отново възстановявани.

В периода на първите славянски преселвания, в началото и в средата на VI в., византийците започват отново възстановителни строителни работи, за да укрепят границите си. Тогава били построени към 80 кули и крепости по Дунав и Черно море. Между тях били възстановени след целовековно опустошение и крепостите със селищата Анония (Видин), Рациария (Арчар) и кастелът при днешното село Флорентин.

Старият град Бонония бил разширен и заграден с високи каменни стени. В града могло да се влиза и излиза през пет крепостни врати, всяка от които съответствувала на посоката, към която водели главните пътища. Една от вратите била предназначена специално за свързване на града с пристанището. Учените предполагат, че в този период е изградена наново крепостта «Баба Вида» с допълнителни разширения и укрепления. Тя вече играела роля на цитадела, защото била обградена и от градските крепостни стени. За по-голяма сигурност и непристъпност около цитаделата бил изкопан дълбок ров. За да се влезе в крепостта, над рова се спускал мост, който в момент на опасност се вдигал с помощта на специални приспособления, вградени в крепостните врати. За още по-голяма сигурност и непристъпност в случай на нападение и обсада цитаделата била изградена с два двора — вътрешен и външен. Външният двор се обграждал от каменна стена, специално приспособена за защита на бойците и същевременно назъбена за водене на стрелба по противника. Откъм Дунав била изградена висока шестоъгълна кула, която предпазвала крепостта от евентуален десант по вода. В стените са били оставени добре оформени ниши, от които се е наблюдавало движението на противниковите сили. Още при пътуването си из България, извършено към края на турското владичество, големият пътешественик и географ Феликс Каниц[1] открил няколко надписани камъка, взидани в крепостта. По тези надписи се установява, че за изграждането на цитаделата са се използували строителни материали от унищожената по-рано Рациария.

Въпреки голямото строителство на укрепления устоите на Византия не били така силни, както преди. Тя се разтърсвала от вътрешни икономически и политически борби, избухвали масови въстания. Това позволило на аварите да установят своята власт по Дунав. Настъпила аваро-славянската епоха, която била свързана с идването и на българите по тези места. Преди да се установи тази епоха, аварите вършели масови набези и унищожили много селища. Между тях попаднали Бонония, Рациария и други укрепени места в тази област. Унищожението било така масово, че от пепелищата на разорените градове успял да се възстанови само Бонония. Градът бил възстановен от славяните, които го превърнали в своя главна крепост и трансформирали името му на свой славянски диалект — Бдин. Това название се запазило в периода на ранното средновековие. Цитаделата била отново възстановена, а новият град станал икономически център на цялата област, тъй като съседната Рациария и останалите крепостни селища не били възстановени. По това време във Видинско се заселили и българи, които се смесили с местното славянско население.

---

[1] Каниц, Ф.— Дунавска България и Балканът, т.I, 1932 г.

Изминал дълъг период, докато се създаде българската държава и докато Видин и неговата околност окончателно влязат в нейните предели. Нейните граници преминавали оттатък Дунав и Видин загубил своето стратегическо значение. Това не се отразило отрицателно върху развитието на града. Обратно, имало е дори положителен ефект. Освободен от постоянните крайгранични военни действия и нападения, Видин се превърнал в икономически център с развита търговия и занаяти. Към пристанището на града потекли стоки откъм Врачанско, Ломско, Белоградчишко и Берковско. Към града се създал обширен стопански развит хинтерланд, към който се включвала и Тимошката област. Непосредствено до крепостта «Баба Вида» било построено голямо пристанище. За обслужването на пристанището и търговията значителна част от старите римски пътища били възстановени. Икономическите връзки на града се разширили още повече и градът започнал да се издига не само в икономическо, но и в културно отношение. По развитието на своето стопанство Видин напълно заместил съседната Рациария, която въобще останала невъзстановена.

По-късно, с падането на Първата българска държава Видин и неговата област се включили изцяло в пределите на Византия. Под византийско владичество Видин останал точно два века — от 1002 до 1202 г. В този период икономиката на града западнала значително.

След освобождението на България от византийско робство за Видин и неговия край настъпили нови исторически етапи. За известен период от време градът бил включен в пределите на българската държава. По-късно той бил завзет от унгарците, които създали тук свое васално Бдинско княжество. То не просъществувало дълго и се присъединило отново към българската държава. Феодалните владетели на Видин на няколко пъти правели опити за откъсване от държавата и някои от тях успявали за кратък период от време да се обявят за царе и да създадат Видинско царство. Имало е моменти, когато това царство е водило дори самостоятелна външна политика и е развивало свой собствен стопански живот. В съответствие с тези исторически събития градът ту се въздигал като важно стопанско ядро, ту западал. През първата половина на XIV в. Видинското царство преживяло период на стопанско могъщество. По подобие на тогавашната българска столица Търново и във Видин били съсредоточени всички функции на икономическия, политическия и културния живот. Търговията, корабоплаването и занаятите придобили отново голямо развитие. От проучването на тогавашните документи се установява, че в този период местните и чуждестранните писатели описвали Видин като многохиляден, велик град, отрупан с богатства и житница на царството.[1] През време на Видинското царство отново били построени градските крепостни стени и разширена преживялата много векове цитадела край Дунава. Едновременно с това в града били издигнати хубави дворци и голямо българско училище. Градската стена опасвала надеждно града, а над портите ѝ стърчали високи назъбени кули с бойници. Останките от тези строежи на тогавашната сигурност и сега носят названието «Срацимирови кули» по името на Иван Срацимир — основател на Видинското царство. С името и образа на Иван Срацимир във Видин са се секли сребърни монети, някои от които се откриват и сега при извършването на разкопки.

Стопанското развитие на Видин се прекъсва от падането на българските земи под турска власт. Турците създали от Видинското царство своя погранична административна област — «санджак», с център Видин. За охрана на границата в града бил настанен голям гарнизон от еничари. Значителна част от българското население загинало, а останалите живи граждани били изселени извън чертите на града. Във Видин и Видинско било колонизирано турско население. Част от оцелелите българи заедно с потурченото българско население успяло да се засели край града, като създало обособени български махали. За разлика от вътрешните територии на страната, където турците разрушили крепостните стени и отделните цитадели, във Видин били запазени всички укрепления, а много от тях били ремонтирани и подсилени. Крепостта «Баба Вида» служила за ядро на еничарския гарнизон и била превърната в надежден крайграничен пост на турската империя.

---

[1] В ж. Цухлев, Д. — История на града Видин и неговата област, София, 1932 г., с. 615.

Преминали няколко века в обстановка на турско господство. В този период се извършили и походи срещу Турция, организирани и проведени от полския княз Владислав. Походът на поляците завършил трагично през 1444 г., но като резултат на това турците извършили допълнително укрепване на Видин. След това до началото на XVII в. настъпило относително затишие, което било нарушавано периодически от частични военни действия на австрийците. Те се насочвали по течението на Дунав и често заплашвали северозападните територии на Отоманската империя. Предният пост, на който австрийците извършвали своите военни стълкновения с турците, бил Видин и неговата област. Постепенно Австрия израснала като опасен враг за Турция, което наложило необходимостта от още по-голямо укрепване на Видин. Ето защо през XVII и по-късно през XVIII в. във Видин и неговата най-близка околност било извършено крупно военностратегическо строителство, което не останало без икономически последствия за града. По сведения на Добруски[1] това строителство се ръководело от френски военни специалисти, а строителните работи извършвали българи, които заедно с добитъка и колите си трябвало да работят безплатно на укрепленията. Настъпили тежки моменти за българите от видинските села. Много от тях изнемощели и масово измирали. Труповете им били заравяни в самите изкопи на укрепленията. Тези общи гробници на българските строители се разкриват и сега при извършването на археологически разкопки.

---

[1] Добруски, В. — Археологически издирвания в Северозападна България. Сборник за народни умотворения, кн. II, с. 45.

Най-голямо внимание се отделяло на вътрешните крепостни постройки. Специален обект на реставрация и разширение била старинната крепост «Баба Вида». Но за това голямо строителство бил необходим много строителен материал. За да се набави камък за градеж, били разрушени останките от всички близки старинни крепости и други постройки. Като най-солидна база за строителството във Видин послужили древните римски дворци в Рациария, която при турците носела вече името Акчар, а днес се нарича Арчар. Не били пощадени и останките от старинните крепости във Флорентин и Кула.

За да стане градската цитадела още по-недостъпна за вражеските войски, окопът около крепостта «Баба Вида» бил почистен, удълбочен и приспособен да се пълни с вода. Наводненият ров можел да се преодолее само с мост, който в случай на нападение се вдигал и плътно притварял крепостната врата.

Строителството не било концентрирано само в преустройството на цитаделата. То било свързано с цял комплекс от градски строителни обекти. Турците искали да дадат ново градоустройствено решение на административните, стопанските и военните учреждения. Те имали за цел да съсредоточат в градския център значителна част от учрежденията и да имат възможност в случай на нападение по-оперативно

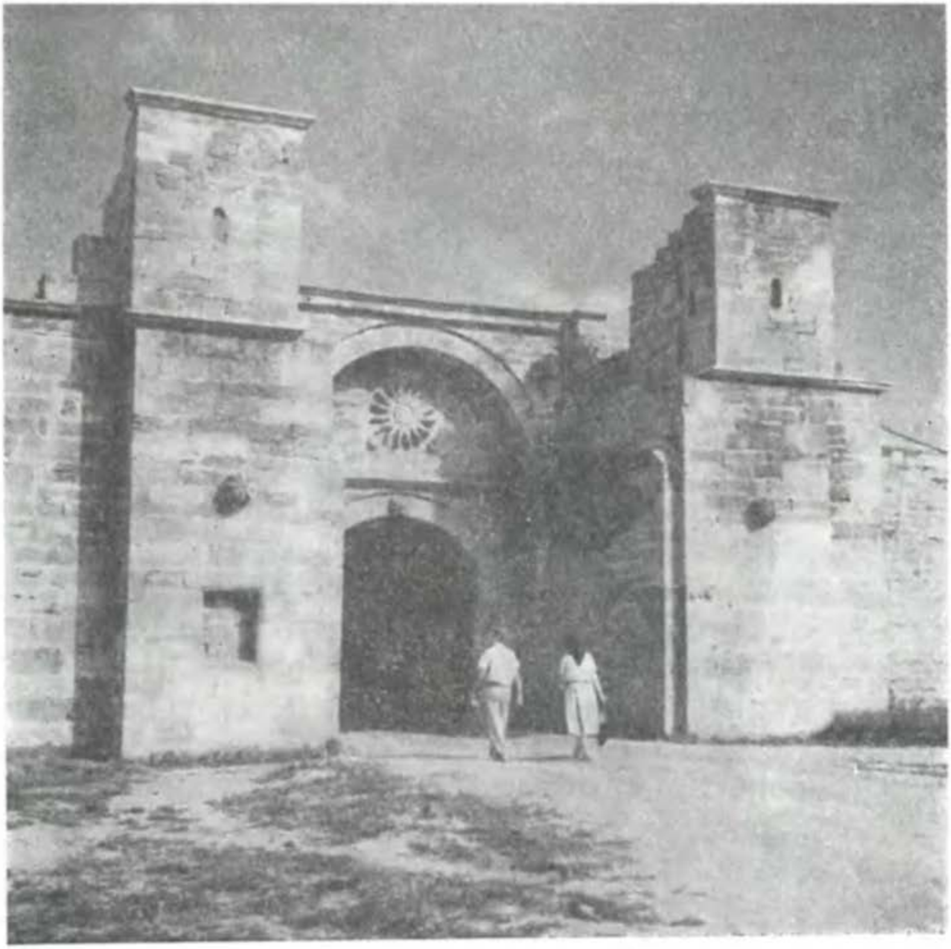

Част от оградната стена при «Еничар капия»

да ръководят отбраната. За целта все в същия период от време във Видин била построена нова казарма с помещение за затвор към нея. Недалеч от казармата и цитаделата било изградено специално подземно съоръжение за складиране и съхраняване на барут. Отделно от пехотната казарма била издигната кавалерийска казарма. На брега край Дунав имало хубава сграда в ориенталски стил. Това било тогавашната военна болница. За да се осъществява редовна връзка с вътрешността на страната и с централното управление, била построена широката четвъртита двуетажна каменна постройка на пощата. След Освобождението на България тази сграда бе превърната в неголям археологически музей на Видин и Видинския край. За управлението на града пак в центъра бил създаден конак и към него сарай за живеене. За нуждите на войската и населението била построена баня. От висока дървена, а по-късно и каменна кула се разнасяли периодически мелодичните удари на градския часовник. Старото пристанище, разположено непосредствено до градската цитадела «Баба Вида», било преместено на днешното му място. На брега на пристанището била иззидана ниска кейова стена, но корабите акостирали на специално дървено скеле, построено върху дебели дъбови стълбове непосредствено до каменната стена. В съседство на пристанището се издигали хамбари за зърнени храни.

Едновременно с вътрешноградското устройство се изгражда и крепостна стена, която опасвала града от уязвимите негови страни. Откъм Дунав дори се изгражда двойна стена — една вътрешна и една външна. Тук стените имат двойно предназначение — да охраняват града от нападение по вода и същевременно да предпазват селището от заливания при високи води. Поради тази причина външната стена е много по-здрава от вътрешната и е изградена със солидна широка основа. На отделни места по градските стени са били издигнати наблюдателни кули с бойници. От тях се е следяло за движението по цялата Видинска низина. За да се излезе извън пределите на града, е трябвало да се мине през някоя от големите градски порти, наричани тогава капии.

Сводовете на някои от тези врати са запазени и досега. Всяка от тях имала и свое название.

Непосредствено до цитаделата се е намирала врата, която поради своето предназначение е носела названието «топкапия». През двойната стена само към Дунав водели пет такива капии. Откъм сушата градът се охранявал от дълбок ров и висок земен насип до него. Този земен вал бил облицован с каменна зидария, която още повече заздравявала укреплението. Ширината на рова достигала 17 м, а дълбочината му 5—6 м. В дъното той е бил настлан с камък и по него е текла вода. Общата ширина на вала и рова била толкова голяма, че сега върху него е

Една от вратите на оградната стена — «Стамбул капия»

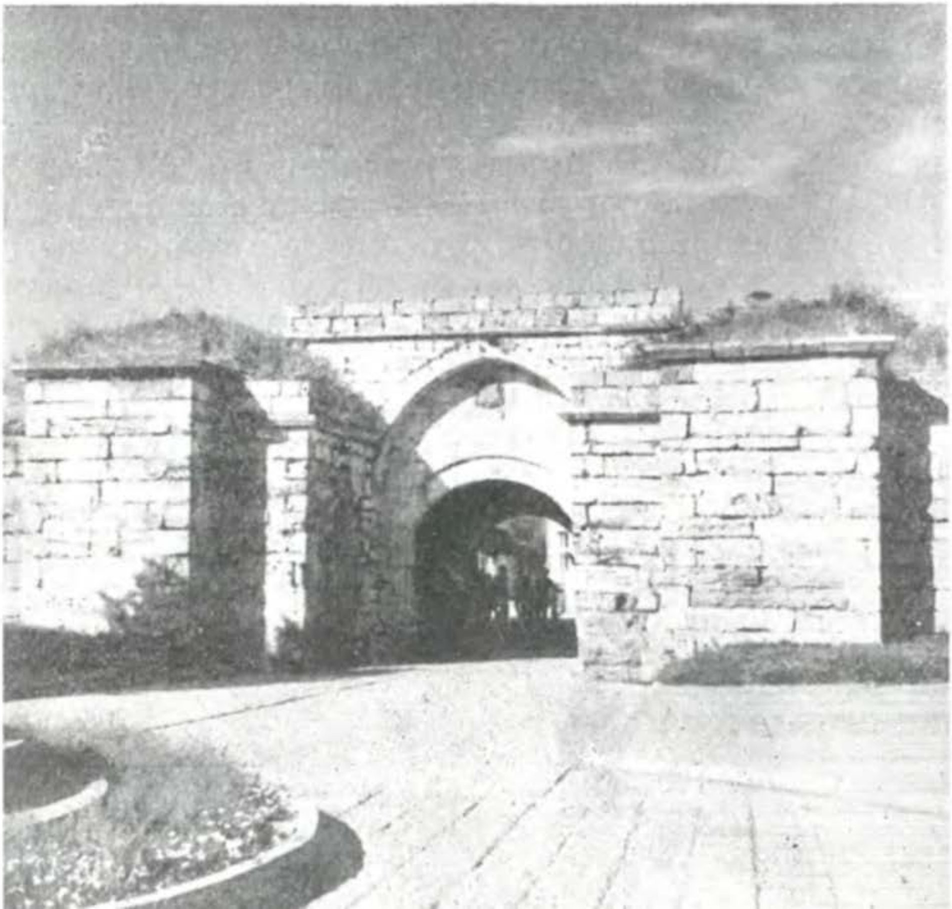

създаден озеленителен пояс — градина. Подобно на крайдунавските стени и укрепления откъм сушата се преминавало с помощта на специално укрепени врати. Над всяка врата стърчала охраняваща кула — бастион. По техните яки стени отдалеч са се чернеели отворите на бойниците. Всяка врата е носела названието на мястото, към което е водел пътят.

Извън крепостната стена били построени други градски укрепления. Те представлявали втори пояс от ров и земен насип. По описанието на Феликс Каниц тези съоръжения отстояли на около 1500 м от градските стени и наподобявали много на тяхното устройство. През тях също така се преминавало с помощта на подвижни мостове и врати. Тукашните прелези се охранявали от по-големи бастиони, но земният вал не бил облицован от каменна зидария. През време на война обширният ров, чиито два края стигали до Дунав, се пълнел с вода. За тази цел минаващата наблизо р. Тополовица бивала заприщвана и водите ѝ изпълвали рова. Това огромно укрепително строителство не удовлетворявало напълно владетелите на Видин и в началото на XIX в. те изградили на около 3 км от външната защитна линия още един изкоп и укрепителен вал зад него.

От цялото това грамадно строителство са се запазили до наши дни само някои откъслечни обекти. Повечето от сградите и съоръженията са били разрушени.

През средновековието на Дунав работели като големи пристанища с международна търговия само два града: Видин и Килия. Към Видин гравитирал в стопанско отношение голям хинтерланд, стигащ до София, Ниш, Никопол, Плевен и други селища.

Във Видин създали своя търговска колония и търговци от Дубровник. Те се ползували със специални

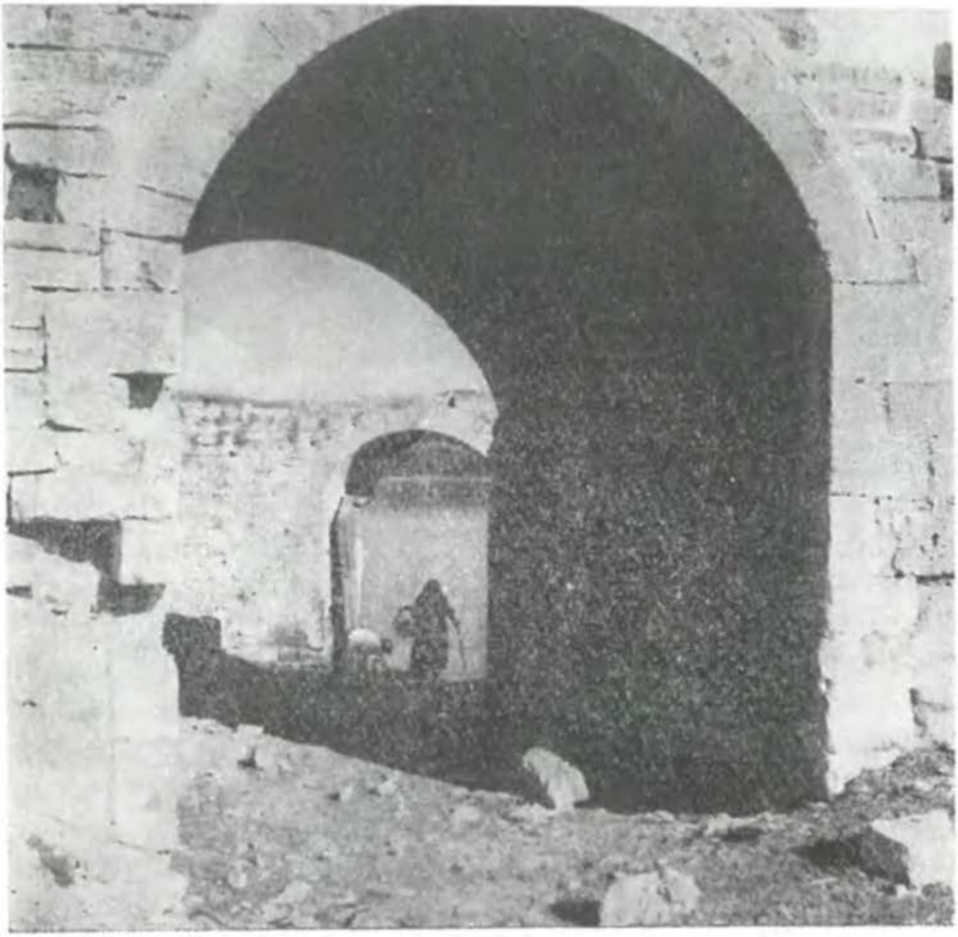

Откъм Дунав Видин се е охранявал от двойна стена

привилегии и имали свой постоянен представител (консул) в града. В търговския живот на града видно място заели и евреите. В това отношение не закъсняло и българското население. Някои български търговци доставяли на кредит храни, облекло и снаряжение за Видинския гарнизон. Това кредиторско положение на българските търговци им създало особено благоприятно положение сред турските власти. Постепенно българщината във Видин започнала да се засилва все повече и повече. Бавно, но постоянно нараствал броят на българското население. Българите взели почти изцяло в свои ръце занаятчийското производство. В стопанския живот доминирало българското население, а в администрацията и управлението — турското.

Видин имал много добре организирано занаятчийство. Българите усвоили и развили такива занаяти като златарство, абаджийство, кожарство, бояджийство на текстилни изделия, медникарство, шивачество, месарство и др. Всички занаятчии имали свои организации — цехове, които строго съблюдавали за производствените отношения между майсторите, за подготовката и обучението на нови занаятчии и други вътрешноорганизационни правила. Незначителна част от турското население се препитавало също така от занаятчийството. Турците усвоили дърводелството, кожарството, кожухарството, изработването на огнестрелно оръжие и др. Но те нямали свои цехови организации и турският занаятчийски елемент не бил така сплотен и стопански силен, както българският. Градът задоволявал изцяло нуждите си със селскостопански и занаятчийски произведения и значителна част от тях се изнасяла. Във Видин се доставяли само такива стоки, които не се произвеждали в града, а те били сравнително малко на брой.

С особено голяма известност се ползувало видинското златарство. Около високата часовникова кула на града били струпани малки дървени работилнички. Тук изкусни златари изработвали своето ювелирано производство. Изделията на занаятчиите-златари се разнасяли от търговците из вътрешността на страната и нагоре по Дунав към пазарите на Централна Европа.

Създаването на местно българско съсловие от търговци и занаятчии подобрило твърде много материалното благосъстояние на българското население в града. Не такова било обаче състоянието на населението в българските села от околностите на Видин. Селяните живеели при крайно тежки материални условия. Земята, която не обработвали, била почти изцяло собственост на турските владетели. Българските селяни обработвали земите под аренда при съвсем неблагоприятни и трудни за тях условия. Много от селяните работели и като наемни работници в чифликчийски владения. При това от българските селяни се събирали много данъци за издръжка на турската администрация и военщина. Това още повече утежнявало положението на селското население и то живеело в крайна мизерия и нищета.

На това стопанско развитие във Видинско турил край еничарският офицер Осман Пазвантоглу. Той бързо забогатял, увеличил своята власт, обявил се срещу султана и се провъзгласил за независим господар във Видинско. Неговата дейност съвпада с историческото развитие от първите 10 години на XIX в. Пазвантоглу извършил няколко похода, при които унищожил много села. В битките си превзел Враца, Никопол и стигнал до Русе и Търново. Тук неговата осемдесетхилядна войска, съставена от разбунтували се еничари, кърджалии и други групи, била отблъсната. В походите на Пазвантоглу били разорени много области от Северна България и ограбените богатства били съсредоточени във Видин. Това обаче не допринесло за стопанския възход на града и района му. Населението от Видинския край било разорено от многобройните походи и военните действия. За да се издържа войската, данъците били увеличени, българите били заставяни да работят безплатно за поддържането на военните походи. Значителна част от младото мъжко българско население било мобилизирано и от него се изграждали кавалерийските части на Осман Пазвантоглу. Цялата стопанска област на Видин западнала. Това довело до икономически упадък и във Видин, който не можел да се развива нормално без своята околност. Натрупаната от походите плячка не била в състояние да удовлетвори стопанските потребности на града. Но господството на Пазвантоглу във Видин допринесло до известна степен и върху оформяването на външния

Запазена стара административна сграда във Видин — понастоящем музей

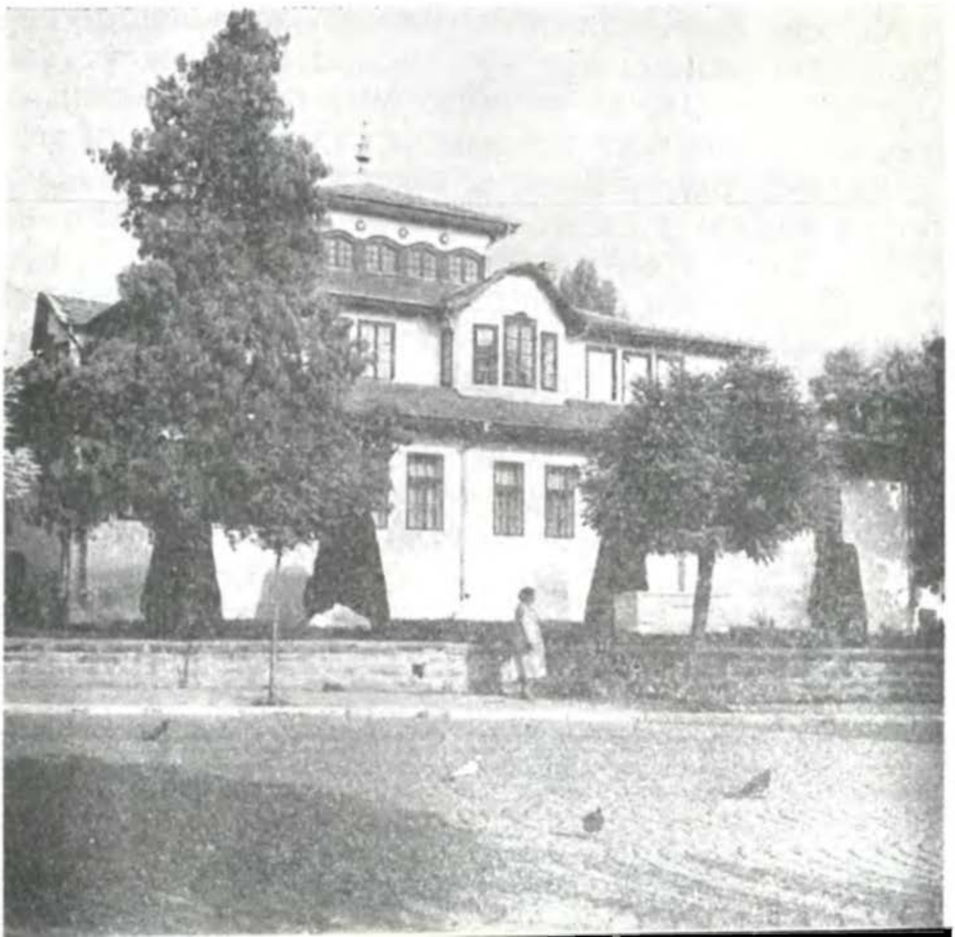

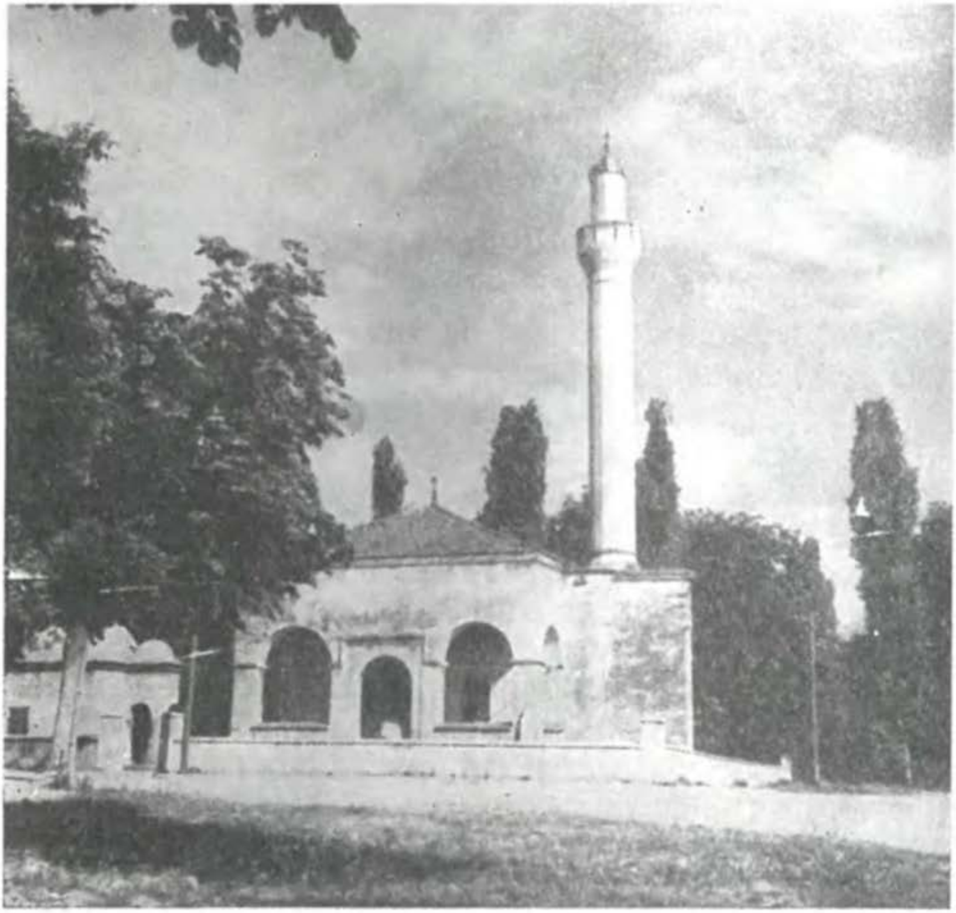

Придворната джамия и библиотеката на Пазвантоглу

облик на града. Във Видин били прокарани някои нови улици. Владетелят си построил дворец с малка, но кокетна придворна джамия и библиотека. В града били построени много нови кладенци и чешми.

В целия исторически период на ранното и късното средновековие, пък и в началото на миналия век във Видин се извършили много строителни работи. Това обаче не трябва да ни дава повод да мислим, че в турския период Видин е бил добре благоустроен и красиво оформен град. В условията на феодална

Турция Видин се развивал като мрачно ориенталско селище. За това му състояние може да се съди от описанията на пътешествениците и изследователите, които посетили града към края на турската епоха. В тези описания наред с разглеждането на отделните забележителности на града Видин се описва като мюсюлмански град с тесни криви и мръсни улици. Сградите били изпорутени, неизмазани и разкривени. В града нямало страноприемници, а по калдъръмите на тесните улички скитали многобройни просяци и цигани, които искали милостиня и не давали мира на минувачите. В махалата, където се намирал месарският еснаф, имало отвратителни кървави локви. По площадите се ширели заразително мръсни локви, които оставяли неприятни впечатления у пътешествениците и описателите на града. Тази обстановка на изостаналост и неприветливост се запазила до края на турското господство и така била заварена от освободителните руски войски.

В периода след Освобождението стопанският живот на Видин тръгва по пътя на капитализма. Извършилите се нови социални и икономически промени се отразили в значителна степен върху по-нататъшното развитие на града. Под ударите на капиталистическата конкуренция от Средна и Западна Европа започнали масово да се разоряват занаятчиите. Турското население се изселвало и неговото място в града се заемало от масово прииждащи безимотни селяни. Във Видин и Видинско се развило лихварството. Наличният паричен капитал не се влагал за развитието на промишлеността, а се давал под лихва на разореното бедно селско население, което се стремяло да се сдобие с работна земя. Трудно можели да се вложат в промишлеността и тър-

Крепостта «Баба Вида» от птичи поглед

говските капитали поради безмитния внос на евтини задгранични стоки. По-късно българската буржоазия взела известни мерки за създаване на местна промишленост чрез специални закони за покровителствуване на индустриалците и това до известна степен се отразило благоприятно за частичното развитие на Видин. Тук се построили няколко тютюневи фабрики и една голяма мелница, но до широко развитие на промишлеността не се стигнало.

С концентрирането на работнически елемент във Видин се започват и едни от първите работнически движения в града. От 1887 до 1889 г. във Видин живее и работи като директор на мъжката гимназия Димитър Благоев. Тук той развива активна политическа дейност и ръководи борбите на видинския пролетариат. По-късно, през 1923 г., видинските работници и селяни, ръководени от Тодор Петров, вземат активно участие в Септемврийското въстание, а в периода на Втората световна война във Видинския край се развива партизанско движение и се създава партизанският отряд «Г. Бенковски».

През 1923 г. Видин и Видинският край се свързват с останалата част на страната чрез железопътна линия. Това дава известен тласък в развитието на града. Пристанището се разширява и през него се отправят много от стоките на Западна България, предназначени за износ по Дунава. Селското стопанство във Видинско също така се развива по-бързо. Наред със зърнопроизводството голямо значение придобиват животновъдството, лозарството и отглеждането на някои технически култури, като коноп, слънчоглед, захарно цвекло и др. Видин се обособява като пазарен център на тази богата селскостопанска област. Пазарът на града израства като един от най-големите и най-посещаваните в страната. От Видин и Видинския край започват да се изнасят много селскостопански произведения. В края на капиталистическото развитие видинското пристанище се характеризира с повече износ на стоки, отколкото с внос. За периода от 1939 до 1945 г. на Видин са се падали 10% от тонажа на изнесените стоки по Дунав и 6,9% от стойността, а от вноса по Дунав през видинското пристанище са минали 5,8% от тонажа на внесените стоки и 6,3% от тяхната стойност.[1]

До края на своето капиталистическо развитие Видин се запазва като административен, стопански и културен център на богатия в селскостопанско отношение Видински край, като важно вносно-износно пристанище по нашето дунавско крайбрежие, но изостанал в промишленото си развитие град.

---

[1] Пенков, И. — Дунав и българското крайбрежие, София, 1948 г., с. 79.

НАСЕЛЕНИЕ

В навечерието на освобождението от турците Видинският край бил сравнително гъсто населена област, а самият Видин минавал за един от многолюдните градове на България. Той е имал около 20 000 жители, 3395 къщи, 1593 занаятчийски работилници, 132 по-големи или по-малки търговски дюкяна, 13 хана, 22 мелници, 40 фурни, 3 казарми, 1 корабостроителница и др.

В града имало много турско население, което след Освобождението започнало да се изселва масово. Това намалява броя на жителите в града и в първите години от самостоятелното развитие на България Видин е едно от малките по население градски селища. Все в този период от време масово обеднялото безимотно селско население търсело препитание в градовете и се заселвало в тях. Така във Видин започнал да се стича преселнически поток от близките околни села, а по-късно тук започнали да се заселват и пришълци от зоната на Предбалкана и Стара планина. По-компактни преселнически движения се извършили през Първата световна война. Тогава в Северозападна България дошли и се заселили големи групи бежанци от западните покрайнини. От 1921 до 1926 г. във видинските села се заселили много пришълци от Босилеградско и Царибродско. Изобщо целият период на развитието на ранния капитализъм във Видинско се характеризира с масови миграционни движения. От балканските села прииждали селяни, които закупували изоставените от турските чифликчии земи и около някои от старите чифлици се зараждали нови селища. Балканджиите се заселвали във Видинската низина и в равнинните области, където имало най-много свободна обработваема земя, а това била обширната зона между реките Тимок на запад и Дунав на изток. Освен това съществували и сезонни миграционни движения, които са се извършвали в най-усилените периоди на полската работа. Така например по време на жътвата, при брането на царевицата и коситбата част от работоспособното балканско население слизало в равнината, където работело като надничари. Във Видинско идвали да работят планинци от Михайловградско, Берковско и Врачанско. Много от тези сезонни миграционни движения завършвали със заселване, като приходящите работници оставали на постоянна работа и местожителство във Видин и неговите околности. Самият град Видин в значителна степен тогава се препитавал също така от селското стопанство и в неговото голямо землище идвали преселници от много села. Едновременно с това макар и бавно Видин се развива като административен, стопански — пазарен и пристанищен, център, което също така създава поминък и привлича допълнителни преселници. Ръстът на населението на Видин е показан в следната таблица (стр. 79).

В периода на капиталистическото развитие на Видин броят на населението расте с много слаб темп. За известни периоди от време като тези от 1887 до 1892 г. и от 1926 до 1934 г. не само че не е имало нарастване на населението, а, обратно, отбелязва се намаление. Чувствително нарастване на на-

Години на преброяване или оценка	Брой на населението	Периоди на преброяванията	Увеличение или намаление	
			абсолютен прираст	в %
1880	13 714	1880—1887	1058	12,96
1887	14 772	1887—1892	—221	—1,50
1892	14 551	1892—1900	240	1,54
1900	15 791	1900—1905	596	3,77
1905	16 387	1905—1910	73	0,44
1910	16 450	1910—1920	1031	6,26
1920	17 481	1920—1926	1026	5,86
1926	18 507	1926—1934	—42	—0,22
1934	18 465	1934—1946	115	0,62
1946	18 580	1946—1956	5404	29,09
1956	23 984	1956—1958	2616	10,91
1958	26 600	1958—1962	5872	22,08
1962	32 472	1880—1962	18758	136,78

селението започва едва след 1944 г., когато се забелязва едно системно увеличение както на естествения, така и на абсолютния прираст. След 1944 г. във Видин се заселват много жители от селата на Белоградчишко, Видинско и Кулско. Това допринася за увеличаването на абсолютния прираст на населението. Така например през 1947 г. във Видин се заселват 766 души, през 1948 г. — 1116, през 1950 г. заселниците вече са над 1500 души. Това нарастване на населението се засили особено много в последните 10 години, когато в града започнаха да се изграждат нови промишлени предприятия, увеличи се работата на пристанището, а също и броят на превозните влакови композиции от ферибота Видин—Калафат. Започването на усиленото строителство в града привлече и голям брой строителни работници. През целия капиталистически период, за който има данни от извършените официални преброявания, населението на Видин нараства с 5866 души, или с 42,77%, а за периода от 1946 до 1962 г., който обхваща социалистическото развитие на селището, населението се увеличава с 13 892 жители, или със 74,77%. Общо от извършеното през 1880 г. първо преброяване до 1962 г. броят на населението във Видин нараства с 18 758 души, което прави 136,78% увеличение.

Естественият прираст на населението в града в общи линии съвпада с величината на съответните показатели за градовете в цялата страна. Това е така, защото прирастът на населението във Видин се подчинява на всички икономически и социални закони, които действуват в даден период от време. Все пак в определени моменти и при конкретни икономически условия във Видинския край прирастът на населението показва някои отклонения от средното състояние за страната. В периода от капиталистическото развитие на Видин естественият прираст се характеризираше с големи колебания, а в икономически кризи и по време на войните той чувствително намаляваше. Най-нисък естествен прираст в града се отбелязва в последните години на капитализма, а именно непосредствено преди и по време на Втората световна война. Известна представа за изменението на естествения прираст във Видин може да се добие от следната таблица (стр. 81).

При проследяването на вертикалните колонки се установява, че смъртността чувствително намалява в последните няколко години. В същия период от време абсолютният брой на населението бързо расте. Това значително намаление на смъртността при относително нарастване броя на населението се дължи на големите социални мероприятия, които се про-

Години	Брой на населението	Раждания		Умирания		Естествен прираст	
		брой	‰	брой	‰	брой	‰
1939	18 512	393	21,2	380	20,5	13	0,7
1944	18 560	439	23,6	421	22,7	18	0,1
1945	18 569	520	28,0	537	28,9	—17	—0,9
1946	18 580	585	31,5	503	27,1	82	4,4
1947	19 060	620	32,5	453	23,8	163	8,7
1948	19 553	727	37,2	427	21,8	300	15,4
1949	20 059	899	44,8	409	20,4	490	24,4
1950	20 578	936	45,5	394	19,1	542	26,4
1951	21 110	909	43,1	405	19,2	504	23,9
1952	21 655	979	45,2	415	19,2	564	26,0
1958	26 600	416	15,6	195	7,3	221	8,3
1959	28 927	461	15,9	224	7,7	237	1,2
1960	31 055	570	18,3	202	6,5	368	188
1961	32 472	514	15,8	205	6,3	309	9,,5

ведоха напоследък във връзка с повишаване материалното благосъстояние на трудещите се и повдигане културното равнище на населението. Извънредно голяма роля изиграха в това отношение проведените мерки по здравеопазването на населението, като провеждане на безплатно лечение, разширяване мрежата на здравните заведения и др. Едно от много важните мероприятия за намаляване смъртността във Видин е пресушаването на блатата. По този начин се унищожи разсадникът за маларията, която в миналото бе страшен бич за населението. Едновременно с намаляването на смъртността се забелязва и един не особено благоприятен факт — намаляване на раждаемостта. Във връзка с това се налага да се анализират причините за системното понижение на раждаемостта и да се набележат съответни мерки за нейното насърчение.

Населението на Видин има сравнително еднороден национален състав. В миналото тук са живеели компактни групи от други народности — като турци, евреи, арменци, но те отдавна вече са се изселили извън пределите на страната. По дунавското крайбрежие във Видинско се е заселило влашко население. Според някои изследователи на влашкото население прехвърлянето през Дунав и заселването на власите в българските земи е започнало още в края на XVII и началото на XVIII в. Това преселване е било подбуждано от политически и икономически причини, като бягство от военна служба, селски бунтове през 1820, 1848 и 1887 г., които ставали причина за масова емиграция през Дунав. Освен това тежките условия за съществуване по време на чокойските режими станали причина за големи преселвания. Във Видинско са се създали няколко такива влашки села като Делейна, Тияновци, Брегово, Гъмзово, Балей, Куделин, Връв, Сланотрън, Флорентин, Кошава и др., а в самия Видин са се обособили и самостоятелни влашки квартали. В проучванията на някои историци се твърди, че значителна част от власите, населяващи Видинския край, имат български произход и представляват българско население, което още в ранната турска епоха емигрирало във влашките земи и след дълго пребиваване там по-късно се е завърнало обратно.

Професионалният състав на населението във Видин до голяма степен отразява състоянието на икономическата структура в града. Докато в миналото Видин бе аграрен и търговски пристанищен град, сега значителна част от трудоспособното население е заето в промишлеността. Професионалното разделение на активното население е представено в следната таблица (1962 г.):

Стопански отрасъл	Брой на заетото население	% към работещото население
Промишленост	5700	29,85
Селско и горско стопанство	3362	17,60
Строителство	619	3,24
Транспорт и съобщения	2233	11,69
Търговия	1626	8,51
Жилищно и комунално стопанство	605	3,17
Просвета, наука, изкуство	1080	5,66
Здравеопазване	680	3,56
Държавни учреждения	1616	8,46
Други	1575	8,25
Всичко	19096	100,00

Независимо от промишленото развитие на града значителна част от населението е заета и в селското стопанство. Това се дължи до голяма степен и на развитието, което този отрасъл получи след извършването на мелиоративното строителство във Видинската низина. В резултат на отводнителните мероприятия обработваемата земя в землището на града нарасна значително и край града бе създадено Държавно земеделско стопанство. На трето място по ангажираност на работната ръка стоят транспортът и съобщенията. Това е във връзка с пристанището на града, а така също и на развитието му като център на автомобилния и железопътния транспорт във Видинския край, както и наличието на ферибот за осъществяване на железопътна връзка между Видин и Калафат. Във връзка с административните и пазарните функции, които изпълнява град Видин, значителна част от работоспособното население е ангажирано в държавните учреждения и търговията.

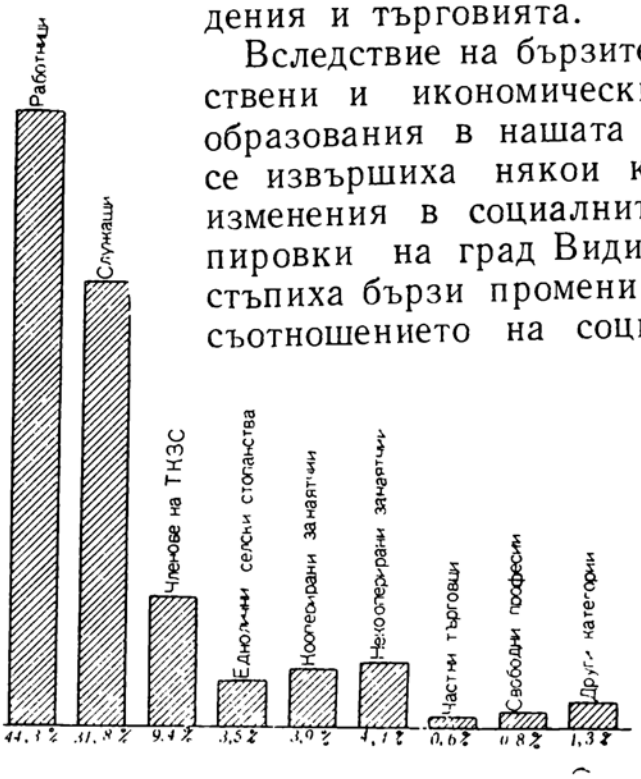

Социален състав на населението на гр. Видин (1962)

Вследствие на бързите обществени и икономически преобразования в нашата страна се извършиха някои коренни изменения в социалните групировки на град Видин. Настъпиха бързи промени между съотношението на социалните групи от обществения и частния сектор на материалното производство. Основната част от населението е ангажирана в обществения сектор — 95%, и само 5% от жителите на града са заети в частния сектор. От приложената диаграма за социалния състав на населението във Видин и обединяването му в обществени групи личи, че най-мощната

Към художествената галерия на Видин

социална група са работниците. В тази група е включено почти половината от работоспособното население на града. С по-голяма значимост са също така служещите и членовете от ТКЗС.

Видин и Видинският край разполагат с достатъчно трудови ресурси. Поради внедряването на механизация в селското стопанство селското население се явява като постоянен източник на работна ръка за новооткриващите се промишлени предприятия. От друга страна обаче, поради високата интензификация

Нови жилищни сгради във Видин

на селското стопанство във Видинската низина и внедряването на някои интензивни и трудоемки земеделски култури, като лозя, зеленчуци и редица индустриални растения, селското стопанство се нуждае все повече от работна сила. Поради тези причини в низинната част от разглежданата област се концентрира повече население и тук гъстотата на заселването е една от най-високите не само за микрорайона на Видин, но и за цялата страна. Гъстотата на населението върху територията на бившата Видинска околия е 94,7 души на кв. км, а в бившите Кулска и Белоградчишка околия е съответно 56,9 и 38,3 д. Във Видинския край преобладава селското население — 81,57%. Процентът на градското население възлиза на 18,43. Основната част от градското население е концентрирано във Видин — 32 472 жители, или 75,93%; във втория град на областта — Кула, живеят 5956 души, или 13,95%, и в третото градско селище Белоградчик — 4335 жители, или 10,14%.

СТОПАНСКИ ОБЗОР

Видинският край обединява в икономическо отношение обширна територия. Тя е обградена на запад от р. Тимок, на север и изток от Дунав, а от юг икономическата граница е по-неясно изразена и представлява една зона между Видински и Михайловградски окръг. В тази зона една част от селата гравитират в стопанско отношение към Видин, а друга — към Лом и окръжния център Михайловград. Приблизително по тази зона на гравитация е прекарана и сегашната граница между Видински и Михайловградски окръг. Така че окръжната граница не е само административна, но и икономическа. В случая под понятието икономическа граница трябва да се разбира само отделянето на група селища, които са ориентирани в стопанско отношение към Видин, и друга група селища, които имат за икономически център съседните градове — Лом и Михайловград.

За да се развие Видин като стопанско звено на сегашния си окръг, има редица стопански, исторически и природни причини. Към Видин като старо административно и стопанско ядро се е насочвало за пазар, учение и за уреждане на разни административни въпроси населението на много села от бившите Видинска, Кулска и Белоградчишка околия. Цялата стокова продукция от стопанството на този край се е насочвала към Видин. Тук тя се е обменяла срещу други стоки и пари и се е разпращала по вътрешните или външните пазари на страната. В това фактически се изразява до голяма степен и гравитацията на тези селища към Видин. В икономическите отношения между селата и Видин с течение на дълъг период от време се установява определена традиция, която в някои случаи има и по-дълбоки исторически корени. Още в периода на турското господство в България към Видин гравитират селищата около градовете Кула и Белоградчик. Тогава в административно отношение всички тези селища са се включвали във Видинската кааза. След Освобождението на мястото на каазата се изгражда Видински окръг, в който по-късно се обособяват три околии — Видинска, Белоградчишка и Кулска. Независимо от съществуването на самостоятелни Белоградчишка и Кулска околия като техен стопански център си остава Видин. Това състояние се запазва през цялото капиталистическо развитие на този край. Видин упражнява своята притегателна сила на важно стопанско звено и в годините на социалистическия развой на страната, въпреки че за дълъг период от време градът беше административен център на немного голяма придунавска околия. Сега във Видински окръг са обединени териториите на бившите Видинска, Кулска и Белоградчишка околия. Това фактически представлява един добре обособен микрорайон от стопанско-териториалната структура на нашата страна с елементи на производствена специализация, осъществявана по линията на селското стопанство, промишлеността и корабоплаването.

За обособяването на Видинския край като добре оформена стопанска територия са допринесли в не-

Дунавското крайбрежие при Видин

малка степен и държавните граници с Югославия и Румъния, които го обграждат от три страни. Тези граници не позволяват да се създадат нови икономически гравитации и включените между Дунав и Тимок села не могат да намерят друг свой стопански център освен Видин. Не така стои въпросът с южната граница на Видински окръг, където някои села с течение на времето в резултат на редица икономически причини могат да преориентират своите стопански връзки към Лом или Михайловград.

В икономическо отношение Видин се намира в тясна зависимост от своя микрорайон. Всички стопански кризи и затруднения, които е преживявал Видинският край, а те не са били малко в периода на капитализма, са се отразявали чувствително и върху развитието на града. При стопански подем на областта градът бързо се е въздигал. В дълъг исторически период Видин е просъществувал като стопански фокус на най-северозападните предели от нашата родина. Задземието на видинското пристанище надхвърля рамките на микрорайона и неговите стопански връзки се простират далеч в територията на цяла Западна България. Тук трябва да се отбележи обаче, че най-активна стопанска роля в хинтерланда на Видин играе неговият микрорайон. Всичко това показва, че би било неправилно, ако стопанството на Видин се разглежда изолирано и независимо от неговия микрорайон.

В последните няколко години се забелязва и едно друго явление. Новоизградената промишленост на Видин оказва определено насочващо влияние върху цялостното аграрно развитие на микрорайона, като се създават нови вътрешнорайонни производствени връзки. Хранителната промишленост на града изисква от селското стопанство много суровини, като зеленчуци и плодове за консервната промишленост, грозде за винарството, месни и млечни произведения за основните отрасли на промишлеността. Това дава и нова производствена насока на селското стопанство, като го ориентира към добив на по-интензивни и по-високодоходни земеделски култури. По този начин в рамките на днешния Видински окръг са се създали основите на един малък аграрно-промишлен комплекс, който в перспектива все повече и повече ще задълбочава стопанските си връзки и ще усъвършенствува своето производство.

ПРОМИШЛЕНОСТ

В периода на капитализма Видинският край бе един от най-изостаналите в промишлено отношение. За около 65 години тук бяха построени само няколко по-големи фабрики. Основната част от промишлените предприятия бяха дребни, полузанаятчийски, без мощни двигатели и слабо конкурентоспособни в сравнение с предприятията на големите капиталистически фирми. За промишленото изоставане на Видинския край допринесе и това, че той остана дълго време откъснат от съвременните транспортни връзки на страната. С железопътна линия Видин се свързва едва през 1923 г. Освен това на Видинския край се гледаше като на изостанала периферна област, немного изгодна за влагане на промишлени капиталовложения.

Отделни индустриални наченки във Видин се забелязват още преди освобождението на града от турците. Те обаче са слаби и нежизнеспособни. С помощта на натрупания търговски капитал няколко години преди Освобождението във Видин се откриват 5 тютюневи фабрики. В същност това са полузанаятчийски работилници, които бързо пропадат поради свободния внос на чуждестранни стоки в новосъздадената българска държава. Оформящата се българска буржоазия реагира на силната западна конкуренция и в резултат на това се издигат специални закони за покровителствуване на местната българска промишленост. За вносните стоки от чужбина се налагат високи мита. При това по-късно произвежданите стоки от неукрепналите български фабрики намират пазар вътре в страната и промишлениците стабилизират икономическото си положение. Като използуват създадените благоприятни условия, видинските търговци — износители на зърнени храни и други селскостопански произведения, ръководени от стремежа за все по-голяма печалба, се стремят бързо да преориентират натрупалия се капитал към промишлеността. Така с първоначален източник от търговски капитал, а също така и от лихварски капитал под покровителството на закона за защита на местната промишленост възникват първите по-големи промишлени предприятия във Видин. В града възникват спиртна фабрика, мелница, дъскорезна, фабрика за барут и предприятия за металообработка, за строителни материали, за производство на порцеланови и емайлови изделия, консервно предприятие, нова тютюнева фабрика и др.

В Белоградчишкия Балкан бива разработена от английски капиталисти мина за медни руди, наречена «Щастие». Като чужда концесия се открива и каменовъглената мина «Зелениград». С български капитали се разкриват и малки минни предприятия при селата Чупрене и Горни Лом.

Опитите да се развие добивна промишленост в планинските и полупланинските райони не винаги са били сполучливи. Каменовъглени предприятия се откриват и при белоградчишките села Стакевци и Праужда. Те са били разработвани с несъвършена техника дори и в късния период от капиталистическото развитие на България. Това се е отразило в значителна степен и върху производствения капацитет на тези предприятия. Така например в каменовъглената мина при с. Стакевци в последните години от частното експлоатиране на предприятията е добито следното количество въглища: през 1941 г. — 920 т; 1942 г. — 472 т; 1943 г. — 594 т и през

1944 г. — само 54 т. През целия капиталистически период частният капитал не е бил в състояние да проучи и подготви за нормална експлоатация минните предприятия. Тези малки рудници са играли нищожна роля в общата икономика на Видинския край. Още по-нищожно е било тяхното производство спрямо получаваното в съответния отрасъл на цялата страна.

Поради липса на обогатителни фабрики към рудните предприятия добиваните руди от цветни метали не са се преработвали в концентрат. Заедно със смесите от скалната маса рудите са се превозвали до видинското пристанище и оттам са били отправяни за износ. По този начин стопанството е търпяло значителни загуби. Вместо по-скъпите рудни концентрати са се изнасяли сурови руди, а заедно с тях са се давали фактически безплатно и редица други полезни компоненти, които се съдържат в необработената руда. Тъй като в периода от капитализма запасите на тези руди не бяха проучени, а начинът на експлоатацията бе примитивен и рентабилността слаба, след национализацията на промишлеността производството в повечето минни предприятия бе спряно. След проучването на някои от тях, като «Зелениград» и др., добивът отново беше възстановен. Тези предприятия, които имаха неизчерпани запаси, но не бяха пригодни за работа, се изоставиха. Това не значи обаче, че тези находища ще останат неоползотворени. В зоната на Видинския край сега се започва цялостно проучване на полезните изкопаеми и особено на горивото. Това ще изясни геологическата обстановка на много находища с полезни изкопаеми, след което те ще бъдат отново въведени в експлоатация.

През целия капиталистически период състоянието на промишлеността във Видинско се характеризира с твърде голяма разпокъсаност по отношение на географското ѝ разположение. Частично концентриране на промишлени предприятия има само във Видин. В останалите два града — Кула и Белоградчик, въобще не е имало промишленост. Освен това промишлеността е била дребна и средно на едно предприятие са се падали само по 5 работници. Това може да се проследи добре от следната таблица за състоянието на отраслите от промишлеността във Видинския край към 1939 г.:

Отрасли	Брой на предприятията	Брой на работниците	%	Инсталирана мощност, квт	%
Производство на електро- и топлоенергия	2	15	3,0	522	19,0
Топливна промишленост	1	15	3,0	—	—
Производство на строителни материали	3	96	19,5	103,10	3,7
Стъкларска и порцеланово-фаянсова промишленост	1	91	18,5	23	0,8
Текстилна промишленост	1	—	—	8,10	0,3
Хранително-вкусова промишленост	74	276	56,0	2091,50	76,2
Всичко	82	493	100,0	2747,70	100,0

Отрасловата структура на промишлеността е сравнително бедна. В целия микрорайон са развити само 6 отрасъла и половината от тях имат само по едно предприятие. Фактически развита е била само хранително-вкусовата промишленост, в която са били ангажирани 56% от работниците и 76,2% от инсталираните мощности. Но предприятията на този отрасъл също така са били много дребни и средно на всяко едно от тях са се падали едва по 4 работници. Сравнително малкото инсталирани мощности свидетелствуват за ниското техническо равнище, при което е работила промишлеността.

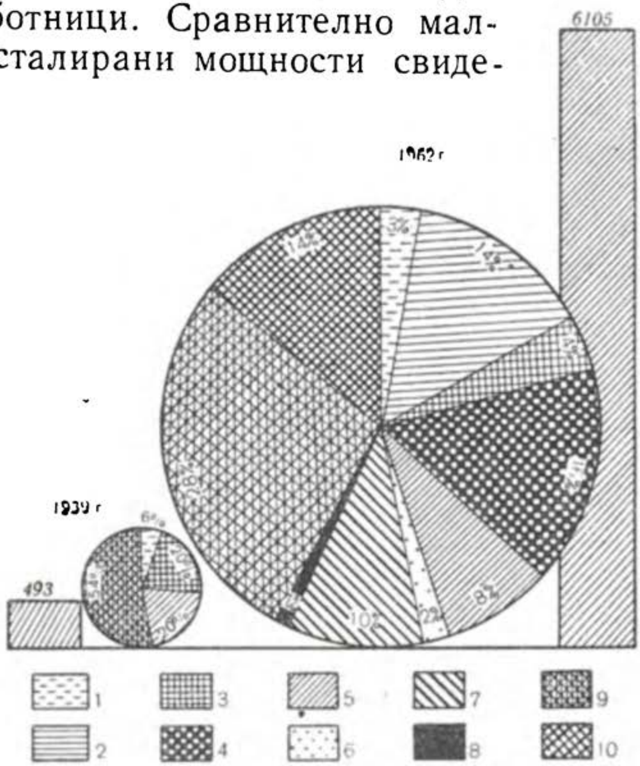

Разпределение на работниците в отраслите на промишлеността през периода 1939 — 1962 г.
1 — топливна промишленост, *2* — машиностроене, *3* — промишленост за строителни материали, *4* — дърводобив и дървообработване, *5* — порцелановофаянсова пром., *6* — текстилна пром., *7* — шивашка пром., *8* — кожаро-кожухарска и обувна пром., *9* — хранително-вкусова пром., *10* — други отрасли

В развитието на промишлеността настъпиха чувствителни изменения след нейното национализиране и уедряване в годините на народната власт. Много от разпокъсаните и дребните предприятия бяха ликвидирани като икономически нецелесъобразни и техните машини и специалисти се включиха в по-ефективните и уедрени предприятия. В резултат на това започна нов етап от развитието на промишлеността. Най-значителни изменения в ръста на производителните сили и индустриалния напредък във Видинско настъпва в периода на последното десетилетие. Ако се вземе за база 100% равнището на промишлената продукция през 1952 г., то през 1955 г. тази продукция нараства на 124%, през 1958 г. — 187%, през 1960 г. е 344%, а през 1962 г. е вече 480%.

Динамиката на промишленото производство след 1952 г. може да се проследи от следната таблица:

Нарастване на продукцията от промишлеността в млн. лв., приравнени по фабрично-заводски цени към 1. IV. 1958 г.

Година	Промишлена продукция	Година	Промишлена продукция
1952	123	1957	197
1953	138	1958	230
1954	126	1959	370
1955	153	1960	423
1956	160	1962	591

Това нарастване се дължи на проведената реконструкция, на разширяването и изграждането на някои промишлени предприятия във Видин и неговата околност. Така Видинският край тръгна по пътя на индустриализацията. Все още обаче този край е чувствително изостанал в своето промишлено развитие спрямо общото състояние на страната. През

1962 г. Видинският окръг дава само около 1% от промишлената продукция на България. Също така малък е и относителният дял на работниците, заети в промишлеността — около 1% от тези на страната. Промишлените предприятия притежават през 1962 г. 0,50% от промишлените производствени основни средства[1] и 0,65% от инсталираните мощности на цялата промишленост в България. За ликвидирането на тази изостаналост в икономическото развитие на Видинския край трябва да се предвидят допълнителни капиталовложения за усвояване на нови природни ресурси и изграждане на нови промишлени предприятия. В това отношение е направено немалко и последните години могат да се считат като период на скок в икономическото развитие на Видинския микрорайон. За изменението в промишленото състояние може да се съди от табл. на стр. 98.

Почти всички промишлени отрасли, които са съществували през 1939 г., са получили неколкократно увеличение, а общият брой на заетите в промишлеността работници е порастнал 15 пъти. Освен това редица промишлени отрасли, като машиностроене, текстилна, шивашка и кожаро-кожухарска промишленост, въобще не са съществували, въпреки че е имало достатъчно суровини и трудови ресурси.

В резултат на недостатъчното развитие на промишлеността в миналото трудовите ресурси не се използуваха рационално. Поради сезонния характер на селскостопанското производство значителна част от трудоспособното население не бе постоянно анга-

---

[1] Под основни средства или основни фондове се разбира стойността на машините, сградите и другите съоръжения на промишлените предприятия.

Сравнителна таблица за броя на работниците,
заети в промишлеността през 1939 и 1962 г.

Отрасъл	Брой на заетите работници		
	1939 г.	1962 г.	увеличение
Топливна промишленост и рудодобив	30	495	16 пъти
Машиностроене и металообработване	—	1443	—
Промишленост за строителни материали	96	368	3,5 пъти
Дърводобив и дървообработване	—	1051	—
Порцеланово-фаянсова промишленост	91	440	5 пъти
Текстилна промишленост	—	175	—
Шивашка промишленост	—	736	—
Кожаро-кожухарска и обувна промишленост	—	76	—
Хранително-вкусова промишленост	276	1838	6,5 пъти
Други отрасли	—	1056	—
Химическа и каучукова промишленост	—	118	—
Всичко	493	7806	15 пъти

жирано и страдаше от скрита безработица. Липсата на промишленост задълбочаваше още повече тази безработица, тъй като нямаше къде да се използува свободната работна сила.

В промишлеността на Видин и Видинско преобладава леката индустрия. Отраслите на тежката промишленост са по-слабо застъпени и те тепърва ще се развиват. Съотношението на тежката към леката промишленост е представено в следната таблица:

Видински окръг	Относително тегло			
	средства за производство (група А)	предмети за потребление (група Б)	% от общата промишлена продукция в страната	% от общия брой на промишлените работници в страната
1958 г.	17,5	82,5	0,8	0,8
1962 г.	32,4	67,6	1,0	1,0

Само за няколко години чувствително нарасна относителното тегло на тежката промишленост, която сега дава почти една трета от индустриалното производство. Съотношението между основните подразделения на промишлеността ще продължава да се изменя и за в бъдеще в полза на тежката промишленост, тъй като във Видинско ще се усвоят някои нови отрасли на тежката промишленост, като добив и обработка на гипс, развитие на топливноенергетичната промишленост, машиностроенето и др.

В сравнение с повечето окръзи в страната засега Видинският окръг все още е значително изостанал с развитието на своята тежка промишленост. В окръга се получават 0,58% от произведените средства за производство в страната и 1,04% от производството на средства за потребление. Тази изостаналост ще се преодолее с изпълнението на следващите перспективни планове, които предвиждат значително развитие на добивната промишленост в пределите на Северозападна България, в това число и на територията на Видинския край. Във Видин сега се изгражда екарисажно предприятие и голям каучуков завод за автомобилни гуми.

Разпределението на промишлената продукция и заетите работници между отделните промишлени отрасли през 1962 г. личи от долната таблица:

Отрасъл	Продукция		Работници	
	в млн. лв.	в %	брой	в %
Топливна промишленост	4	0,95	178	2,92
Рудодобив	2	0,47	8	0,13
Машиностроене	75	17,73	850	13,92
Строителна промишленост	5	1,18	245	4,01
Дърводобив и дървообработване	35	8,27	998	16,35
Порцеланово-фаянсова промишленост	12	2,84	452	7,40
Текстилна промишленост	6	1,42	86	1,41
Шивашка промишленост	29	6,86	640	10,49
Кожаро-кожухарска и обувна промишленост	1	0,24	65	1,06
Хранително-вкусова промишленост	219	51,77	1686	27,62
Други отрасли	35	8,27	897	14,69
Общо	423	100,0	6105	100,0

Хранително-вкусовата промишленост стои на първо място в отрасловата структура на промишлеността по стойност на произведената продукция и по ангажирана работна ръка. Това фактически определя засега и преобладаването на леката промишленост над тежката. Леката промишленост на Видин и предприятията на този отрасъл в останалите селища на окръга разполагат с богата суровинна база. Поради тези причини се предвижда хранително-вкусовата промишленост във Видинско в перспектива да придобие още по-голямо развитие.

Млекоцентралата на гр. Видин

По значимост на второ място в отрасловата структура на промишлеността стои машиностроенето, което дава 18% от стойността на промишлената продукция и има 14% от индустриалните работници. Понататък следват дърводобивът и дървообработката, новосъздаденият отрасъл на шивашката промишленост и др.

Структурата на най-развития промишлен отрасъл — хранително-вкусовата промишленост, през 1962 г. може да се проследи от таблицата на стр.102.

Подотрасли	Продукция в хил. лв.	% от общата продукция
Месна промишленост	35 309	17,35
Консервна промишленост	48 930	24,04
Растително-маслена промишленост	5 332	2,62
Мелничарска промишленост	15 051	7,39
Производство на спиртни напитки	26 272	12,91
Производство на тютюн и тютюневи изделия	14 635	7,19
Производство на хляб и хлебни изделия	12 617	6,20
Други подотрасли	45 406	22,30
Всичко хранително-вкусова промишленост	203 552	100,00

Една четвърт от стойността на продукцията на хранително-вкусовата промишленост се пада на консервното производство. Този отрасъл се разви изцяло в годините на социалистическото изграждане на промишлеността. Във Видин бе построено едно от големите предприятия в нашата страна — ДИП «17 партизани». Предприятието е наречено така в памет на 17 партизани от Видинския отряд, загинали при една от битките в антифашистката борба.

С консервното си производство Видин взема активно участие в специализацията на България по линията на този отрасъл в системата от международното разделение на труда. Държавното индустриално предприятие «17 партизани» произвежда различни видове зеленчукови и плодови консерви, червен пипер и някои сушени зеленчуци. Значителна част от продукцията на това предприятие е предназначена за износ. То разполага с голяма суровинна база, която с първото завършване на Видинската напоителна система ще се разшири още повече.

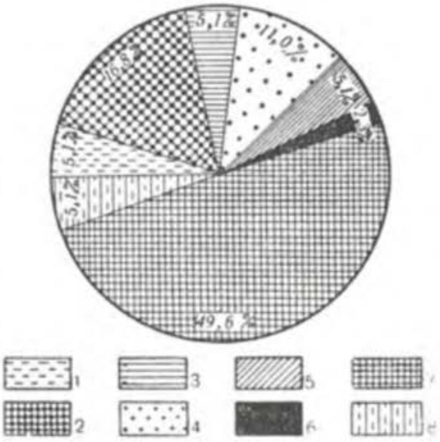

Разпределение на основните фондове между промишлените отрасли (1962)

1 — топливна пром., *2* — машиностроене, *3* — промишленост за строителни материали, *4* — дърводобивна и дървообработваща пром., *5* — порцеланово-фаянсова пром., *6* — текстилна пром., 7 — хранително-вкусова пром., *8* — други отрасли

За развитието на хранително-вкусовата промишленост във Видин е допринесло твърде много и високото равнище на животновъдството в равнинната и в планинската част на Видинско. На базата на това животновъдство във Видин работи един от големите месокомбинати в страната, а също така модерна млекопреработваща централа и кожарски предприятия. Месната промишленост на Видин дава средно годишно около 600 000 кг месо на страната, а също така около 100 000 кг месни произведения и около 160 000 кожи от едър и дребен добитък. По икономическа значимост месната промишленост стои на второ място сред подотраслите на хранително-вкусовата промишленост.

Значително развитие е придобило и производството на спиртни напитки. В това отношение Видинският край се слави като един от най-производителните райони в страната. Модерни предприятия на винарската промишленост има във Видин и в селата Ново село, Кошава, Орешец и Боровица. В тях се произвеждат най-различни видове сухи вина[1], ликьорни вина, ракии, гроздов сок, мъст за гроздов мед, оцет, калциев тартарат за добив на винена киселина и др. Само Винпром във Видин произвежда годишно около 6 000 000 литра спиртни напитки.

На базата на зърнопроизводството и добива от маслодайните култури са се развили мелничарската и маслодобивната промишленост. По-големи предприятия на тези подотрасли има във Видин и в с. Димово. В тях се произвежда брашно, ярма, зърнени зародиши, растителни масла, кюспета и др. През 1960 г. предприятията на републиканската промишленост във Видинския край са произвели 1200 т растителни масла и 13 000 т брашно.

Тютюневата промишленост е един от първите индустриални отрасли на Видин. В периода на капитализма в града са се откривали на няколко пъти тютюневи предприятия, но повечето от тях са пропадали поради икономически затруднения. Все пак този отрасъл се е запазил през цялото време на капитализма. Сега тютюневата промишленост дава 7% от стойността на общата продукция на хранително-вкусовата промишленост във Видински окръг. Във видинското тютюнево предприятие се получава средногодишно по 1000 т манипулиран и ферментирал тютюн, който се подлага на по-нататъшна преработка в тютюневи изделия или пък се изнася за продан на външните пазари.

Значително развитие е получил и подотрасълът на млекопреработващата промишленост. Видинският край е един от най-млекопроизводителните в нашата страна. Голямо количество от млякото се преработва в предприятията на окръга и част от него се изпраща за консумация в София. През 1960 г. във Видинския микрорайон е произведено 1153 т млечно масло и 1065 т сирене и кашкавал. По добив на млечно масло Видински окръг стои на първо място сред останалите окръзи в страната, следван от Михайловградски и Плевенски окръг. Във Видинско има няколко млекопреработващи предприятия, но най-големи и най-модерни са тези в градовете Кула, Видин и с. Димово. Във връзка с решаването на редица проблеми по промишлената обработка на млякото във Видин бе създаден Научноизследователски институт по млекарство и млекопреработване.

---

[1] Под сухо вино се разбира неподсладено и неподправено с прибавяне на добавъчен спирт вино.

От отраслите на тежката промишленост са развити машиностроенето, добивът на въглища и отчасти електропроизводството. Машиностроенето е представено от машиностроителния завод «Георги Димитров» във Видин. Този завод произвежда водни помпи с различна мощност. Неговото производство има извънредно голямо значение за селското стопанство, тъй като произвежданите тук помпи се използуват предимно за поливното земеделие. Значителна част от помпите са предназначени за износ и се изпращат в много страни от Близкия и Средния Изток, а също така и в Северна Африка, където поради климатични особености поливното земеделие е взело големи размери.

Отрасълът на машиностроенето притежава 17% от промишлените основни средства, 18,9% от инсталираните мощности и дава 17,73% от стойността на промишлената продукция на Видински окръг. Машиностроителният завод във Видин се е коопериeрал и поддържа тесни производствени връзки с някои машиностроителни предприятия в София и Перник. Голяма част от промишлената суровина заводът получава също така от столичните предприятия.

Електродобивът се извършва от три водноелектроцентрали и две дизелови. Водните електроцентрали използуват хидроенергийните ресурси на Стара планина и са разположени в най-южните предели на Видинския край. С най-голяма производствена мощност е ВЕЦ «Китка» при с. Горни Лом. Значително по-малки са водноелектрическите централи «Миджур» и «Фалковец». В градовете Видин и Кула има по една дизелова електроцентрала. Общо петте електроцентрали във Видинско имат мощност от около 6600 квт и средногодишно дават около 19 000 000 квтч електроенергия. Това количество задоволява около 70% от електропотребностите на окръга и затова тук се доставя електрическа енергия от другите райони на страната. Значително развитие на енергетиката във Видинско може да се получи след основно проучване на каменовъглените, газовите и петролните прояви и при установяване на промишлени запаси от тези полезни изкопаеми. За енергийни цели може да се използува и значителна част от неусвоените хидроресурси на Западна Стара планина и на други водни източници.

Добивът на каменни въглища е стар промишлен отрасъл в пределите на Видинския край. Засега поради все още недостатъчна проученост се разработват само находищата при мина «Зелениград», разположена в непосредствена близост до Белоградчик, и при мина «Връшка чука», намираща се недалеч от с. Киряево в съседство с българо-югославската граница. И в двете предприятия се добиват неголеми количества висококалорични черни каменни въглища. През 1962 г. минните предприятия във Видински окръг са произвели 27 000 т каменни въглища. Поради високото качество на видинските въглища те почти изцяло се използуват за промишлени нужди и се разпределят между много машиностроителни и металообработващи предприятия. В машиностроенето тези въглища се използуват предимно в ковашките цехове. За задоволяване нуждите на населението във Видинско и за различни комунално-битови и транспортни цели се доставят въглища в размер до 120 000 т годишно. Доставките се извършват от каменовъглените предприятия в Перник, от Софийския лигнитен басейн, от Чукуровс, от Бобов дол и др.

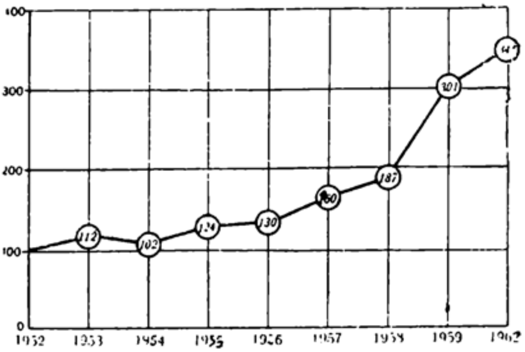

Ръст на продукцията на държавните и кооперативните промишлени предприятия при индекс 100 за 1952 г.

Дърводобивната промишленост е един от найстарите отрасли на промишлеността във Видинско. Горската промишленост се е развила предимно в старопланинската част на разглежданата област. Една от причините да се развие дърводобивната промишленост още в началото на капитализма е фактът, че тя е осигурявала висока печалба на капиталистите-предприемачи. Тук цената на работната сила е била извънредно ниска. Вследствие на това ниско заплащане на труда предприемачите са получавали висока печалба. Причината за ниското заплащане на труда в този отрасъл в периода на капитализма се дължи на това, че горските работници са представлявали предимно малоимотни селяни, които са имали малки парчета земя и са били принудени да продават своята работна сила при най-неизгодни условия. След национализацията на горите дърводобивната промишленост бе преустроена. Организираха се горски промишлени стопанства, които поеха плановата експлоатация на горското богатство. Във Видинския край сега работят две горски промишлени стопанства: едно със седалище в Белоградчик и друго — във Видин. Белоградчишкото стопанство добива дървен материал в старопланинските горски масиви, предимно около селата Салаш, Стакевци и Чупрене. Видинското стопанство подлага на промишлена експлоатация горите от равнинната част и по крайбрежието на Дунав. Добитият дървен материал се преработва в няколко дървообработващи предприятия. По-големите от тях се намират във Видин, Белоградчик, Димово и др. През 1962 г. в окръга са получени 75 000 куб. м объл и цепен дървен материал, 13 000 куб. м дъски и голямо количество дърва за огрев, дървени въглища и др.

Друг отрасъл, който играе важна роля в икономиката на Видинския край, е промишлеността за строителни материали. Окръгът разполага с богата суровинна база за производство на тухли, керемиди, вар, гипс, ломен камък и др.

Във Видин сега има едно керамично предприятие, което произвежда тухли и керемиди. През 1960 г. в него са произведени около 6 000 000 тухли. Това количество не е в състояние да удовлетвори нарасналите потребности на Видински окръг. За тази цел край Видин бе изграден нов голям керамичен завод, който влезе в експлоатация през 1962 г. Производственият капацитет на това предприятие възлиза на 15 000 000 тухли годишно. Предвижда се този завод да бъде разширен в недалечна перспектива, като капацитетът му достигне до 32 000 000 тухли. При тези условия строителството във Видинския край ще бъде напълно задоволено. Това предприятие е едно от най-модерните по рода си в нашата страна. Неговото производство е изцяло механизирано. Тухлите, произведени тук, имат гладки ръбове и голяма здравина поради което могат да се използуват и за облицовка.

Голям обект на видинската строителна промишленост представлява и изграждащият се промишлен комплекс за гипс при с. Кошава. Той се състои от следните основни отдели: рудник за добив на гипс с първоначален капацитет 450 000 т годишно, а по-късно — 700 000 т; цех за преработка, сортиране и пресуване на гипс, използуван като суровина за циментовата промишленост; цех за печен гипс, необходим за извършването на строителни работи (неговият годишен капацитет ще възлиза на 80 000 т); цех за млян гипс, който ще намира широко приложение в областта на селското стопанство. Производственият капацитет на този цех ще възлиза на 30 000 т. За задоволяване на транспортните нужди на промишления комплекс при с. Кошава ще бъде построено и съоръжено със съответна товарно-разтоварна техника специално пристанище за гипс. Проектира се комплексът да се свърже чрез жп. клон с Видин.

Във Видинско се произвежда значително количество вар. Засега това производство се извършва от многобройни малки пещи за изпичане наварта.

Много такива пещи има в землищата на селата Киряево, Раковица, около гр. Кула, в белоградчишките села и другаде. Варджийството в повечето случаи се използува като добавъчен поминък на селските стопани от тези села. Затова то няма постоянен характер и не е в състояние да задоволи нуждите на бързо развиващото се строителство. При наличието на достатъчно количество горивни материали и при неизчерпаемите запаси на доброкачествен варовик във Видинско може да се развие промишлено производство на вар, което ще задоволява значителна част от територията на Северозападна България.

Във Видин работи твърде отдавна и едно промишлено предприятие за порцеланово-фаянсови изделия. След национализацията това предприятие беше разширено, производството му се модернизира и капацитетът увеличи. Значителна част от продукцията на видинската порцеланова фабрика се изнася извън пределите на страната.

Във Видин са представени и отраслите на кожаро-кожухарската и обувната, шивашката и текстилната промишленост. Тези отрасли не са придобили голямо значение и удовлетворяват предимно местни нужди. Предприятията на обувната, шивашката, кожарската и на други промишлености представляват поделения на местните промишлени комбинати. Текстилната промишленост е представена от едно предприятие за омаганяване на памук и една конопочукачна фабрика, а обувната промишленост е с малък капацитет и е произвела през 1960 г. 23 000 чифта обувки. Освен това във Видинско има няколко металообработващи и други предприятия, които имат полузанаятчийски, полупромишлен характер.

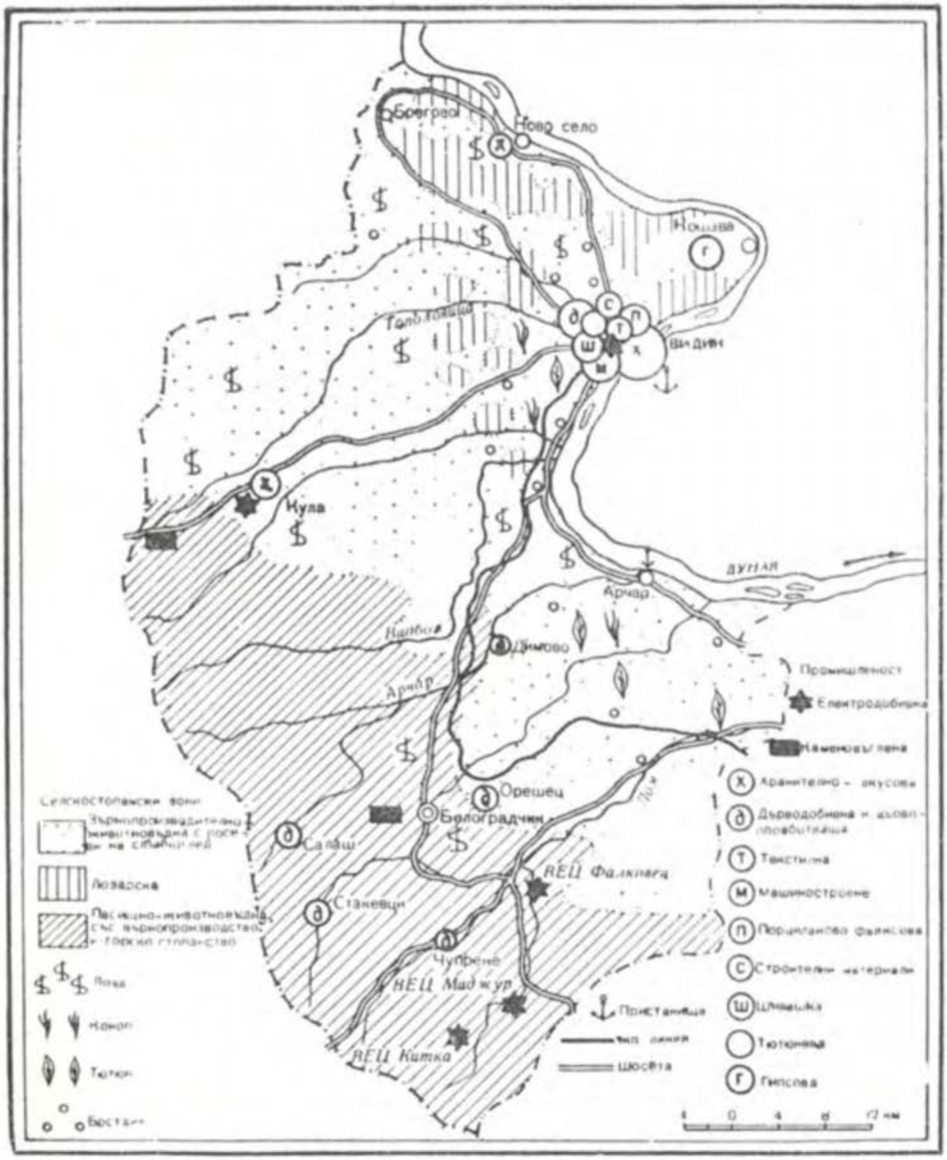
Брегово
Ново село
Кошава
Видин
Тополовец
Кула
Дунав
Арчар
Димово
Арчар
Орешец
Белоградчик
Салаш
Станевци
Чупрене
ВЕЦ Фалковец
ВЕЦ Миджур
ВЕЦ Китка
Селскостопански зони
Зърнопроизводително-животновъдна с посеви на слънчоглед
Лозарска
Пасищно-животновъдна със зърнопроизводство и горско стопанство
Лоза
Коноп
Тютюн
Бостани
Промишленост
Електродобивна
Каменовъглена
Х Хранително-вкусова
д Дърводобивна и дървопреработваща
Т Текстилна
М Машиностроене
П Порцеланово фаянсова
С Строителни материали
Ш Шивашка
Тютюнева
Г Гипсова
Пристанища
Жп линии
Шосета
0
4
8
12 км

Икономическа картосхема на Видинския край

СЕЛСКО СТОПАНСТВО

След Освобождението на България както в цялата страна, така и във Видинския край настъпиха дълбоки икономически и социални промени в областта на селското стопанство. Освобождението изпълни ролята на буржоазнодемократическа революция. То разруши многото остатъци от едрите феодално-спахийски стопанства и запазените домашни земеделски задруги. Първоначално селското стопанство се превърна в силно раздробено — характерна форма за прехода от натуралното селско стопанство в парично, разменно-стоково. Непосредствено след Освобождението преобладаваха дребните селски стопанства, които не бяха в състояние да задоволят дори и собствените си нужди. Голяма част от тях поради капиталистическата конкуренция пропадаха, а собствениците им се пролетаризираха.

Във Видинско се създадоха такива аграрни отношения, при които една част от селското население се намираше постоянно в преходно състояние — към превръщане в градско, т. е. в неземеделско население. Този извор на относителен излишък на население в селото течеше постоянно и селският работник беше смъкнат до най-ниското равнище на работната заплата и до крайно обедняване. Така започна постепенно класовата диференциация на село и концентрирането на земята в по-едрите земеделски стопанства. За този момент от развитието на селското стопанство, което е много типично и за тогавашните аграрни отношения във Видинско, Д. Благоев пише:

«Голяма част от селското население бърже се обезземлява и се пролетаризира, а селската собственост се концентрира.»[1]

За пролетаризирането на дребните селски стопани във Видинско е допринесло извънредно много лихварството. Поради лихварски вземания редица села в този край са били икономически разорени. Така например по данни на Н. Константинов: «Във Видинска околия. . . са съвършено съсипани три села: Гъмзово, Гърци (сега Градец) и Халваджии (сега М. Узуново). Да не би да се помисли, че съвършеното съсипване е общо преувеличено, ще кажем, че на селяните от с. Гъмзово имотите са били завзети от един видински търговец на жита зеленичар срещу лихварските му вземания.»[2] По данни на споменатия автор през 1901 г. в днешния Видински окръг е имало 11 села, които са били икономически разорени от лихвари и зеленичари.

Едновременно с пролетаризирането на голяма част от селското население във Видинско се създава и групата на търговците-лихвари и едрите земепритежатели, които използуват наемен труд за обработване на земите им. Това са представителите на зараждащата се капиталистическа класа във видинските села.

Развитието на капиталистическите аграрни отношения във Видинско не се характеризира с повсеместна концентрация на много големи участъци земя в едри земевладелци, както това стана например в Добруджа. Действително във Видинско е имало много едри земеделски стопанства, но те не са били преобладаващ елемент в селското стопанство на този край. В равнинната част са преобладавали предимно стопанствата с размер от 50 до 60 декара, а в предбалканските области — дребните стопанства от 10 до 20 декара.

---

[1] Благоев, Д. — Избрани произведения, т. I, София, 1950 г., с. 280.

[2] Константинов, Н. — Лихварство, СБИД, кн.3—4, 1910, стр. 174.

В целия Видински край са преобладавали изключително дребните и средните стопанства. Въпреки че едрите стопанства са представлявали само 5—6%, те са владеели към 25% от цялата обработваема земя. В тези стопанства се е давало и земя под аренда. Във Видинско тя се е проявявала под формата на полуфеодалния начин на експлоатация — чрез даване на земя в изполица. През 1939 г. например 32% от всичките селски стопанства в този край са работили земя на изполица. Във Видинския край арендуването на земята не е имало онзи многостепенен характер, както в някои големи капиталистически страни. Обикновено селските стопани, които са наемали земя под аренда, са я обработвали сами, без да наемат допълнително работна ръка. В селското стопанство на Видинско, макар и големите земевладения да се срещаха рядко, използуването на чужд труд за обработването на земята се практикуваше нашироко.

Освен изполицата тук широко се практикуваше и наемането на сезонни селскостопански работници, особено по време на жътва, коситба, копан и др. През тези сезони във Видинско масово прииждаха работници от балканските села на цяла Северозападна България, където обработваемата земя бе малко, а културите узряваха по-късно. По-важни селища, които даваха сезонни селскостопански работници, бяха селата Раяновци, Пролазница, Салаш, Стакевци и Гранитово — Белоградчишко.

В разглежданата област процесът на интензификация на селското стопанство не е вървял така бързо, както в напредналите капиталистически страни. По вложения капитал в единица обработваема площ под формата на средства за наторяване, напояване, селскостопански машини и др. Видинският край е изоставал в сравнение с някои други части на страната, като Пловдивско, Старозагорско и др. Това значи, че и допълнителните доходи в капиталистическото селско стопанство, които се явяват в дадения случай в резултат от воденето на по-интензивно земеделие, са били много малки.

Помпената станция при с. Гомотарци

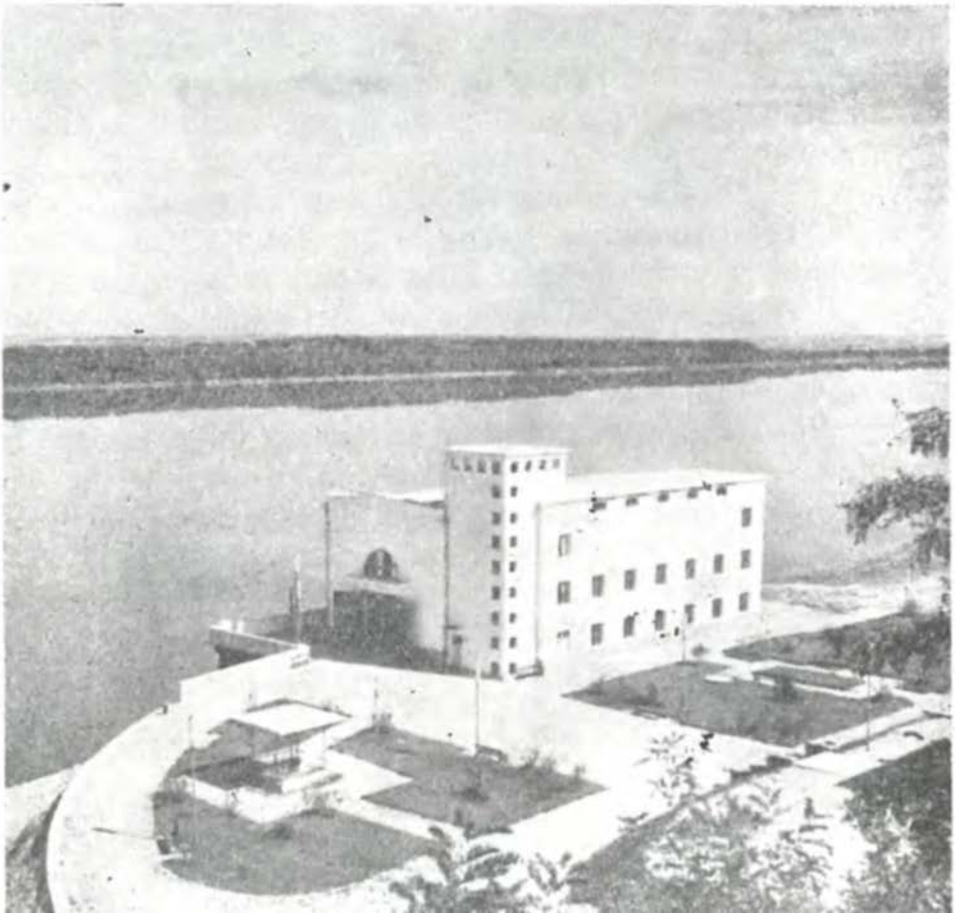

Най-малките допълнителни доходи в резултат на интензификация на земеделието са получавани от земите, които са се давали на изполица. Собственикът на земята не е влагал получаваната рента за интензификация на селското стопанство и за подобряване качеството на обработваемата земя. Нещо повече, и арендуващият земята не е влагал допълнителни капиталовложения за повишаване на собствената си производителност на труда и за повишаване на урожайността. По този начин се е стигало до хищническо използуване на арендуваната земя, до разрушаването на нейната почвена структура и до намаляване на плодородието ѝ.

В периода на капитализма селското стопанство на Видинския край бе част от цялостния аграрен и суровинен придатък, какъвто представляваше България по отношение на големите империалистически страни. За това е допринасяло твърде много и съседството на дунавския воден път. Със задълбочаването на капиталистическите отношения в страната и с изпадането на България във все по-голяма и по-голяма икономическа зависимост от империалистическите страни селското стопанство на Видинско се насочва изключително към зърнопроизводството. Така в последните 10—15 години от капиталистическия период селското стопанство на днешния Видински окръг има почти монокултурен характер. Това личи от таблицата на стр. 117 за процентното увеличение на площите, заети от зърнени храни и технически култури, спрямо цялата обработваема площ на окръга.

От таблицата се вижда, че в по-ранните години на капиталистическото развитие на окръга, а именно от 1912 до 1919 г., площта на зърнените култури е об-

Години	1912	1919	1930	1938	1944
% на заетите площи със зърнени храни	46,17	60,96	77,49	88,90	88,43
% на заетите площи с технически култури	0,73	0,11	0,88	3,58	3,93

хващала приблизително половината от обработваемата земя. До тези години голяма част от посевната площ е оставяна като угари, орници или пък е била заета от естествени ливади. С по-нататъшното оформяне на България като икономически зависима страна и с развитието и ръста на капиталистическата промишленост в големите капиталистически държави външните пазари изискват от българското селско стопанство все повече зърнени храни за изхранване на индустриалното население.

Цифровите данни за процентното увеличение на техническите култури също така показват известен прираст, но ако съпоставим процента на заетата площ от техническите култури с площта, заета от зърнените храни, ще видим, че техническите култури са играли нищожна роля в селското стопанство. Причините за това се свеждат до следното: дребното и екстензивно селско стопанство вследствие на слабата производителност на труда и на малкото влагани средства за интензификация не е било в състояние да доставя евтини технически култури на външните пазари. Такива суровини промишлените държави са получавали от колониалните страни.

Произвежданите технически култури във Видинско са били предназначени предимно за задоволяване нуждите на външния пазар или за пряка консумация на производителите. За това говорят и следните данни: от площите на всичките технически култури, засадени през 1944 г., 78,5% са се падали на слънчогледа и 9,2% на конопа. Останалите 12,3% са били заети от други технически култури. Вижда се, че по отношение на тези култури е имало известна стихийно оформила се насоченост. Тя се е състояла предимно в производството на слънчоглед за задоволяване собствените нужди на производителите от растителни масла или пък за вътрешния пазар.

В капиталистическото селско стопанство на Видинския край имаше ясно изразена вътрешнорайонна диференциация. В селата от Видинската низина, по течението на р. Тимок и в някои големи селища на равнината имаше добре развито спрямо тогавашното състояние на страната земеделие. Това бяха селищата, които имаха благоприятни природни условия за водене на земеделие и разполагаха с много обработваема земя. Землищата на тези селища се бяха превърнали в малка житница на Северозападна България, която изнасяше чрез пристанището на Видин много зърнени храни. Тази аграрна зона носеше всички белези на капиталистическо селско стопанство и при общата изостаналост на България се смяташе за богата земеделска област. В коренно противоречие с нея контрастираше другата аграрна зона на Видинския край — полупланинската и планинската част. Тук стопанисваната земя бе разпокъсана на много и съвършено малки парцели и селското стопанство имаше изключително дребен характер. Тази аграрна зона се явяваше като постоянна база на скритата безработица сред селското население и от нея излизаха постоянно преселници, насочващи се към по-големите градове, където можеха да намират работа.

Един от магистралните канали на Видинската напоителна система

След 1944 г. се пристъпи към преустройство на селското стопанство. То постепенно започна да се привежда върху базата на едрото производство по пътя на кооперирането на индивидуалните стопанства и обединяването им в големи трудово-кооперативни земеделски стопанства. За продължителен период от време се извършиха редица обществено-икономически изменения. Проведе се аграрна реформа, изкупи се едрият земеделски инвентар, създадоха се много трудово-кооперативни земеделски стопанства и няколко държавни земеделски стопанства и машинно-тракторни станции. Селското стопанство бе поставено изцяло на планови начала. В равнинната част на Видинския край се извърши една от най-ранните

Дъждовална машина полива ягодови и овощни насаждения във Видинската низина

масовизации на ТКЗС, а с иззетите от аграрната реформа земи на стопанствата с над 200 дка се оземлиха някои безимотни домакинства и се създадоха държавни земеделски стопанства при градовете Видин и Кула. Ходът на кооперирането може да се проследи от следната таблица (вж. стр. 121).

Кооперирането на селското стопанство във Видинския край вървеше винаги по-напред от средното състояние за страната и с това допринесе твърде много за разрешаването на зърнената проблема в труд-

Години	Кооперирани домакинства в %	Кооперирана земя в %
1944	0,04	0,04
1949	15,00	12,00
1952	61,00	60,00
1952	64,60	68,10
1955	66,30	78,60
1961	100,00	100,00

ните за народното стопанство следвоенни години. Едновременно с това започна и мелиоративното строителство, което има най-голямо значение за Видин. Вследствие на отводнителни мероприятия се увеличи площта на обработваемата земя в землището на града. Това личи от следната таблица за процентното нарастване на обработваемата земя по години и съответното намаление на необработваемата земя при индекс 100 през 1948 г.

Години	Обработваема земя в %	Необработваема земя в %
1948	100	100
1949	137	95
1951	140	94
1951	142	51
1952	148	55
1953	150	50

Нарастването на обработваемите площи в землището на Видин се дължи на факта, че цялата територия на отводнените блата премина в категорията на обработваемите земи. Тук първоначално се изградиха оризищата на държавното земеделско стопанство, а по-късно тези земи преминаха за ползуване от ТКЗС. Видин разполага с голямо землище — над 50 000 дка. Сега селското стопанство има значение само като добавъчен поминък за града. Неголяма част от домакинствата на града, които се препитават изцяло от земеделие, са членове на ТКЗС. Селското стопанство на Видин не се отличава по своята отраслова структура от това на целия микрорайон. Поради тези причини то ще бъде разгледано в системата на цялостната аграрна характеристика на Видинския край.

Видински окръг разполага с 1 403 802 дка обработваема земя, 88,6% от нея представляват ниви, 5,4% — лозя, 3,8% — естествени ливади, 1,8% — овощни градини. В структурата на обработваемата земя преобладават посевните площи. Едновременно с това във Видинско са получили широко разпространение лозята и наред с Бургаски, Плевенски, Пловдивски и Пазарджишки окръг Видинският край се смята като един от лозарските райони в страната. Разпределението на посевната площ по култури през 1962 г. може да се проследи от таблицата на стр. 123.

Основната част от обработваемата земя е отделена за зърнено-хлебни и зърнено-фуражни култури. В това отношение Видинският край си е запазил в значителна степен основното селскостопанско направление — зърнопроизводството. Едновременно с това като втори основен отрасъл на селското стопанство се запазва и животновъдството. С това се обяснява и фактът, че на второ място по заети площи след зърнените храни идват фуражните култури. Сега те заемат около една четвърт от обработваемите земи. Значителното нарастване на площите, заети с

Вид	Декари	В %
Зърнено-хлебни	418 106	35,33
Зърнено-фуражни	289 222	24,44
Варива	4 008	0,34
Всичко зърнени култури	711 336	60,11
Маслодайни култури	32 222	7,00
Влакнодайни култури	7 732	0,65
Етерично-маслодайни	19	—
Хранително-вкусови	23 811	2,02
Други техн. култури	288	0,02
Всичко техн. култури	114 672	9,69
Зеленчуци	28 828	2,44
Картофи	3 390	0,29
Дини и пъпеши	6 311	0,53
Всичко зеленч., карт., дини	38 529	3,26
Сочни фуражи	3 060	0,26
Силажни култури	170 121	14,38
Едногод. тревни фуражи	17 064	1,44
Многогод. трев. фуражи	128 580	10,86
Всичко фуражни култури	318 825	26,94
Общо посевна площ	1 183 362	100,00

фуражи, се дължи на това, че естествените ливади в равнинната част бяха превърнати в ниви. Сега ливадите са разпространени предимно по непригодните за обработване полупланински и планински части. В последните няколко години значително разпространение получиха техническите култури, зеленчуците и трайните насаждения.

Зърнопроизводството на Видински окръг наред със съответните отрасли в съседния Михайловградски и някои добруджански окръзи стои на челно място в страната. В последните 10—15 години се забелязва чувствително намаление на площите, заети със зърнени култури. Това намаление е станало във връзка с нарастването на земите, заети с технически култури, с овощни и зеленчукови градини. Въпреки съкращаването на площите със зърнени култури производството в абсолютно количество не намаля. Това се дължи на интензификацията на селското стопанство, която повиши чувствително добивите от единица площ. Разпределението на посевните площи на зърнените култури по видове през 1962 г. може да се види от таблицата на стр. 125.

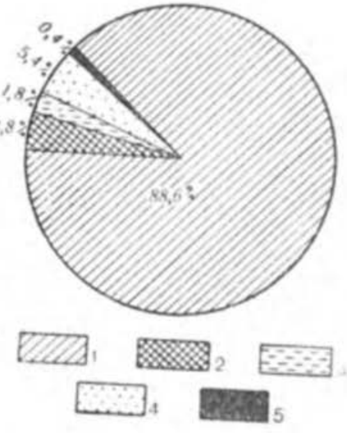

Структура на обработваемата земя по видове през 1962 г.
1 — ниви, 2 — естествени ливади, 3 — овощни градини, 4 — лозя, 5 — розови и черничеви градини

Повече от половината площ, засята със зърнени храни, се пада на пшеницата, а следващата голяма част се пада на царевицата. Всички останали култури заемат сравнително много по-малко площи. Пшеницата и царевицата са най-малко разпространени в равнинната част на окръга, а овесът, ечемикът и ръжта се отглеждат повече в областта на Предбалкана и в Старопланинската ивица.

От зърнените храни при нормално плодородие се получават сравнително високи добиви. Средните добиви от декар варират за пшеницата около 230 кг, за царевицата — 235 кг (зърно), за ечемика — 240 кг, за овеса и ръжта — около 150 кг. Във Видинския край се произвеждат годишно около 70 000 т пшеница, 40 000 т царевица, 8000 т ечемик и 3000 т фасул. Тези количества задоволяват напълно нуждите на областта от зърнени храни и голяма част от

Култури	Декари	% от общото
Пшеница	409 837	57,62
Ръж	8 269	1,16
Ечемик	47 432	6,67
Овес	23 202	3,26
Царевица	216 822	30,48
Просо	351	0,05
Фуражен грах	1 416	0,20
Фасул	3 848	0,54
Леща	159	0,02
Общо	711 336	100,00

тях се изнася. Зърнените храни са основната стокова продукция на селското стопанство. Повечето от изнесените извън този край зърнени храни се отправят за промишлените окръзи Софийски и Пернишки, а така също и за Благоевградски окръг, където се отглеждат малко зърнени култури.

Във връзка с интензификацията на селското стопанство и развитието на промишлеността все по-голямо значение придобива отглеждането на техническите култури. Във Видинския край се отглеждат следните по-важни технически култури: слънчоглед, коноп, захарно цвекло, тютюн и рицин. Слънчогледът се преработва в маслодобивните предприятия на микрорайона, като известна част от слънчогледовото семе се изпраща за преработка и в други части на страната. Във връзка с развитието на конопената промишленост във Видин по-голямо разпространение получиха конопените насаждения. Видинският микрорайон бе включен в зоната на суровинната база на ломския захарен завод. Това наложи през последните две години да се отделят значителни площи за отглеждането на захарно цвекло. Напоследък все по-голямо значение придобива и отглеждането на тютюн. През 1962 г. във Видинско са произведени 11130 т слънчоглед, 33 460 т захарно цвекло, 2640 т сухи стебла коноп и др.

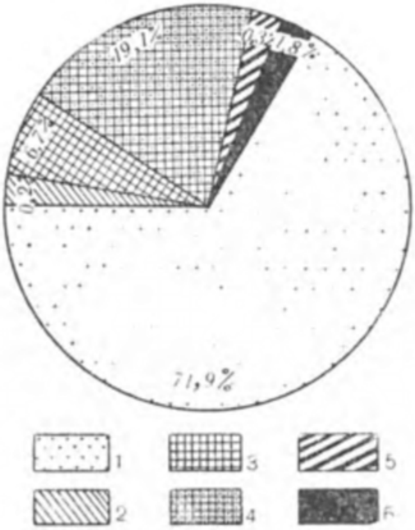

Разпределение на посевната площ на техническите култури по видове през 1962 г.

1 — слънчоглед, *2* — репица и рапица, *3* — коноп, *4* — зах. цвекло, *5* — обикновена метла, *6* — други

Построяването на вакуумно-консервното предприятие «17 партизани» във Видин допринесе твърде много за развитието на зеленчукопроизводството и овощарството. Суровинната база на това голямо предприятие на хранително-вкусовата промишленост се изгради почти изцяло във Видинския микрорайон. Консервната фабрика сега се снабдява със суровини от трудово-кооперативните земеделски стопанства на 27 селища от Видински окръг. Зеленчукопроизводството задоволява напълно промишлените нужди на окръга и значителна част от предназначените за преработка зеленчуци се изпращат в предприятията на Софийски и Пловдивски окръг. Това показва, че суровинната база е надхвърлила капацитета на консервната промишленост и във Видинско биха могли да се съсредоточат нови производствени мощности на хранителната индустрия. Разпределението на посевната площ между зеленчуците, картофите, дините и пъпешите през 1962 г. е представено в следната таблица:

Култури	Декари	% от общото
Зеленчуци	28 828	74,82
От тях:		
Домати	10 053	26,09
Зелен пипер	2 490	6,46
Червен пипер	972	2,52
Кромид лук	3 921	10,18
Други	11 392	29,57
Картофи	3 390	8,80
Дини и пъпеши	6 311	16,38
Общо	38 529	100,00

Най-голямо разпространение от зеленчуците имат доматите. Основната част от тях е предназначена за преработка и неголеми количества са предназначени за консумация в прясно състояние. Пак за промишлена преработка е предназначена и по-голямата част от червения и зеления пипер, а също така и лукът, който се изнася на международния пазар в сушен или пресен вид. Картофите са разпространени предимно в полупланинските и планинските части на Видинско, където виреят най-добре и се явяват като по-високодоходна селскостопанска култура. Във Видинския край се получават високи добиви от зеленчуковите и от другите градински култури. Средно за последните десетилетия годишният добив на доматите е около 2500 кг от декар, от червения пипер — 1300 кг, от зеления пипер — 950 кг, а от дините и пъпешите — 1150 кг. При тази урожайност във Видинско се произвеждат годишно около 32 000 т домати, 2500 т зелен пипер, 800 т червен пипер, 3000 т кромид лук, 6500 т дини и пъпеши и др.

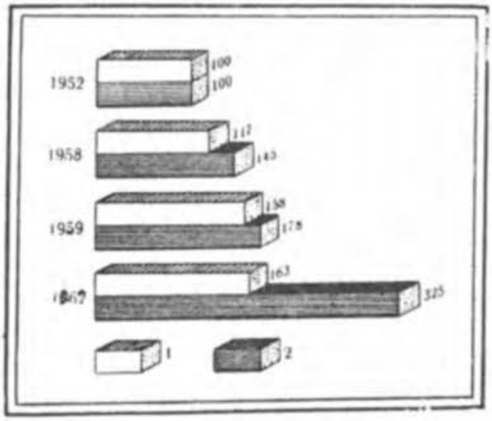

Нараставане на площа, заета от зеленчуци и фуражи
1 — зеленчуци, *2* — фуражи

От многогодишните култури най-голяморазпространение имат лозята, следвани от овощните градини и ягодовите насаждения. Ето как са разпределени площите през 1962 г. между многогодишните плодови и ягодови насаждения вж. табл. на стр. 129.

Лозята във Видинския край заемат 74 367 дка, което прави 5,4% от обработваемата земя на окръга и 4,12% от всичките лозови насаждения в България. Във Видински окръг се произвеждат годишно около 24 000 т винено грозде и 5400 т десертни сортове грозде. Най-много лозя има по льосовите терени, като особено голяма концентрация лозарството е придобило в землищата на селата Ново село, Кошава, Гъмзово, Винарово и др.

Сред овощните култури най-голямо значение засега имат ябълковите, крушовите и сливовите градини. Основната част от тях са изключително млади

Култури	Декари	В % от общото
Овощни градини	25 268	24,06
Ябълки	10 058	9,58
Круши	2 692	2,56
Дюли	91	0,09
Сливи	7 038	6,70
Череши	526	0,50
Кайсии и зарзали	977	0,93
Праскови	294	0,28
Орехи	1 976	1,88
Други	1 616	1,54
Лозя	74 367	70,82
Ягоди	5 374	5,12
Всичко	105 009	100,00

насаждения и влизат като нов отрасъл в селското стопанство на Видинския край.

Значително развитие са получили и фуражните култури. Те заемат 27% от всичките посевни площи на Видинско. Отглеждането на фуражи стана изключително за сметка на разораните естествени ливади. Най-голямо разпространение сред фуражите

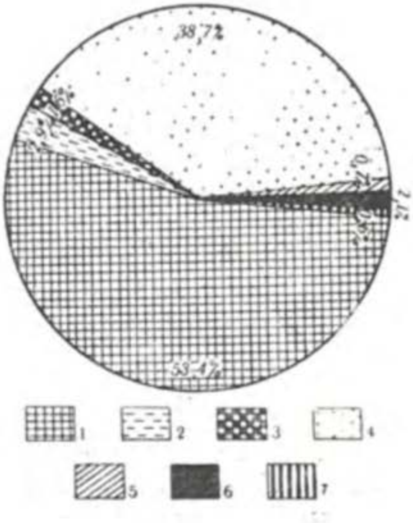

Разпределение на площите заети с фуражи по видовете за 1962 г.

1 — силажни култури, 2 — фий за сено, 3 — фий за зърно, 4 — люцерна, 5—детелина, 6 — други фуражни култури, 7 — кръмно цвекло

имат силажните култури. На тях се падат 53% от площите на всичките фуражи във Видинския край. По-нататък по значимост следва люцерната с 39%, фий за сено — 3%, фий за зърно — 1,5% и др. В основни линии фуражите задоволяват нуждите на животновъдството.

Животновъдството във Видинския край е вторият основен отрасъл на селското стопанство. Независимо от това сега то се явява като второстепенен, подчинен и добавъчен поминък на селското население. Във Видинския край почти няма домакинства, които да се занимават изключително с животновъдство. Броят на селскостопанските животни по видове към 1. I. 1962 г. е посочен в долната таблица:

Видове	Брой	Видове	Брой
Говеда	48 759	Магарета	256 677
Биволи	674	Мулета, катъри	32 520
Овце	185 221	Зайци	469 683
Кози	10 602	Птици	804 558
Свине	89 894	Кошери	16 148
Коне	3 406		

Говедовъдството е развито сравнително равномерно върху територията на Видинския край. Не така обаче стои въпросът с овцевъдството, което е послабо застъпено в равнинните територии, тъй като в тези области значителна част от мерите и пасищата бяха разорани. Във Видинския край е развито предимно фуражното животновъдство. Това се отнася особено за говедовъдството, свиневъдството и пти-

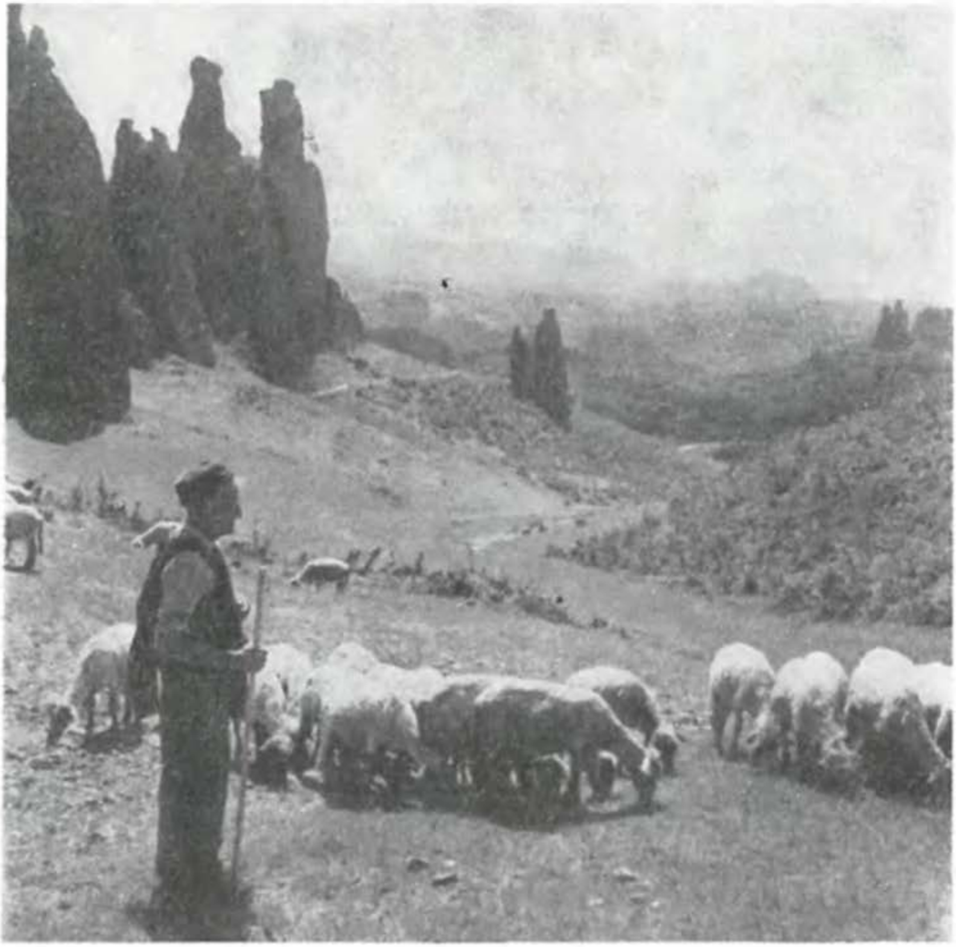

Между Стара планина и Предбалкана има хубави пасища

цевъдството. Тези отрасли вървят почти навсякъде едновременно със зърнопроизводството. Във Видинско има много благоприятни условия за развитие на пасищното животновъдство или за комбинирано фуражно и пасищно животновъдство. За това твърде много благоприятствуват природните и икономическите условия. С произвежданите фуражи може да се изхранва добитъкът през зимата, а през лятото едрият и дребният добитък може да прекарва по високопланинските пасища на Стара планина или пък в зоната на Предбалкана. Тази благоприятна обстановка обаче все още не се използува напълно рационално. Засега пасищата на Стара планина и пониженията между тях се използуват предимно за овцевъдството. Голяма част от продукцията на животновъдството, като мляко, месо, вълна, кожи, яйца и др., се изнася извън територията на микрорайона и се отправя за големите консумативни и промишлени центрове в Югозападна България.

За интензификацията на селското стопанство допринася твърде много механизацията на земеделските работи. В това отношение Видинският край е отишъл значително напред. Всички основни селскостопански работи, като оран, сеитба, значителна част от прибирането на реколтата, приготвянето на силажиран фураж и др., се извършват по механизиран начин. През 1960 г. машино-тракторните станции, кооперативните стопанства и четирите държавни земеделски стопанства — в Кула, Рабиша, Чупрене и Белоградчик, са разполагали с 841 трактора (физически бройки), 257 комбайна, 163 вършачки, 859 тракторни плуга, 625 тракторни сеялки, 568 тракторни култиватора и други селскостопански машини. За повишаване равнището на интензификацията в значителна степен допринася непрекъснатият растеж на капиталните вложения в селското стопанство на Видински окръг. Инвестирането на нови капитали в земеделието расте твърде бързо в последните няколко години. Така например, ако се приемат за база 100% капиталовложенията през 1958 г., през следващата 1959 г. те нарастват на 168%, а през 1960 г. са вече 382%. Най-голямо значение за развитието на селското стопанство има разгънатото върху обширна територия хидротехническо строителство.

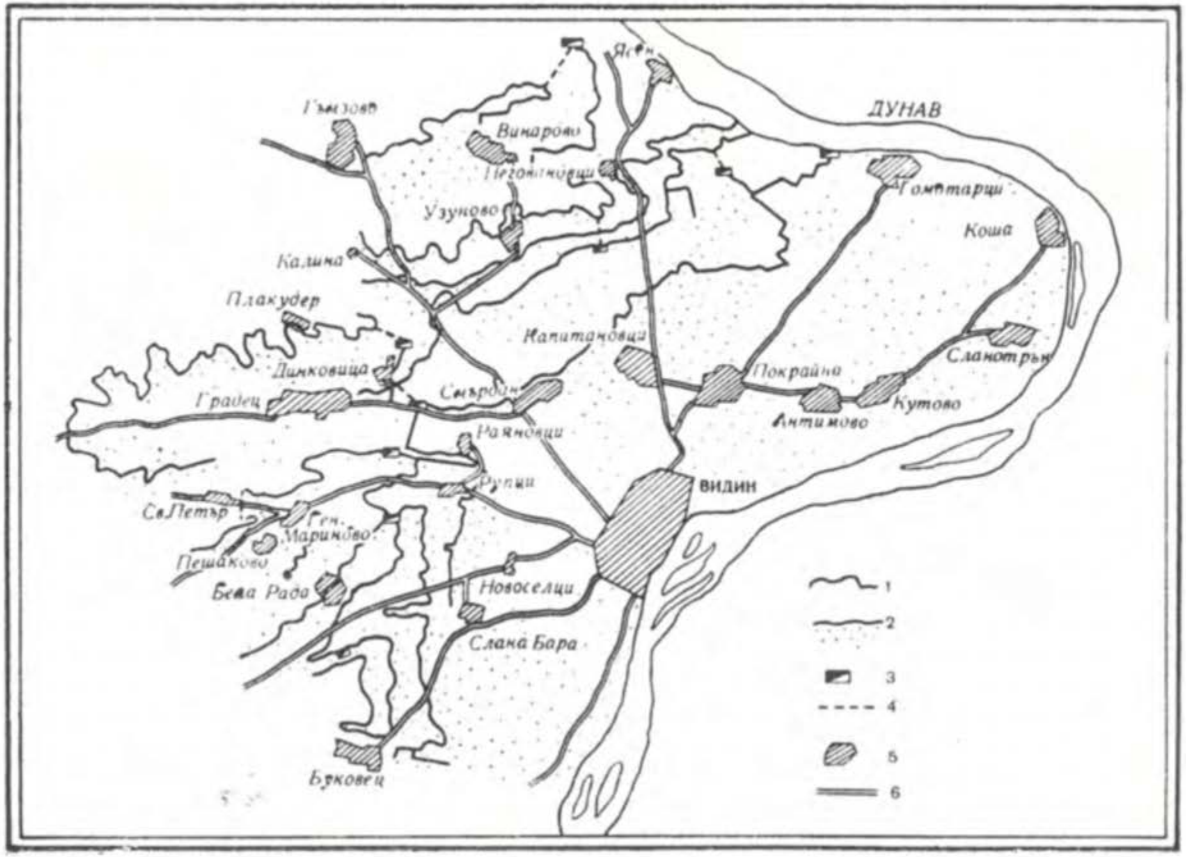
ДУНАВ
Ясен
Гъмзово
Винарово
Неготиновци
Узуново
Калина
Плакудер
Капитановци
Томтарци
Коша
Сланотрън
Кутово
Покрайна
Антимово
Динковица
Градец
Смърдан
Раяновци
Рупци
ВИДИН
Св.Петър
Ген. Мариново
Пешаково
Бела Рада
Новоселци
Слана Бара
Буковец
1
2
3
4
5
6

Скица на Видинската напоителна система

1 — магистрални канали, 2 — напоявани площи, 3 — помпена станция, 4 — напорни тръбопроводи, 5 — селища, 6 — шосета

Видинската напоителна система е едно от най-големите агрохидромелиоративни съоръжения в нашата страна. Строителството на този обект не е напълно завършено и то ще продължи още няколко години. Засега от Видинската напоителна система се поливат по изкуствен начин към 200 000 дка земи, но при пълното завършване на системата тези площи ще нараснат на 357 000 дка. От всичката обработваема земя на Видинския край 64%, или 998 400 дка, могат да се напояват. За да се използува тази благоприятна възможност, тук започна изграждането на няколко напоителни системи, като система Ново село, система Ниска тераса, Средна тераса, Рабиша и няколко други допълнителни по-малки обекти. Всички те са обединени под общото наименование Видинска напоителна система.

Напоителните канали ще се захранват най-много с дунавски води. За тази цел върху укрепен насип край Дунав на 1500 м западно от с. Гомотарци бе изграден огромният корпус на помпената станция «Гомотарци». Това е най-крупната помпена станция по цялото дунавско поречие. Гомотарската станция изсмуква от неизчерпаемото корито на Дунав по 12 000 литра вода всяка секунда. Мощните помпи на станцията изтласкват водата на 28 м височина и я разпращат по многобройните напоителни канали. Това обаче е само първото стъпало. За да се обхванат в системата повече поливни площи чрез допълнителни помпени станции, като Ясен, Раяновци и Градец, част от водите се издигат на второто стъпало и поливат земите, разположени на по-голяма надморска височина.

В зоната на първото и второто стъпало се включват землищата на следните селища: Видин, Слана бара, Новоселци, Раяновци, Смърдан, Капитановци, Покрайна, Антимово, Кутово, Гомотарци, Кошава и Сланотрън. Това са предимно земи, които са включени в големия завой на р. Дунав при Видин, носещ наименованието Златния рог. В същност това е и по-голямата част от Видинската низина, която в миналото се заблатяваше. Тъй като низината е предразположена към заблатявания и при изкуственото поливане нивото на подпочвените води се повишава, за да се избегне създаването на нови блата, при село Кутово излишните води се изсмукват от специална отводнителна станция. При прояви на заблатявания подвижни помпени агрегати се отправят на застрашените места и бликналите подпочвени води се изпомпват.

За издигането на водите на още по-високо ниво са изградени няколко допълнителни стъпала. По тях дунавските води се изкачват с помощта на помпените станции Флорентин, Неговановци, Динковица, Рупци и Бела Рада. С помощта на тези станции се поливат землищата на още 14 села. По-нататък се намират в процес на проектиране, а някои вече и на изграждане допълнителни помпени станции с нови стъпала и нови канални мрежи.

Вторият по значимост обект на Видинската напоителна мрежа представлява Рабишката система. Тя се захранва от водите на реките Видбол и Арчар и няколко техни притоци, които се улавят с помощта на няколко водохващания. Оттук водата се изпраща за събиране в течение на цялата година в басейна на Рабишкото езеро, а през лятото, когато водите на тези реки намаляват чувствително, запазената при Рабиша вода се пуска в напоителните канали за поливане. От Рабишката система сега се напоя-

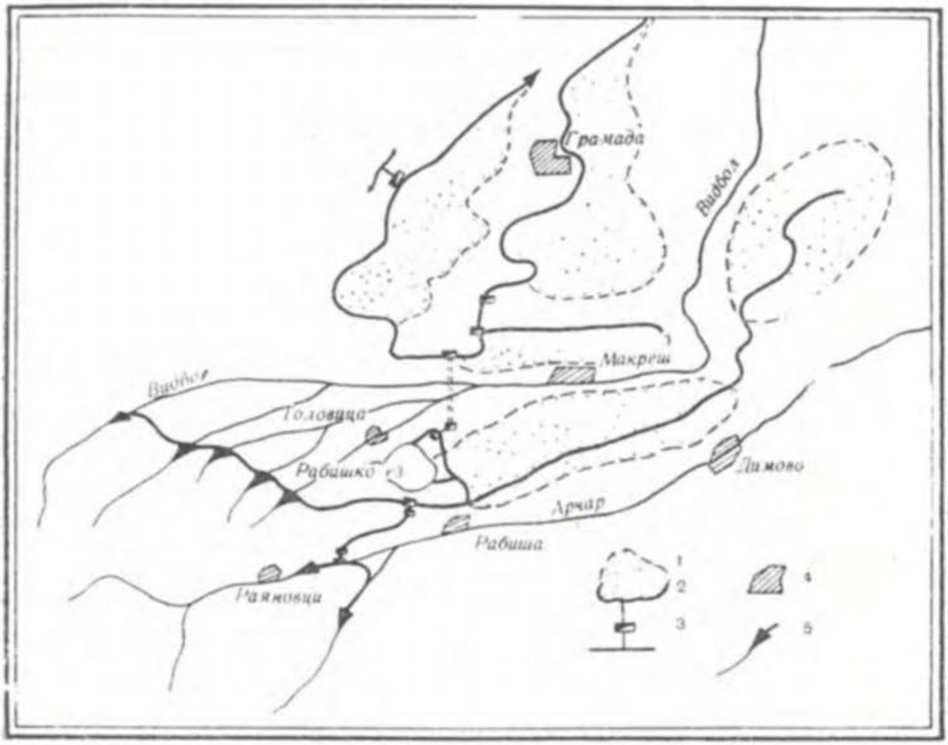
Грамада
Видбол
Макреш
Видбол
Головица
Рабишко
Димово
Арчар
Рабиша
Раяновци
1
2
3
4
5

Скица на Рабишката напоителна система
1 — поливни площи, 2 — главни напоителни канали, 3 — помпена станция, 4 — селища, 5 — водохващания

ват 30 000 декара, но след нейното разширяване и изграждане на допълнителни стъпала с помпени станции тук ще се поливат общо към 80 000 дка обработваема земя в землищата на селата Димово, Макреш, Рабиша, Грамада и др.

Освен тези обекти във Видинския край действуват или пък се намират в строеж още няколко напоителни системи, като Арчаро-Орсойската, която има поливни площи на изток и в съседните ломски села, Кулската система, която ще се базира на няколко малки язовира, и др. Всички тези системи имат извънредно голямо стопанско значение за Видинския край. Те ще променят коренно структурата на селското стопанство. Зърнопроизводството постепенно ще отстъпи място на по-интензивните поливни култури, които дават по-висока урожайност и по-високи доходи от единица селскостопанска площ. В зоната на поливните площи ще се създадат нови суровинни бази за хранително-вкусовата промишленост, което ще издигне на по-високо равнище стопанското развитие на целия Видински край.

ТРАНСПОРТНИ ВРЪЗКИ

Във Видин и Видинския край се осъществяват три вида транспортни връзки: железопътни, автомобилни и водни. Свързването на Видин с железопътната мрежа на страната става през 1923 г. Това изиграва извънредно важна роля за развитието на капиталистическите производствени отношения във Видинския край. Посредством новата железопътна линия тази периферна част от нашата родина се включва в орбитата на интензивния вътрешнодържавен пазар. В по-големите железопътни пунктове се установява търговски капитал, който на някои места преминава и в промишлен. Железопътната мрежа активизира и пристанищната дейност на града. По железопътната линия възникват местни търговско-събирателни центрове, като Орешец и Димово. Те играят ролята на малки икономически звена в територията на Видинския край. По-късно, пък и сега, основната дейност на железопътния транспорт е свързана с дейността на видинското пристанище. Над 75% от превозените стоки по видинския железопътен клон са свързани с вноса или износа по Дунав. Известна представа за извършения товарооборот на железопътния транспорт във Видин може да се добие от следната таблица:

Натоварени и разтоварени стоки на видинската гара в хил. т

Година	Натоварени	Разтоварени
1950	39	217
1952	84	380
1957	94	230
1960	135	373
1962	143	484

Общо взето, във видинската гара се товарят по-малко стоки, отколкото се разтоварват. Това показва, че пристанището повече работи с износни товари, отколкото с вносни. Разтоварените стоки на гарата са предимно материали, предназначени за претоварване на плавателни съдове и за износ.

Обратно, натоварените стоки обикновено са местни селскостопански или промишлени произведения, предназначени за потребление във вътрешността на страната. Малка част от тези товари представляват доставени чрез корабите на речния флот чуждестранни стоки. Двете съседни пристанища — видинското и ломското, имат един общ хинтерланд. Поради по-голямата близост на Лом до големите промишлени центрове София и Перник тук се извършват повечето от вносно-износните работи на този общ хинтерланд.

На видинското пристанище сега се падат около 10% от вноса и износа на България по Дунав. Тук е монтирано гнездото на ферибота «София», който

Удълбочаване зоната на пристанището

бе преместен от Русе във Видин след построяването на Моста на дружбата. Посредством този ферибот видинският жп. клон има пряка връзка с железопътната мрежа на Румъния и оттук се превозват много транзитни стоки с пресни плодове, зеленчуци и други товари за Унгария, Чехословакия, Германия и Полша. Транспортната дейност на видинското пристанище за периода 1935—1955 г. е представена в следната таблица:[1]

Години	Износ		Внос	
	в тонове	увеличение или намаление в %	в тонове	увеличение или намаление в %
1935 — 1939	19 420	100	2 050	100
1940 — 1944	24 510	120	20 000	992
1945 — 1949	20 690	106	8 630	421
1950 — 1955	15 890	86	10 220	498

От 1950 до 1962 г. средно вносът на видинското пристанище се движи около 2200 т годишно, а износът — около 5500 т. Това му определя междинно положение сред най-оживените дунавски пристанища, като Русе, Лом и Свищов, и по-второстепенните, като Оряхово, Силистра, Тутракан и др. Дейността на видинското пристанище е координирана и с автомобилния транспорт на целия окръг, който извършва основния пътнически и товарен трафик вътре в района.

---

[1] По Даков, В. — Външнотърговското значение и проблеми на българските дунавски пристанища, Год. СДУ, кн. 3, 1959/1960 г.

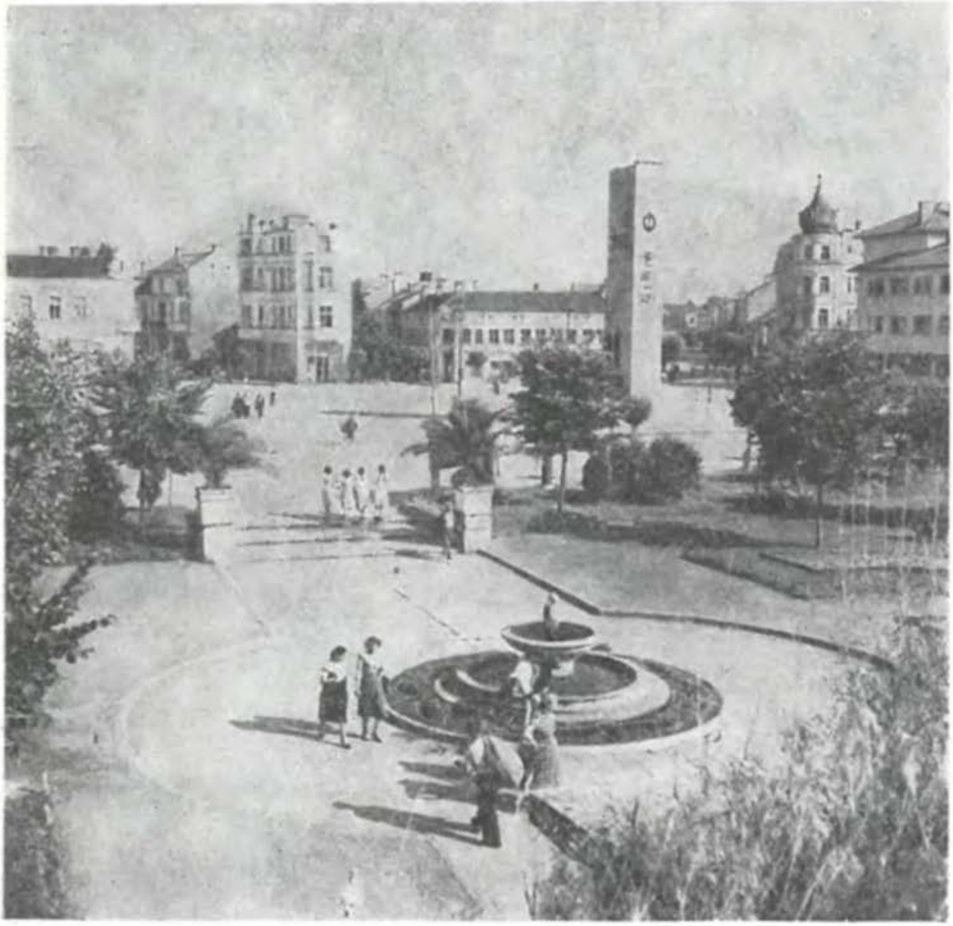

Град Видин — площадът

Видинският край е с добра шосейна мрежа и почти всички селища имат автобусна връзка с окръжния център. По отношение на пътническия трафик по Дунав Видин има извънредно голямо значение като начален и краен пункт за екскурзионни пътувания.

* * *

Видин се развива като голям културен център не само в своя край, но и в цяла Северозападна България. Градът има театър, симфоничен оркестър, много

Преустройство на крайдунавските квартали във Видин

добре уредена окръжна библиотека към образцовото читалище «Цвят», добре устроен окръжен музей с два отдела: археологически и революционен. Във Видин има картинна галерия и няколко кинотеатъра. Най-големият кинотеатър — «Дружба», е с около 1000 места. Освен това през летния сезон във Видин работят и няколко летни кина.

Видин е и важен просветен център. В него има няколко начални и пет основни училища, две политехнически гимназии, една вечерна гимназия, селскостопански техникум, механотехникум, техникум за облекло и обществено хранене, медицински техникум, школа за трудови резерви, школа по поливно земеделие, а също и детска музикална школа.

През 1962 г. във Видин бе открит научен институт по млекарство и млекопреработване. Този институт има за задача да разработва научните проблеми на млекарството и млекопреработването у нас, като използува за експериментална база добре развитото животновъдство във Видинския край и работещото в града модерно млекопреработващо предприятие.

В последните няколко години Видин усилено се благоустроява. В центъра на града е оформен обширен площад, носещ името на Димитър Благоев. Площадът се краси от хубави обществени сгради и от строен паметник, издигнат в памет на загиналите бойци през Балканската и Първата световна война. Недалеч от площада се намира разположеният надлъж край Дунав красив парк «Тодор Петров». Всред китните алеи на парка се намират паметниците на Тодор Петров, Найчо Цанов и Братската могила на загиналите партизани от отряд «Г. Бенковски». Между площада и крайречния парк се издига модерната сграда на «Балкантурист», а в жилищния комплекс «Г. Димитров» и на ул. «Баба Вида» се извисяват красиви многоетажни жилищни сгради. Всичко това оригинално контрастира със старинните сгради, с крепостта Баба Вида и със запазените по някои улици стари каменни калдъръми.

ЛИТЕРАТУРА

1. Благоев, Д. — Избрани произведения, т. I, София, 1950 г.
2. Бончев, Ст. — Геологична хидрологична студия за водоснабдяването на гр. Видин, Видин, 1921 г.
3. Велев, В. — Пещерата Магура и Рабишкото езеро, сп. География, кн. 8, 1962 г.
4. Гунчев, Г. — Льосът в Северна България, Изв. БГД, кн. 3, 1935 г.
5. Даков, В. — Външно търговско значение и проблеми на българските дунавски пристанища, Годишник на Соф. университет, БГГФ, кн. 3 — География, с. 143—190.
6. Добруски, В. — Археологически издирвания в Северозападна България, Сборник за народни умотворения, кн. 2.
7. Йовчев, И. — Геоложки основи на полезните изкопаеми в България, София, 1960 г.
8. Каниц, Ф. — Дунавска България и Балканът, т. I, изд. БИД, 1932 г.
9. Киров, К. — Климатична скица на България, с. 87, СБАН, кн. XXV, с. 119.
10. Константинов, Н. — Лихварството, СБИД, год. XIV, кн. 3—4 /1910, с. 160—182.
11. Кънчева, Е. — Видинското наводнение през м. март 1942 г. във връзка с режима на р. Дунав, София, 1944 г., с. 40.

12. * * * Климатичен справочник за НР България, София, 1959 г., с. 161.
13. Maruszczak, N., Miszew, K. — Zarys geomorfologiczny Bowniny Naddunajskicj w okolicy Widina, Iublin, 1959, c. 61.
14. Мишев, К. — Дюнният релеф във Видинско, сп. География, кн. 4, 1958 г.
15. Пенков, И. — Дунав и Българското крайбрежие, София, 1946 г., с. 144.
16. * * * Предварителни резултати от преброяването на населението на 1 декември 1956, София, 1957, с. 103.
17. * * * Статистически годишник на НР България, 1963 г., София, 1963, с. 605.
18. Цухлев, Д. — История на гр. Видин и неговата област, София, 1932 г., с. 615.

СЪДЪРЖАНИЕ

Природен облик 9
Из далечното и близкото минало на Видинския край 55
Население 77
Стопански обзор . . 87
    Промишленост . 91
    Селско стопанство 112
    Транспортни връзки 137
Литература . 144

ВИДИНСКИЯТ КРАЙ
Петър Николов Попов
Редактор М. Данилевски

Художник Н. Христова Техн. редактор Л. Коларова
Худ. редактор М. Апостолова Коректор Хр Боева

Дадена за набор на 5.XI 1964 г. Подписана за печат на 29.XII.1964 г.
Печатни коли 9,13 Формат 71/100/32 Издателски коли 5,48
Изд. № 10638/III-5 Тираж 7580 Тем. №610
Цена 0,32 лв.

ДПК «Дим. Благоев», пор. №1410

Цена 0,32 лв.